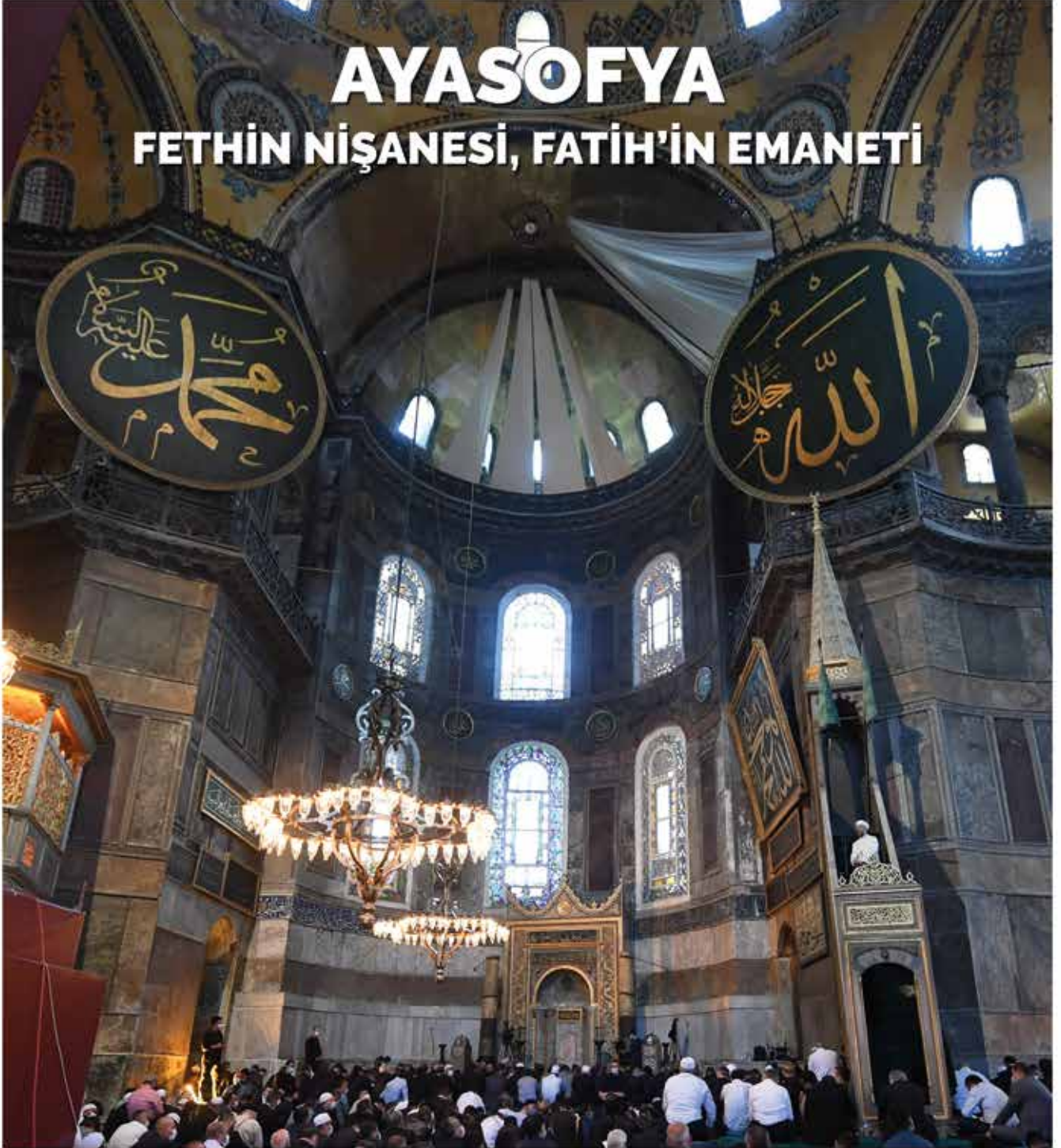

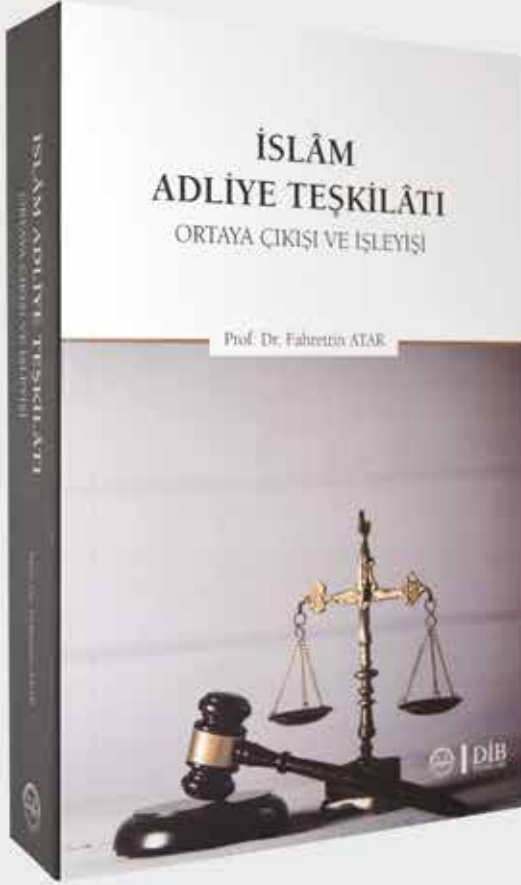
diyanet

Aylık Dergi | Ağustos 2020 | Sayı: 356

AYASOFYA FETHİN NİŞANESİ, FATİH'İN EMANETİ

- Fethin Sembolü
Ayasofya
- Ayasofya'da
Fatih'in Huzurunda
Bir Cuma
- Ayasofya'yı
Açmak Yeniden
Doğmak Gibi
- Allah (c.c.) için
Vazgeçmenin
Bayramı: Kurban
- Prof. Dr. Mehmet İpşirli
ile Ayasofya Üzerine
Söyleşi

Bu eserde, İslam adliye teşkilatının hicri birinci asırda ortaya çıkışı, işleyişi, teşkilatlanma unsurları ele alınmıştır.

www.yayinsatis.diyagnet.gov.tr

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden, yurt dışında müşavirlik ve ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

İnsanların yaşamında olduğu gibi milletlerin de tarihinde büyük kırılma noktaları, sıçrama eşikleri vardır. Bu dönemlerde meydana gelen hadiselerin büyüklüğü ve ehemmiyeti, zaman geçtikçe daha iyi anlaşılır. İstanbul'un fethi de Türk tarihi ve İslam âlemi için olduğu kadar bütün insanlık için büyük bir miladın adıdır. Çağ açıp çağ kapatan Fatih Sultan Mehmet, ordularıyla şehre girdiğinde tarihin akışı değişmiştir.

Fatih Sultan Mehmet, şehrin en büyük mabedini, yani Ayasofya'yı camiye çevirmiş, adına vakıf kurarak kıyamete kadar ayakta durmasını, Müslümanların mabedi olarak hizmet vermesini hedeflemiştir. Fethin nişanesi ve Fatih'in emaneti olarak Ayasofya, âlem-i İslam beldelerindeki herhangi bir cami olarak görülmemiş, Müslümanların izzetini, heybetini temsil etmiştir. Fatih Sultan Mehmet'ten sonra da Osmanlı Devleti dönemi boyunca padişahların hizmet etmekle şeref duydukları, ihtimamla koruyup onardıkları bir mabet olarak Ayasofya-i Kebir Camii Şerifi, bütün dünyada İslam bilgeliliğinin, gücünün ve hoşgörüsünün remzi olarak kabul edilmiştir. Çünkü İstanbul'un fethinde Fatih Sultan Mehmet, korku içinde bu mabede sığınan insanlara, korkmamalarını, can ve mallarının güvence altında olduğunu müjdelemişti. Yerli halkın belleğinde yaklaşık iki asır önce gerçekleşen ve İstanbul'da taş üstünde taş bırakmayan Latin İstilasası gibi korkunç bir travma vardı. Fatih, Müslüman Türklerin farkını, adaletini, merhametini göstererek fetihten sonra gayrimüslimlere sosyal, siyasi ve kültürel hayatta geniş yer açmış, onları Devlet-i Aliyye'nin temel unsurları hâline getirmiştir.

Geçtiğimiz ay tarihimizde bir büyük hadiseye şahit olduk. Ayasofya-i Kebir Camii Şerifi, 86 yıl aradan sonra müze statüsünden çıkarılmak suretiyle asli hüviyetine kavuşturuldu. İstanbul'un en eski mabedi olma özelliğini taşıyan Ayasofya, Diyanet İşleri Başkanlığımıza devredildi. Bizler de Diyanet Dergisi olarak bu heyecan verici tarihî gelişmeyi bir dosya hazırlayarak sayfalarımıza taşımak istedik.

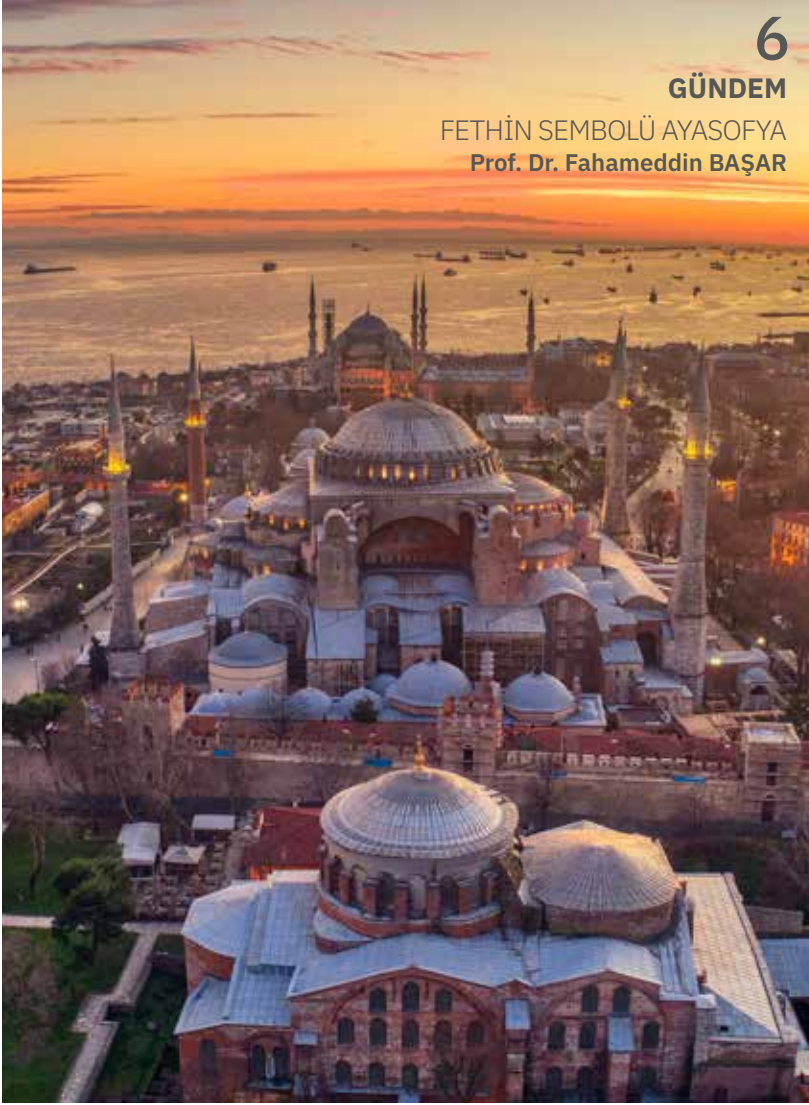
Prof. Dr. Fahameddin Başar, "Fethin Sembolü Ayasofya"; Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu, "Caminin Fonksiyonları ve Ayasofya'nın Dinî Statüsü"; Mustafa Armağan, "Ayasofya Camii'nin Hukuki Durumu"; Prof. Dr. Abdurrezzak Tek, "Ayasofya'da Fatih'in Huzurunda Bir Cuma"; Fatih Duman, "Ayasofya'yı Açmak Yeniden Doğmak Gibi" başlıklı yazılarıyla dosyamıza katkıda bulundular. Bu ay söyleşi konuğumuz Prof. Dr. Mehmet İpşirli.

Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi'nden ezanların kıyamete kadar yükselmesi duasıyla.

İyi okumalar.

Dr. Fatih KURT

İÇİNDEKİLER

6

GÜNDEM

FETHİN SEMBOLÜ AYASOFYA
Prof. Dr. Fahameddin BAŞAR

GÜNDEM

20

AYASOFYA'YI AÇMAK
YENİDEN DOĞMAK GİBİ
Fatih DUMAN

SÖYLEŞİ

22

PROF. DR. MEHMET İPŞİRLİ:
“AYASOFYA, İÇERİSİNDE
ALLAH'IN ADININ ANILMASI
İÇİN YAPILMIŞ BİR
MABETTİR.”
Mahir KILINÇ

DİN DÜŞÜNCE YORUM

26

AYASOFYA'DA FATİH'İN
HUZURUNDA BİR CUMA
Prof. Dr. Abdürrezzak TEK

DİN DÜŞÜNCE YORUM

30

YILLAR SONRA AYASOFYA'DA
İLK HUTBE

VAHYİN AYDINLIĞINDA

36

ŞEHİTLER ÖLMEZ!
Dr. Abdülkadir ERKUT

GÜNDEM

12

CAMİNİN FONKSİYONLARI VE
AYASOFYA'NIN DİNÎ STATÜSÜ
Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

GÜNDEM

16

AYASOFYA CAMİİ'NİN HUKUKİ
DURUMU
Mustafa ARMAĞAN

HADİSLERİN IŞIĞINDA

38

ADALET: TAKVAYA EN UYGUN
HASLET
Halil KILIÇ

diyanet 356

Aylık Dergi | Ağustos 2020

Diyanet İşleri Başkanlığı Adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Fatih KURT

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Elif ARSLAN

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Ahmet BULUT

Yayın Kurulu
Dr. Fatih KURT
Dr. Elif ARSLAN
Abdülbaki İŞCAN
Dr. Lamia LEVENT ABUL
Dr. Abdülkadir ERKUT
Hüseyin ARI
Mahmut KAYIŞ

Editör
Dr. Lamia LEVENT ABUL

Yayın Koordinatörleri
Emin GÜRDAMUR
Mustafa BERK
Meryem BALTACI
Mahir KILINÇ

Görsel Koordinatör
Asuman AYDIN

Dijital Medya
Ömer GÜÇLÜ
Şahin BODUR

Arşiv
Ali Duran DEMİRCİOĞLU

Grafik - Tasarım

Aren Tanıtım
www.arentanitim.com.tr

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv.
No: 147/A 06800 Çankaya/Ankara
Tel : 0312 295 86 61 - 62
Faks: 0312 295 61 92
dergi.diyanet.gov.tr
diyanetdergi@diyanet.gov.tr

DİYANET ARŞİVİ

40

AÇILIŞININ 100. YILI
İLK BÜYÜK MİLLET
MECLİSİNİN KURDUĞU DİNİ
YAYIN KURULU: TETKİKAT VE
TELİFAT-I İSLAMİYE HEYETİ
VE YAYIN FAALİYETLERİ - 2
Dr. Mehmet BULUT

BÜYÜTEÇ

44

BEN NİÇİN DOĞDUM Kİ?
Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU

EN GÜZEL İSİMLER

48

VERMEMESİ DE LÜTUF OLAN
MÂNİ'
Fatma BAYRAM

ADANMIŞ ÖMÜRLER

50

MEHMET ZAHİT KOTKU
Bünyamin ALBAYRAK
Ahmet ÜNAL

LİSAN-I KALP

52

KALP AYNASI
Dr. Lamia LEVENT ABUL

BUNU KONUŞALIM

54

BURHAN ESEN:
"ÇOCUKLARIMIZA DİNÎ VE
AHLAKÎ DEĞERLERİMİZLE
YETİŞMELERİ NOKTASINDA
REHBERLİK ETMELİYİZ."
Mahir KILINÇ

DİN VE HAYAT

56

PEYGAMBERLERİN ORTAK
SÜNNETİ HİCRET
Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ

DİN VE HAYAT

60

ALLAH (C.C.) İÇİN
VAZGEÇMENİN BAYRAMI:
KURBAN
Kaan H. SÜLEYMANOĞLU

KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

63

BİZE ZAFERLER YAKIŞIR
Selvigül KANDOĞMUŞ ŞAHİN

KAFAMA TAKILANLAR

66

EVRENDE CANLILIK NASIL
BAŞLADI?
Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ

ÖNCÜ ŞAHSİYETLER

68

FETHİN RUH MİMARİ:
AKŞEMSEDDİN HAZRETLERİ
Koray ŞERBETÇİ

GEÇMİŞ ZAMANIN İZİNDE

72

OSMANLI'DA KIZ MESLEK
OKULLARI
Nermin TAYLAN

HATIRA DEFTERİ

76

GÖÇMEN KUŞLAR
Handan ERDOĞAN

DİYANETE SORALIM

78

KİTAPLIK

80

İSLAM NEDİR?
Güllü AKSA

Abone İşleri

Tel: 0312 295 71 96-97
Faks : 0312 285 18 54
e-mail: dosim@diyanet.gov.tr

Online Abonelik:

yayinsatis.diyanet.gov.tr

Abone Şartları

Yurt İçi yıllık: 72.00
Yurt Dışı yıllık: ABD: 30 ABD Doları
AB Ülkeleri: 30 Euro
Avustralya: 50 Avustralya Doları
İsveç ve Danimarka: 250 Kron
İsviçre: 45 Frank

Abone kaydı için, ücretin Döner Sermaye İşletme
Müdürlüğü'nün T.C. Ziraat Bankası, Ankara
Kurumsal Şube IBAN: TR94 00010017 4505 9943
0850 41 nolu hesabına yatırılması ve makbuzun
fotokopisi ile abonemin hangi sayıdan başlayacağını
bildirir bir dilekçe, mektup, yazı, faks veya e-mailini
Diyanet İşleri Başkanlığı Döner Sermaye İşletmesi
Müdürlüğüne gönderilmesi gerekmektedir.

Temsilcilikler; Yurt İçi: İl Müftülükleri, İlçe
Müftülükleri - Yurt Dışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri,
Din Hizmetleri Ataşelikleri.

Yayın Türü:

Aylık, Yerel, Süreli Yayın, Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

Baskı

Çağlayan A.Ş.
Sarıncı yolu No:7 Gazimir/İZMİR
Tel: 0232 274 22 15

Basım Tarihi: 28.07.2020

Yayınlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar
yapılabilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu
yazarlarına aittir. Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri
Başkanlığı yayın organıdır. Dergide yayımlanan
yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı
saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden her
türlü ortamda alıntı yapılamaz.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla.

AYASOFYA

Prof. Dr. Ali ERBAŞ

Diyanet İşleri Başkanı

Bir düşüncenin veya fikrin varlık ve hayat bulabilmesi insan, zaman ve mekânın müşterek rol üstlenmesiyle mümkündür. Buna göre, bir müminin hayat serüvenindeki en önemli rehberi olan vahiy, “Nitekim kendi aranızdan, size ayetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik.” (Bakara, 2/151.) ayetiyle tescil edilen Hz. Peygamber’in (s.a.s.) şahsında vücut bulmuş, insanlığın huzur çağı asrısaa-detle anlam kazanmış ve tarihe mührünü vuran mescitlerle bugüne uzanmıştır. Bu açıdan mescitler, iman başta olmak üzere varlık, kulluk, gaye, değer ve ahlak ekseninde çok önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’in, “Allah’ın mescitlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bularlardan olmaları umulur.” (Tevbe, 9/18.) ayeti, bu hususu bütün yönleriyle önümüze koyan ilahi bir fermanıdır.

Bütün güzelliklerin ve ahlaki erdemlerin en büyük ve en gü-

zel temsilcisi olan Allah Resulü, şehirlerin anası Mekke’den Medine’ye hicret ederek Yesrib’i medenileştiren bir ahlak inşa etmiş ve bu milat; bilgi, hikmet ve marifet yurdunda doğup iman ve ahlakla neşvünema bulan muhteşem medeniyetimizi şekillendirmiştir. Hicret sonrası ilk iş olarak Hz. Peygamberin Medine’ye varır varmaz bir mescit inşa ettirmesi ise oraya İslam’ın mührünün vurulması açısından oldukça önemli bir hadisedir. Zira mescit, mümin bilincini inşa etmek, gönülleri imar etmek, zihinleri beslemek, birlik-beraberlik ve kardeşliği pekiştirip sevgi ve dayanışma bağı kurmak, imanın ve İslam’ın toplumsal boyutlarını yaşanır kılmak için muazzam bir imkândır.

Dünyada salâhın, ahirette felâhın cümle kapısı olan mescitler/camiler, yeryüzünün fizik planında ihtişamlı yapıları olmakla birlikte, esasında Müslümanların bireysel ve tarihsel yolculuğuna anlam, değer ve ruh katan eşsiz mekânlardır. Bu meyanda vahiy, iman, bilgi, irfan, ahlak ve faziletin aydınlığında insanlık için yeni bir çağ ve çağır açan İstanbul’un fethinin en önemli sembolü Ayasofya da bizler

için zihin ve gönül dünyamızdaki nadide konumunu her daim muhafaza etmiştir. Nitekim Ayasofya; mazi, hâl ve istikbale dair Müslüman idrakinin nirengi noktası oluşuyla hem geçmişle hem idrak edilen zamanla hem de gelecekle köprü vazifesi gören mukaddes bir mabettir. Bu bağlamda tezekkür, tefekkür ve tedebbürün köklü simgesi hâline gelen fethin ve Fatih Sultan Mehmet Han'ın emaneti Ayasofya, kendisine gönül kapılarını açan herkese İslami bir kimlik, etkin bir şuur ve muhkem bir istikamet aşılamaştır. Bu açıdan, on beş asrı aşan ömrüyle, insanlık tarihinin en kıymetli ilim, hikmet ve ibadet mekânlarından birisi olan Ayasofya; duruş, fikir ve aksiyon sahibi bir Müslüman için önemli bir umut ve ufuk merkezidir.

Bu noktadan hareketle ifade edelim ki beş asır boyunca müminleri bağrına basan Ayasofya'nın bugün asli hüviyetine kavuşması her şeyden önce, tarihe yön veren eslafımıza duyduğumuz derin vefanın gereğidir. Diğer taraftan, "Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır." (Âl-i İmran, 3/104.) ayetinden ilhamını alan bu samimi ve asil çaba, yeryüzü gidişatına yön veren cihanşümül ilke ve değerleri ihdas eden kadim medeniyetimizin içinden geçtiği zor süreçlere rağmen yükselmeye devam edişinin en önemli ispatıdır. Zira fethin

nişanesi, Fatih Sultan Mehmet Han'ın gözbebeği olan Ayasofya, dinimiz İslam'ın var ettiği ve bu yönüyle de bir lütf-u ilahi olan muhteşem medeniyetimize yönelik kökleşmiş inanç, güven, sevgi ve bağlılığın en önemli yapıtaşlarından biridir. Dolayısıyla söz konusu gayret, iman ve vatan sevdasını her şeyin üstünde tutan aziz milletimizin, köklerinden aldığı manevi güçle sağlam bir istikbali inşa etme azmini açıkça ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu ikinci fetih, başta Mescid-i Aksa olmak üzere, yeryüzünün bütün mahzun mescitlerinin ve mazlum müminlerinin ihyası için cesaret fitilini ateşleyen önemli bir başlangıçtır.

İnsanın eşya ve hadiseyi algılayıp anlamlandırmasında sembol ve işaretler önem ve anlam taşımakla birlikte aslolan, söz konusu remizlerin arkasındaki derin manaları kavrayıp bu cevheri aksiyona dönüştürmektir. Dolayısıyla dinî semboller, bizlere ufuk çizip yön tayin ettiği; vahyin ve nebevi düsturun doğru anlaşılıp en güzel şekilde yaşanan bir hayata dönüşmesinde aktif rol oynadığında anlam kazanacaktır. Bu da göstermektedir ki manevi yönden dinin gücünü, estetik açıdan özgünlüğü yansıtan bir şaheser olarak bütün insanlık nezdinde hayranlık uyandıran Ayasofya'nın ifade ettiği manayı yüce bir gaye ve mukaddes bir emanet bilen müminler olarak bugün bize önemli gö-

revler düşmektedir. Bu önemli sorumluluk, tüm yeryüzünde merhamet ve müsamahanın, barış, huzur ve iyiliğin egemen olması için çalışmak ve devasa sorunların girdabında çaresizliği yaşayan insanlığın kurtuluş umudu olmakla gerçekleşecektir. Zira bugün yeryüzünün iyiliğe, merhamete, ahlak ve hukuka her zamankinden daha fazla muhtaç olduğu her türlü izahtan varestedir. Tüm bunlar, İslam'ın hayatı huzurla buluşturma, insanı da kendisi ve çevresiyle barıştırma idealini önemsememe ve onun evrensel mesajını ihmal etme neticesinde vuku bulmaktadır. Bu açıdan adalet, barış, merhamet, hakkaniyet gibi insan olma şerefini koruyan evrensel değerleri ve ahlaki ilkeleri ayakta tutmak bizler için vazgeçilmez bir ödev ve sorumluluktur. Bu üstün ideal için büyük bir gayret ve özveri ile çalışmak ise her müminin Allah'a karşı kulluk görevi, daha iyi bir gelecek adına insanlık vazifesidir.

Bu itibarla, şanlı tarihimizde mümtaz bir yeri, gönüllerimizde müstesna bir değeri olan Ayasofya'nın ilahi inayet, rahmet ve ebedi mutluluk kaynağı olarak insanlığa gönderilen yüce dinimiz İslam'ın evrensel hakikat ve değerlerini yeryüzüyle buluşturmaya vesile olması temennisiyle, insanlığın ebedi kurtuluşunu her gün minarelerinden haykırarak kıyamete kadar payidar olmasını Yüce Mevla'dan niyaz ediyorum. ■

FETHİN SEMBOLÜ AYASOFYA

Prof. Dr. Fahameddin BAŞAR

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Rektör Yardımcısı

İlk İslami dönemden itibaren i'lâ-yi kelimetullah için Müslümanlar, birçok fetih gerçekleştirmiş, son semavi din olan İslamiyet'i dünyaya yayıp çok geniş bir coğrafyayı hâkimiyet altına almışlardır. Mekke'nin fethi, Kudüs'ün fethi, İran'ın fethi, Suriye'nin fethi, Mısır ve Kuzey Afrika'nın fethi, Kıbrıs ve Rodos adasının fethi, Endülüs'ün fethi, Anadolu'nun fethi asırlara yayılan İslam fütûhâtının önemli dönüm noktalarıdır.

Şüphesiz İslam fetihlerinin en önemlilerinden birisi de İstanbul'un fethidir. Bu fetih gerçekleştiren Sultan II. Mehmet, Hz. Peygamberin (s.a.s.) müjdesine nail olduğu gibi haklı olarak "Ebu'l-Feth" ve "Fatih" unvanını almıştı. Fatih Sultan Mehmet, fethin sembolü olarak şehrin en büyük kilisesini camiye dönüştürmüş ve "tanrının hikmeti" anlamındaki Ayasofya'nın adını dahi değiştirmeden Ayasofya-i Kebir Camii ismiyle vakfetmişti.

Devletlerin, milletlerin ve şehirlerin sembol değerleri vardır. Bizans İstanbulunun merkezî yerinde, saray ve hipodromun yanında bulunan Ayasofya şehrin en büyük mabedi idi. İstanbul'un fethiyle birlikte Fatih Sultan Mehmet ve askerlerinin "kılıç hakkı" olarak camiye dönüştürülmüş ve İslam dünyasının sembolü olmuştu. Aynı zamanda şehrin ulu camisi ve fetih camisi olarak daha fethin ilk günü cami hâline getirilmiş ve fetihten 3 gün sonraki ilk cuma namazı burada kılınmıştı. İslam hukukuna göre bir belde barışla teslim alınamayıp savaşarak elde edilmişse o şehirdeki bütün ibadethane ve binalar padişahın mülkü olur ve şehrin en büyük mabedi camiye dönüştü-

rülürdü. Fatih Sultan Mehmet de 54 gün süren kuşatma muharebesi sonunda fethettiği İstanbul'u İslam'a açtığı için şehrin bu en büyük kilisesini camiye dönüştürmüş ve Ayasofya Camii o günden sonra İstanbul'un fethinin sembolü, şehrin ulu camisi ve fetih camisi sıfatıyla asırlarca müminlere hizmet etmiştir.

Fethin ve Fatih Sultan Mehmet'in hatırası olan Ayasofya Camii, aynı zamanda İstanbul'un en eski ve en büyük mabedi idi. Mimarlık tarihi bakımından da dünyanın önde gelen eserlerinden biri olan bu mabedin tarihi İstanbul'un tarihi kadar eskidir. İstanbul'da ilk yerleşme izlerinin Yenikapı metrosu inşaatı çalışmaları sırasında yapılan arkeolojik kazılar sonucunda sekiz bin beş yüz yıl önce başlamış olduğu tespit edilmiş olsa da şehrin milattan önce VII. yüzyıl ortalarında bugünkü Sarayburnu ile Sultanahmet Meydanı arasında, yani şehrin birinci tepesinde kurulmuş olduğu ve ilk adının kurucusu Byzas'dan dolayı Byzantion olduğu bilinmektedir. Başlangıçta bir koloni şehri olan Byzantion, Roma İmparatorluğu hâkimiyeti altına alındıktan sonra imparatorluk toprakları doğuya doğru genişlediğinden, milattan sonra 324 yılında Roma İmparatoru I. Konstantinos (306-337) tarafından imparatorluğun yeni başkenti seçilmiş ve 7 yıl süren hazırlıklar sonunda 11 Mayıs 330 tarihinde törenle açılmıştı. Roma İmparatorluğu'nun bu yeni başkentini Roma'ya benzetmek isteyen İmparator Konstantinos şehirde bir saray, senato binası, hipodrom ve kiliseler yaptırıp anıtlar diktirmişti. İmparator, şehri âdeti yeniden inşa ettirdiği için bu tarihten

sonra şehrin adı Yeni Roma yanında Konstantin'in şehri anlamında Konstantinopolis olarak anılmaya başlanmıştı. (Işın Demirkent, "Bizans", DİA, Cilt 6, İstanbul 1992, s. 230; aynı müellif, "İstanbul: Tarih", DİA, Cilt 23, İstanbul 2001, s. 206.) Şehrin adı Hz. Peygamberin (s.a.s.) İstanbul'un fethini hedef gösteren hadis-i şeriflerinde Kostantiniyye olarak geçmekte, Müslüman tarih ve coğrafya yazarları da bu şehre Arapça olarak el-Kustantîniyye demekte idiler.

İmparator Konstantinos'un Byzantion'u yeniden imar ettiği ve Hristiyanlığı da ülkesinde serbest bıraktığı bu sırada şehrin merkezî yerinde, Hagia Sophia adıyla ahşap çatılı bazilika biçiminde ilk kilisenin yapıldığı sanılmaktadır. Ancak, bu ilk Ayasofya'nın İmparator Konstantinos zamanında inşa edildiği ileri sürülmüşse de yapı ancak oğlu zamanında bitirilmiş ve 360 yılında açılmıştı. Bu ilk yapı 404 yılında, Patrik İoannes'in sürgün edilmesi üzerine çıkan ayaklanma sırasında yanınca, İmparator II. Theodosios (408-450) yeniden yaptırmış ve 10 Ekim 415'te tekrar açılmıştı. Ancak bu ikinci Ayasofya da yaklaşık bir asır sonra, 532 yılında İmparator I. İustinianos (527-565) ve eşi aleyhine çıkan Nika ayaklanmasında sarayın bir kısmı ile birlikte yanınca, aynı yıl imparator önceki yapılardan çok daha büyük bir şekilde yeni bir kilise inşasını başlatmış ve 5 yıl sonra tamamlanmış olan bugünkü yapı 27 Aralık 537 tarihinde büyük bir törenle açılmıştı. (Semavi Eyice, "Ayasofya", DİA, 1991, s. 206-207.)

Böylece 537 yılında ibadete açılmış olan bu üçüncü Ayasofya (Hagia Sophia), Hristiyanlığın Doğu'daki en büyük mabedi ola-

rak İstanbul'un merkezî yerinde asırlarca ibadethane olma özelliğini korumuştur. Ayasofya'nın inşasından bir asır kadar sonra ilk İslam fetihleri başlayınca Müslümanların fethetmek istedikleri ülkelerden birisi de Bizans toprakları olmuş ve Suriye, Mısır ve İran'ın fethinden sonra Anadolu fütuhâtı başlamıştı. Bizans İmparatoru Heraklios'a (610-641) İslam'a davet mektubu göndermiş olan Hz. Peygamber, "Kostantiniyye mutlaka fethedilecektir, onu fetheden kumandan ne güzel kumandan, onun askerleri ne güzel askerlerdir." mealindeki hadis-i şerifleriyle de Müslümanlara bu fethi hedef olarak göstermişti. (Ahmed İbn Hanbel, Müsned, IV, 335.)

Peygamberimizin bu müjdesine nail olmak isteyen İslam hükümdar ve kumandanları Emeviler döneminden itibaren İstanbul'a yönelik akınlara başlamış, bu amaçla şehri birçok defa kuşatarak fethetmek istemişlerdi. Müslüman Araplar Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'a dört askerî sefer düzenlemişlerdi. Bunlardan üçü Emeviler zamanında (669, 674-680 ve 717), dördüncüsü Abbassiler'in ilk yıllarında (781-782) gerçekleşmiş ancak bu sonuncusunda Müslüman orduları Üsküdar'a geldiklerinde Bizans'tan gelen barış teklifini kabul ede-

rek geri dönmüşlerdi. (Casim Avcı, "Müslüman Araplar Tarafından Bizans Başkenti İstanbul'a Düzenlenen Askerî Seferler", Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları, ed. M. Arslan, T. Kaçar, İstanbul 2017, s. 243-261.)

İstanbul XI. yüzyıldan itibaren İslam dünyasının bayraktarlığını üstlenmiş olan Müslüman Türklerin de hedefi olmuştu. Birbiri ardınca gelen Haçlı ordularına rağmen baştan başa Anadolu'yu fetheden Selçuklular zamanında fiilî kuşatma olmasa da XI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren İstanbul Boğazı'na, Üsküdar'a kadar ulaşan Türkler tarafından şehre yönelik baskılar artmış, aynı yıllarda İzmir Türk beyi Çaka Bey Marmara üzerinden, Peçenekler de Trakya'dan ilerleyerek İstanbul'un fethine yönelik planlar yapmışlardı. Nihayet Osmanlılar zamanında Yıldırım Bayezid döneminde (1391-1402) iki defa, onun oğlu Musa Çelebi tarafından Fetret Devri'ndeki siyasi karışıklığa rağmen 1411'de ve Sultan Fatih'in babası II. Murad 1422 yılında olmak üzere şehir kuşatılmış ancak karadan yapılan hücumlarla müstahkem şehir surlarının aşılammaması sonucunda muvaffak olamamışlardı. (Fahameddin Başar, Osmanlılar'ın Fetih-ten Önceki İstanbul Kuşatmaları, Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları, s. 383-401.)

İstanbul Müslüman Araplar ve Türklerden başka İslamiyet'i kabul etmeden önceki Türkler tarafından da kuşatılmış, bilhas-sa Trakya'dan gelen Avarlar 629 yılında Sasaniler'le de ittifak yaparak İstanbul'a korkulu anlar yaşatmışlardı. Ayrıca şehir, uzun tarihi boyunca Ruslar, Bulgarlar ve Macarlar tarafından da kuşatılmıştı. Ancak bu kuşatmaların hepsi, İstanbul'un müstahkem surlara sahip oluşu ve Bizanslıların suda da yanabilen ve Grek Ateşi (Sıvı Ateş) denilen etkili bir savunma silahına sahip olması sebebiyle yıllar sürmesine rağmen başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Şehrin fethi ise Osmanlı Devleti'nin yedinci hükümdarı olan II. Mehmet ve onun kutlu askerlerine nasip olmuştur.

Sultan II. Mehmet (1444-1446, 1451-1481), babasının vefatından sonra 28 Şubat 1451 tarihinde 19 yaşında ikinci defa tahta çıkar çıkmaz ilk iş olarak İstanbul'un fethine yönelik hazırlıklar yapmaya başlamıştı. Osmanlı tarihinde bir ilk olarak daha babasının sağlığında, 12 yaşında tahta çıkmış olan II. Mehmet, iki yıl kadar süren bu ilk hükümdarlığı döneminde itibaren İstanbul'un fethini planlamış, stratejisini buna göre yapmıştı. Çünkü Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olan bu şehir, Anadolu ve Rumeli'de toprakları bulunan Osmanlı Devleti'nin bekası için büyük bir tehdit oluşturduğu gibi o sırada Osmanlı hanedanından bir şehzade de Bizans sarayında bulunuyor ve imparatorlar, Şehzade Orhan'ı taht iddiacısı olarak destekleyerek serbest bırakmakla tehdit ediyorlardı. Ayrıca, II. Murad döneminin tecrübeli devlet adamı sadrazam Çandarlı Halil Paşa II. Mehmet'e ilk hü-

Müslümanların asırlardır elde etmek istedikleri İstanbul fethedilmiş, fetihle birlikte dünyanın en uzun ömürlü devleti olan Bizans İmparatorluğu da son bulmuş; böylece Bizans'ın Konstantinopolis'i Türk İstanbul'u olmuştu.

kümdarlığından itibaren muhafef ediyor, özellikle padişahın İstanbul'u fethi fikrine genç ve tecrübesiz olduğunu düşünerek karşı çıkıyordu. Bu sebeple Sultan II. Mehmet 1451'de ikinci defa tahta çıktığında hem kendi iktidarının hem devletin bekası için İstanbul'un fethini mutlak hedef olarak görüyordu. (Halil İnalçık, "Mehmed II", DİA, Cilt 28, Ankara 2003, s. 395-407.)

Nitekim bu genç sultan, ikinci defa ve artık tahtın yegâne sahibi olarak hükümdar olur olmaz İstanbul'un fethine yönelik hazırlıklar yapmaya başladı. Önce Anadolu'dan gelebilecek Karamanoğlu tehlikesine karşı bu beylik üzerine sefere çıkarak barışı sağladı. Edirne'ye döndükten sonra bir yandan kara ve deniz kuvvetlerini hazırlarken diğer taraftan, Sadrazam Halil Paşa'ya İstanbul Boğazı'nın Avrupa yakasında, dedesi Yıldırım Bayezid'in yaptırdığı Güzelcehisar'ın (Anadoluhisarı) karşısına yeni bir hisar (Boğazkesen, Rumelihisarı) yaptırtmasını emretti. Kararlı padişah, hisarın 1452 yazında tamamlanmasından sonra Bizans İmparatoru'na elçi göndererek şehrin barış yolu ile teslim edilmesini istedi ancak teklifi kabul edilmeyince Bizans'a karşı savaş ilan etti. 1453 yılı Nisan ayı başında surlar önüne gelen Sultan II. Mehmet, 6 Nisan günü top atışlarıyla kuşatmayı başlattı. Şehrin bu son kuşatması, 54 gün süren yoğun muharebeler sonunda 29 Mayıs 1453 Salı günü sabahı fetihle sonuçlandı. Müslümanların asırlardır elde etmek istedikleri İstanbul fethedilmiş, fetihle birlikte dünyanın en uzun ömürlü devleti olan Bizans İmparatorluğu da son bulmuş; böylece Bizans'ın Konstantinopolis'i Türk

Ayasofya güney kapısı girişinde bulunan fetih hadis-i şerifinin kaydedildiği 1109/1698 tarihli levha.

İstanbul'u olmuştu. (Mahmut Ak, Fahameddin Başar, İstanbul'un Fetih Günlüğü, 4. Baskı: İstanbul 2018.)

Fatih Sultan Mehmet'in şehre girdiği bu sırada halk, korku içinde kentin merkezindeki Ayasofya'ya sığınmış, kurtuluş için dua ediyordu. Fatih Sultan Mehmet, Ayasofya önüne gelince atından inerek yere eğilmiş ve aldığı bir avuç toprağı kavuğunun üzerine serpmiş, bu hareketiyle Allah'a sığındığını göstermişti. (Erhan Afyoncu, Bir Cihan Hükümdarı Fatih Sultan Mehmed, İstanbul 2018, s. 44.) Padişah daha sonra mabede girmiş, Ayasofya'nın ihtişamını görünce bir süre sessiz kalarak ne büyük bir fethi gerçekleştirdiğini bir kez daha anlamış ve Allah'a şükretmişti. Daha sonra da korku içinde Ayasofya'ya sığınmış olan halka korkmamalarını, can

ve mallarının koruması altında olduğunu söyleyerek serbestçe ve hiçbir korkuya mahal kalmadan evlerine ve işlerine dönebileceklerini ilan ederek Rumlara dinî hürriyet tanımış, mal, can ve ırz güvenliği vermişti. Bu hareketiyle Türk adalet ve hoşgörüsünün en güzel örneğini göstermiş olan Sultan Mehmet, o sırada etrafında bulunan ulema-dan birisinin ezan okumasını istemiş, ardından mabedin uygun bir yerinde şükür namazı kılarak adet olduğu üzere şehrin bu en büyük kilisesini camiye dönüştürmüştü.

Fatih Sultan Mehmet'in fetihden sonra yaptığı ilk iş, İstanbul'u bir İslam şehri hâline getirmek olmuştu. Nitekim Fatih Vakfıyesi'nin mukaddimesinde şöyle denir: "Sultan Mehmet Kostantiniyye'yi Allah'ın yardımıyla fethetti, orası bir putlar şehri idi... Sultan şehrin güzel süslemeli kiliselerini medrese ve cami hâline getirdi." Halil İnalçık'ın ifadesiyle "Sultan fethin ikinci günü St. Sophia (Ayasofya) kilisesine gitti, kiliseyi camiye çevirdi ve orada, şehri bir İslam şehri hâline getirme arzusunu yansıtan 'İslam-bol' adını verdi." Artık İstanbul bir İslam şehri olmuş, Sultan Mehmet şehrin adına "İslam-bol" diyerek burasını payitaht olarak ilan etmişti. (Halil İnalçık, İstanbul: "Bir İslam Şehri", çev. İbrahim Kalın, İstanbul Armağanı: Fetih ve Fatih, I, yay. haz. Mustafa Armağan, İstanbul 1995, s. 73.) Bu fetihle birlikte haklı olarak "Ebu'l-Feth" ve "Fatih" unvanını alan Sultan Mehmet, fetihden 3 gün sonraki ilk cuma namazının burada kılınacağını, derhal hazırlık yapılmasını emretmişti. Böylece Ayasofya, şehrin fatihi Sultan II. Mehmet'in "kılıç hakkı" olarak fetih günü camiye tahvil olun-

muş ve İstanbul'da 1 Haziran 1453 tarihindeki ilk cuma namazı burada kılınmıştı. Namazı Fatih Sultan Mehmet'in hocası ve aynı zamanda kuşatma sırasında da padişahın en büyük destekçisi olan Molla Akşemseddin kıldır-
mış ve Ayasofya o tarihten itibaren 1934 yılına kadar 481 yıl İstanbul'un ve İslam dünyasının en büyük camilerinden biri olarak hizmet etmiştir. Fatih Sultan Mehmet, vakfettiği Ayasofya Camii'nin bakım, onarım ve hizmetinin devamı için akarlar tahsis etmiş, fethin sembolü olan bu mabet, fetihden hemen sonra başlayan tamirat ve sonraki padişahlar dönemindeki onarım ve ilavelerle koruma altına alındığı gibi vakıf medeniyetimiz sayesinde büyük bir külliye dönüşerek asırlarca ayakta kalmayı başarmıştır. Zaman içinde birçok deprem görmüş ve pek çok hasara uğramış olan Ayasofya Camii, Osmanlılar zamanında pek çok defa onarım görmüş, Mimar Sinan ve sonraki dönemlerde daha başka mimarların yaptığı güçlendirme çalışmaları ile günümüze ulaşmıştır. (Firat Diker, Ayasofya ve Onarımları, FSM Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.)

Osmanlı bu esere gözü gibi bakmıştı. Oysa İstanbul ve Ayasofya, Bizans döneminde birçok defa tahribata uğramış, özellikle XIII. yüzyıl başındaki Latin işgali sırasında çok fazla zarar görmüştü. Latinlerin İstanbul'u ele geçirdikleri sırada buradan kaçmayı başarabilen Bizanslılar İznik'e çekilerek Latinlerle mücadeleye girişmişler ve ancak 57 yıl sonra, 1261'de eski başkentlerine yeniden sahip olmuşlardı. Ancak Latin hâkimiyeti dönemi İstanbul'un tahrip olmasına sebep olmuş, Latinler şehirden ayrılmak zorunda kal-

Fatih Sultan Mehmet'in Patrik Gennadios'e emannâme verişini gösteren Patrikhane'deki mozaik.

dıklarında şehri yeniden tahrip ederek taşıyabildiklerini Avrupa'ya götürmüşler, taşıyamadıklarını ise ateşe vermişlerdi. İstanbul, Bizans'ın son hanedanı olan Palaiologoslar döneminde bir daha eski ihtişamına kavuşamamış, son Bizans imparatorları şehri imar etmek istemişlerse de Türk kuşatması altında yalnızca surlar içinden ibaret bir şehir devleti hâline düşmüş olan Bizans'ın mali durumu da müsait olmadığından Latin tahribatının yaraları sarılamamıştı. Bunun yanında Bizans'ta Ortodoks ve Katolik mezhebi arasın-

da devam eden dinî tartışmalar sebebiyle 1451'den beri patrik de atanamamış, patriklik makamı dahi boş kalmıştı.

Görüldüğü gibi Latinlerin 1204 ve sonrasında İstanbul'a ve Ayasofya'ya yaptıklarına bakıldığında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethi şehir için bir kurtuluş vesilesi olmuş, fetih günü fethin sembolü olarak Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi yıkılmaya yüz tutmuş olan bu mabedin de ihyasını sağlamıştı. Zira Fatih Sultan Mehmet, kurmak istediği cihan devletinin başkenti yapmak is-

tediği bu şehrin tahrip olmasını istememiş; şehir savaşıarak alındığı için İslam hukukuna göre askerin üç günlük ganimet alma hakkına da engel olmuş ve fetihten hemen sonra şehrin imarını başlatmıştı. Çağdaş kaynakların ifadesine göre fetih günü bir yeniçeri Ayasofya'nın mermerlerini sökmek istemiş ve Sultan Mehmet, bu yeniçeriye azarlayarak mabede dokunulmayacağını söylemişti. Yine çağdaş tarihçi Tursun Bey'in ifadesine göre Fatih Sultan Mehmet fetih günü Ayasofya'nın çatısına çıkarak şehri incelemiş, Ayasofya'nın ve çevresindeki binaların harap durumda olduğunu görünce çok üzülmüş ve meşhur Farsça beytini bu sırada söylemişti: "Perde-dârî mî-küned der tâk-ı kisrâ ankebût, Bûm nevbet mî-zened der kal'a-i Efrâsiyâb" (Örümcek Kisra'nın penceresinde perdedarlık yapıyor, Baykuş Efrâsiyâb'ın kalesinde nevbet vuruyor.) (Tursun Bey, Târih-i Ebû'l-Feth, haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977, s. 64.)

İstanbul fatihi Sultan Mehmet, fetihten sonra artık mülkü sayılan Ayasofya'yı camiye dönüştürerek vakfetmiş, hazırladığı vakfiye ile de bu muazzam mabedin yaşaması için gerekli olan düzenlemeleri yaparak akarlar tahsis etmişti. Bedestan ve Kapalı Çarşı, Ayasofya Camii vakfına ait yerler olarak yaptırılmıştı. (Halil İnalcık, "İstanbul: Bir İslam Şehri", aynı eser, s. 78.) Böylece Ayasofya, Fatih Sultan Mehmet'in vakfı olarak cami hâline dönüştürülmüş, fethin sembolü olarak asırlarca şehrin ulu camisi, fetih camisi ve merkez camisi sıfatıyla hizmet etmiştir.

Fatih Sultan Mehmet, kendi kurduğu Fatih Külliyesi ve Aya-

sofya-i Kebir Vakfı (Fatih Sultan Mehmed Han Vakfı) ile Ayasofya, Fatih ve Vefa nahiyelerinin biza-tihi kurucusu olmuş ve vakfın hayır müesseseleri bu nahiyelerin merkezini teşkil etmişti. Aynı şekilde sur dışında Eyüp Sultan Vakfı'yla da Eyüp Sultan semtinin kurucusu olan Fatih, beyle-rine ve paşalarına da şehrin her tarafında kendi adlarıyla vakıflar kurarak mahalleler oluşturmalarını istemiş, böylece fetihten kısa bir süre sonra İstanbul ilim, irfan, kültür, sanat, inanç, sağlık, sosyal yardımlaşma ve şehircilik alanlarında İslam medeniyetinin en önemli şehirlerinden biri hâline getirilmişti. (Eyüp Sabri Kala, "Fatih Külliyesi ve Ayasofya-i Kebir Vakfı: Hayır Müesseseleri, Hizmetleri, Görevlileri

● **Fatih Sultan Mehmet, beyleri ve paşalarından şehrin her tarafında kendi adlarıyla vakıflar kurarak mahalleler oluşturmalarını istemiş, böylece fetihten kısa bir süre sonra İstanbul ilim, irfan, kültür, sanat, inanç, sağlık, sosyal yardımlaşma ve şehircilik alanlarında İslam medeniyetinin en önemli şehirlerinden biri hâline getirilmişti.**

ve Yönetimi", FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı 15, 2020, s. 99-130.)

Fethin sembolü olan Ayasofya Camii, en yoğun olarak Fatih Sultan Mehmet zamanında olmak üzere II. Bayezid, II. Selim, III. Murad I. Ahmed, III. Ahmed, I. Mahmud, II. Mahmud, Abdülmecid ve II. Abdülhamid dönemlerinde defalarca onarım görerek bugüne ulaşmış ve sırasıyla etrafına yapılan medrese, minareler, türbeler, abdesthane, şadırvan, sıbyan mektebi, kütüphane, imaret, hünkâr mahfeli, hünkâr sofası ve muvakkithane yapılarıyla külliye hâline getirilmiştir. Bütün bu ilavelerle sade bir katedralden büyük bir Osmanlı külliyesine dönüşmüş olan Ayasofya Camii, Osmanlı asırları içinde halkın ve devlet adamlarının ibadet için en çok tercih ettikleri cami olmuştur. Padişah, şehzadeler ve diğer önemli devlet adamları vakit namazlarını burada kılar, bayram ve kandil kutlamaları bazen padişah ve diğer önemli devlet adamlarının katılımıyla burada yapıldı. Ayasofya, resmî geçidin yapıldığı mabetlerden biri idi. Şehrin merkez camii idi. Bu vesileyle görevlileri, korunması, temizliği, gelirleri ve benzeri durumları itibarıyla dikkat çekiyordu. (Ahmed Akgündüz, Said Öztürk, Yaşar Baş, Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya, İstanbul 2005, s. 19-21.)

Ve Allah'ımıza çok şükür Ayasofya Camii bugün yeniden ibadethane olmuş, şehrin ve fethin sembolü olan bu tarihî mabet 86 yıl aradan sonra ibadete açılarak asli kimliğine kavuşmuştur. Fethin sembolü olan Ayasofya Camii Fatih Sultan Mehmet'in vakfiyesindeki şartlara uygun olarak ilelebet yaşasın inşallah. ■

"Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fanus içinde. Fanus sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan ne doğuya ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur." (Nur, 24/35.)

Ayasofya-i Kebir Camii Şerifi Kubbesi

CAMİNİN FONKSİYONLARI VE AYASOFYA’NIN DİNÎ STATÜSÜ

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İç dünyasında inancıyla kurduğu ilişkinin düşünce, niyet, söylem ve eylemlerine yansımaları bireyin dindarlığını oluşturur. Dindarlık, düşünceden dile, dilden bilgiye, bilgidan davranışa ve davranışlar yoluyla insanlar arası ilişkilere aktarılarak gözlemlenebilir boyutlar kazanır. Bireysel dindarlığı şekillendiren öznel tecrübelerin nesnelleşerek toplumsal biçimler kazanması olarak ifade edebileceğimiz bu süreçte, bireyin dinî yaşantısının şiddet ve yoğunluğuna göre farklılaşan çeşitli tecrübi boyutlardan söz edilir. Bunların başında dinî pratikler gelir. Namaz, oruç, hac, zekât ve kurban gibi ibadetler, İslam’da dinî pratiklerin başlıca örneklerini oluşturur. Esasen dinî inancın bireysel eylemlere ve toplumsal ilişkilere yansıyan hemen her yönü, dinin pratik/uygulama boyutunu oluşturan örnekler olarak karşımıza çıkar. İslamiyet’te namaz ibadetinin icra edildiği cami ve mescitler, Yüce Allah’ın adının çokça anıldığı kutlu mekânlardır. Bununla birlikte bu mekânlardaki ibadetler sadece kılınan namazlarla sınırlı değildir. Camiler, aynı zamanda Müslümanların bireysel olarak kulluğu (ubudiyet), top-

lumsal olarak ise kardeşliğin (uhuvvet) zirvelerinde dolaştığı manevi çekim merkezleridir.

İslamiyet’te, inananlar açısından yeryüzü mescit kabul edilse de bazı mescitler, sahip oldukları dinî-kültürel mirastan dolayı bireysel ve toplumsal hayatta Yüce Allah’a kulluğu ve insanlar arasında kardeşliğin anlam zenginliğinin çok daha derinden hissedildiği müstesna mekânlar olarak hafızalarımıza nakşedilmiştir. Mescid-i Nebi ve Mescid-i Aksa, bunlar arasında hemen aklımıza gelen örneklerdir. Esasen söz konusu mescitler, Müslümanların gönüllerindeki istisnai konumunu kültürel hafızada bıraktıkları derin izlerden alır. Siyer-i Nebi’nin ve peygamberler tarihinin hatıralarıyla yüklü bu kutlu mekânların nesilden

nesile aktarılan bir manevi hafıza zincirine eklenen halkalar oluşturduğunda kuşku yoktur. Ulu mescitler, aynı zamanda, İslam medeniyetinin dinî-kültürel mirasını oluşturan anlatıların mayalandığı “merkezî mekân” hüviyetine sahiptir. Hz. Peygamberin (s.a.s.) Hicret’in hemen ardından Mescid-i Nebi’nin etrafında bir medeniyet tasarlaması, mescidin/caminin söz konusu fonksiyonunun ilk örneğini oluşturur. Bu yönüyle cami, Müslümanların dinî meseleler yanında iktisadi, sosyal ve kültürel içerikli hemen her konuyu müzakere ederek karara bağladığı toplayıcı/birleştirici bir konuma sahiptir. Camiye yüklenen bu dinî sosyokültürel fonksiyon, özellikle diasporadaki Müslümanların hayatında hâlâ canlılığını korumaktadır.

● **Cami, Müslümanların dinî meseleler yanında iktisadi, sosyal ve kültürel içerikli hemen her konuyu müzakere ederek karara bağladığı toplayıcı/birleştirici bir konuma sahiptir.**

II. Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra kiliseden camiye dönüştürdüğü büyük mabet olan Ayasofya da bu tarihten itibaren söz konusu dinî-toplumsal roller aracılık eden yönüyle merkezî bir mabet statüsüne sahip olmuştur. Ayasofya, bu statüsünü, müzeye dönüştürüldüğü tarihe kadar korumuştur. Müze olarak kullanılmaya başlandığı 1934 yılında ise yeni konumunun beraberinde getirdiği kültürel ve turistik içerikli bir statü ve bu statüye uygun roller üstlenmiştir. 86 yıllık bu dönemde, Ayasofya'nın inşa edildiği tarihten itibaren sahip olduğu dinî ve toplumsal statüsü bir süreliğine askıya alınmıştır. Ancak bu yeni statü, toplumsal muhayyilede kalıcı karşılık bulmamış ve nihayet Ayasofya 10 Temmuz 2020 tarihinde eski statüsüne yeniden kavuşturulmuştur.

Ayasofya, fethin sembolik anlamını asırlarca hafızalarda taşıyan kurucu bir fonksiyona/işleve ev sahipliği yapmıştır. Bilindiği gibi Osmanlı fetih siyasetinde fethedilen beldenin merkezî mabedi ya da mabetleri, sembolik olarak camiye dönüştürülmüştür. Bununla birlikte diğer mabetlerin dinî statüsünde bir değişikliğe gidilmemiş, aksine oralarda halkın ibadetlerini ve inancının gereklerini özgürce yerine getirebilmesinin teminatı bizzat Müslüman yöneticiler tarafından verilmiştir. Esasen İstanbul, tarih boyunca dinî-kültürel çeşitliliği ve farklı inançlara mensup toplulukların barış içinde bir arada yaşama tecrübesi bakımından dünyanın sembol mekânları-

nın başında gelmiştir. İstanbul, geçmişten günümüze sahip olduğu bu önemi siyasi, iktisadi ve kültürel gelişmelere elverişli müstesna coğrafi konumuna borçludur. Tarih boyunca defalarca kuşatılmış ve birçok millet tarafından işgal edilmeye çalışılmış olmasına rağmen, 1453 yılında Osmanlı padişahı II. Mehmet tarafından fethedilmiş ve bu fetih, yeni bir çağın açılışı kabul edilmiştir. Sadece Osmanlılar, Türkler ve İslam dünyası için değil, Avrupalılar,

hatta dünya tarihi bakımından da önemli hâdiselerin dönüm noktası olarak görülen fethin, Osmanlılar ile gayrimüslimler arasındaki ilişkiler açısından da çeşitli sonuçları olmuştur. (M. Şeker, (2005), Anadolu'da Birarada Yaşama Tecrübesi, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 121-122.)

İstanbul'un fethini takip eden günlerde Fatih Sultan Mehmet, savaştan sonra saklananların ortaya çıkartılmasını ve herkesin şehirde serbestçe dolaşabilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Bu çerçevede, fethin ardından şehirden kaçanların geri dönebileceklerini ve hangi dinden olurlarsa olsunlar dinleri ve gelenekleri gereğince yaşamlarını özgürce sürdürebileceklerini ilân etmiştir. Bunun üzerine gizlenenler ve Galata'ya sığınanlar evlerine geri dönmüşlerdir. Esirlerin de İstanbul'a yerleşmelerine imkân sağlanmış ve onlara da evler tahsis edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet, şehri yeniden imar faaliyetine girişmiş, cami ve mescit sayısının artırılması ve Müslüman mahallelerin oluşturulması ile bizzat meşgul olmuştur. Bunun yanında, Hristiyan halkla da ilgilenilmiş ve Hristiyanların kiliselerinden ayakta kalanlar yıkılmamış aksine tamir edilerek ibadete açık kalmalarına izin verilmiştir. Faal olan kiliselere ise dokunulmamış ve Hristiyan halkın kullanımına bırakılmıştır. Ayasofya'nın da içinde bulunduğu şehrin merkezindeki kilise ve manastırlardan birkaç tanesine ise öncelikli ihtiyaçlar için el konulmuştur.

Ayasofya özelinde camilerin Müslümanları aynı kubbenin altında, aynı kıbleye yönelerek hep birlikte namazla buluşturan, ümmet olma bilinciyle birbirlerine daha da yakınlaştıran ve hayatlarına istikamet kazandıran asli rolünün hatırlatıcısı olarak değerlendirilmesi gerekir.

Fatih'in 1470 yılında yazdırıldığı vakfiyesinde İstanbul'da gayrimüslim dinî cemaatlerin yerleştikleri semtlerin, cemaatlerin bağlı oldukları dine göre mahalle adı olarak verildiği görülmektedir. "Edirneli Yahudiler Mahallesi" bunun örneklerinden biridir. Vakfiye'den, Fatih devrinde İstanbul'da hem Hristiyan ve Yahudilerin hem de Müslümanların bir arada yaşadıkları mahallelerin var olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Fatih'in Müslümanlar için vakıf eserler yaptırdığı gibi Hristiyanlar için de kiliseler yaptırarak vakfettiği bilinmektedir. (M. Şeker, (1994), Fatih Vakfiyesine Göre XV. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Yapısı, Belleten, LVII (219): 505) Osmanlı döneminde İstanbul'da diğer din mensupları, özellikle Yahudi ve Hristiyanlarla Müslümanların bazı mahallelerde iç içe yaşadıklarına ilişkin çok sayıda kayda rastlanmaktadır. Vakfiye'de, Müslümanların köylerinin yanı sıra Müslüman ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadıkları köylerden ve sırf gayrimüslimlerin köylerinden de bahsedilmektedir. Söz gelimi, Çorlu nahiyesine tabi köyler sayılırken gayrimüslim köylerin isimlerinin eski adları ile zikredildikleri görülmektedir. (M. Şeker, Fatih Vakfiyesine Göre XV. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Yapısı, ss. 496-497) Vakfiye'de ayrıca Yahudi isimleri ile Müslüman isimlerinin benzerlikleri sebebiyle birbirleriyle karışmaması için farklı imlanın kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, "Musa" kelimesi, Müslümanlar için Arapça "sin" harfiyle yazılırken, Yahudiler için "sad" harfiyle yazılmaktadır. (Şeker, Anadolu'da Birarada Yaşama Tecrübesi, s. 125.) Bu örnekleri çoğaltmak

mümkündür. İstanbul'da farklı dinlere mensup toplulukların barış içinde bir arada yaşadıklarına ilişkin örnekler günümüzde de rastlanmaktadır. Söz gelimi, üç dine mensup kişilerin bulunduğu Kuzguncuk'ta biri Ermeni, biri Rum kilisesi olmak üzere iki kilise ile bir cami, bir de havra bulunmaktadır. Günümüzde yan yana duran bu kutsal mekânlar semtteki manevi huzurun sembolü olarak anılmaya devam etmektedir.

İslamiyet'te, modern zamanlarda örneklerine sıkça rastladığımız gibi farklılıkların çatışma değil, uzlaşma faktörü ve zemini olarak değerlendirilmesi istenmiştir. Esasen dil, din, renk, ırk, cinsiyet ve kültür gibi farklı statülerimizi doğuştan hazır buluruz. Statülerimiz, kavga ve münakaşa değil, uzlaşma ve muarefe imkânı sunar. Zira Kur'an-ı Kerim'de Allah katında saygınlığın ölçütü, kişinin niyet, düşünce, söylem ve eylemlerinde Yüce Allah'ın hoşnutluğunu gözetmesi anlamına gelen takva kavramıyla ifade edilmiştir. (Hucurat, 49/13.) Müslümanların Yüce Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için hep birlikte ibadet ettikleri camiler ise kök anlamına uygun olarak inananları kendisinde toplayıp birleştiren manevi çekim merkezleridir. Bu merkezlerde günün muhtelif vakitlerinde bir araya gelen Müslümanlar, gündelik ilgi, ihtiyaç ve beklentileri yanında, hayatın akıp giden rutinleri içinde nihai amacını da yeniden hatırlama ve birbirlerine hatırlatma imkânı bulurlar. Böylece acısıyla tatlısıyla içinde yaşadıkları dünya

hayatının geçiciliğini, kendilerini bekleyen ahiret hayatının ise sonsuzluğunu fark etme, zorluklar karşısında güç kazanarak manevi açıdan tazelenme ve hayatın akışına yeniden katılma fırsatı yakalarlar. Camii cemaati özelindeki bu farkındalık, caminin dışına taşarak sosyal hayatın ritmine katıldığında, camiler kendisinden beklenen asıl görevi, yani rehberlik fonksiyonunu yerine getirmiş olur. Çünkü camide bir araya gelen Müslümanların hayatın diğer alanlarında da bir arada uyum içinde yaşaması, davranışlarıyla içinde yaşadıkları toplumun model insanları olması beklenir. Böylece caminin, Müslümanları önce kendinde toplayıp eğiten ve ardından yeniden topluma gönderip hayatla buluşturan dinamik rolü gerçekleşmiş olur. Bu çerçevede kökleri asırlar öncesine uzanan kadim mabet olarak Ayasofya'nın ibadete açılması, yeniden merkezî cami statüsüne dönüştürülmesinin ilk adımıdır. Kamuoyunda uzunca bir süredir beklenen bu adımın, Ayasofya özelinde camilerin Müslümanları aynı kubbenin altında, aynı kibleye yönelerek hep birlikte namazla buluşturan, ümmet olma bilinciyle birbirlerine daha da yakınlaştıran ve hayatlarına istikamet kazandıran asli rolünün hatırlatıcısı olarak değerlendirilmesi gerekir. İşte o zaman, camiler ile yaşanan hayat arasındaki yapay engeller kalkmış, müminlerin arzu edilen buluşması gerçekleşmiş ve Ayasofya coşkusuyla camiler hasretle beklediği cemaatine yeniden kavuşmuş olur. ■

AYASOFYA CAMİİ'NİN HUKUKİ DURUMU

| Mustafa ARMAĞAN

1 0 Temmuz 2020 tarihinde Danıştay tarafından iptal edilen Ayasofya Kararnamesi merak ediliyor. Ayasofya Camii'nin ibadete kapatılmasına gerekçe olarak bu Bakanlar Kurulu "kararnamesi" ibraz edilmekteydi. Lakin bu kararnamenin metninde tutarsızlık vardı. İptali şarttı. Hukukun gereği yapılmıştır. Ayasofya'nın vakıf hukukundan kaynaklanan haklarının bu "kararname"yle nasıl ihlal edildiğinden, hukuken cami yapılmasından başka hiçbir çıkar yolunun bulunmadığına kadar ana hukuki meseleleri net anlaşılсын diye maddeler hâlinde sıralamak istiyorum.

Hukuka aykırılıklar meselesi

a. 24 Kasım 1934 tarihli kararname, hukuken geçerli değildir. Zira İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 17. maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1. protokolünün 1. maddesi, Anayasa'nın 35. maddesi, Türk Medeni Kanunu'nun 683. maddesi, Vakıflar Kanunu'nun 3, 6, 16 ve 30. maddeleri ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 10. ve 11/2. maddelerine aykırıdır.

b. Kararnameler normlar hiyerarşisinde kanunun altında yer alır ve kanuna aykırı olamaz, olursa

geçersiz hâle gelirler. Bu durumda Danıştay yapılması gerekeni yaptı, vakıf ve tapu sicilinde belirtildiği gibi Ayasofya'nın cami olarak kullanılmasının önündeki engelleri kaldırdı. (Yakup Emre Çoruhlu, Osman Demir, Okan Yıldız, Ayasofya bilmececi: Kilise, cami, müze, hangisi?, TAAD (Türkiye Adalet Akademisi Dergisi), Yıl: 7, Sayı: 27, Temmuz 2016, s. 29.)

c. Öte yandan söz konusu Kararname Resmi Gazete'de yayımlanmamıştır. Hâlbuki kararnameler Resmi Gazete'de yayımlanmadan yürürlüğe girmez. Danıştay ise gerekçeli kararında vakıflarla ilgili başka kararnamelerin de Resmi Gazete'de yayımlanmadığını söyleyerek bu husus üzerinde durmamıştır.

İçeriğindeki tuhaflık ve çelişkiler

a. Bu tartışmalı kararname şu cümleyle başlıyor: "Eşsiz bir mimarlık sanat abidesi olan Ayasofya Camii'nin tarihî vaziyeti itibarıyla müzeye çevrilmesi bütün Şark âlemini sevindireceği ve insanlığa yeni bir ilim müessesesi kazandıracak cihetle bunun müzeye çevrilmesi..." Ayasofya Camii'nin müzeye çevrilmesine sevinecek olan "bütün Şark âlemi" hangisidir? (Ayrıca kim sevinirse sevinse, birisinin sevinmesi veya üzülmesinin bir vakfın

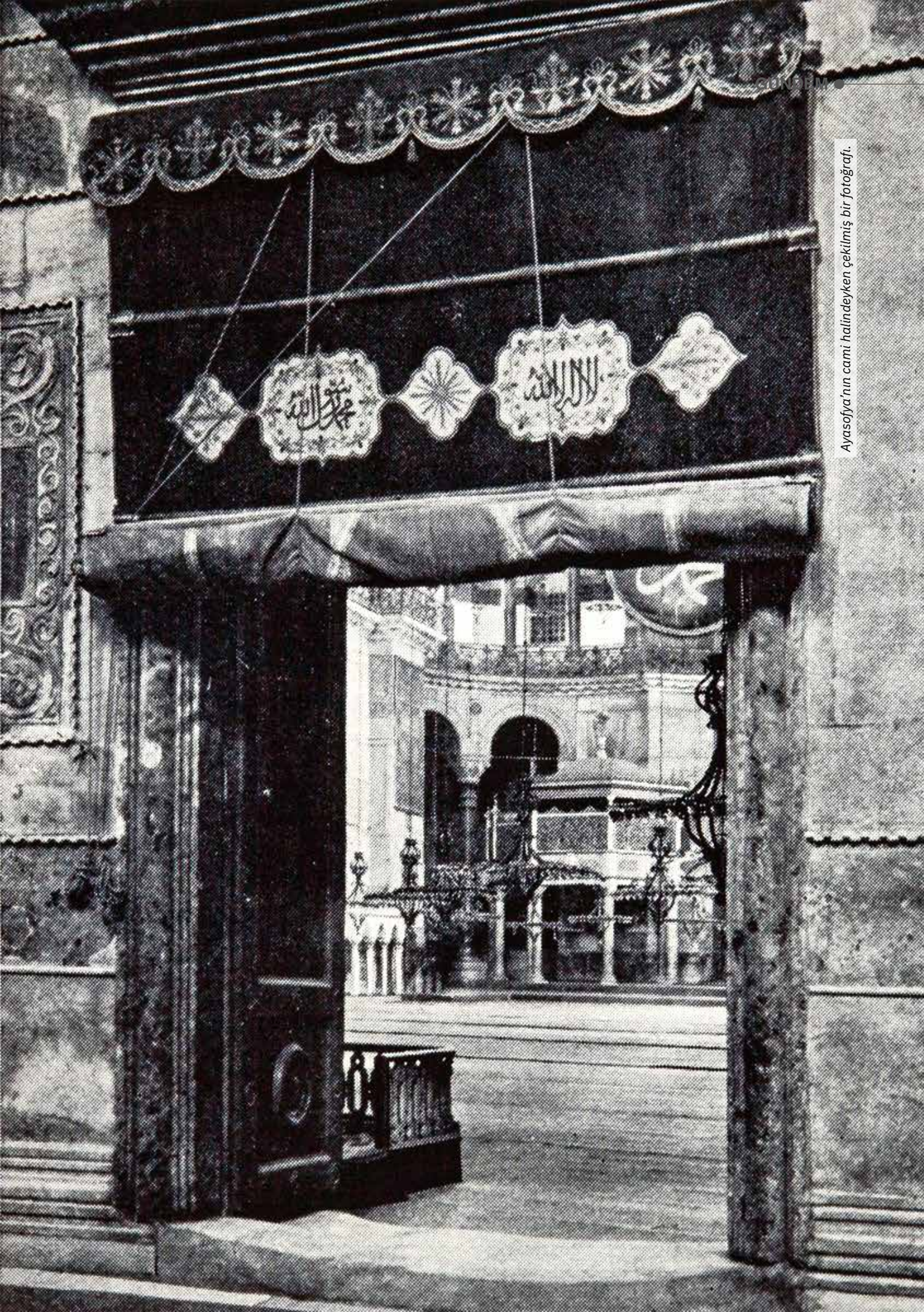
müzeye çevrilmesi kararına hukuki bir mesnet teşkil etmesi mümkün değildir.) Hangi "Şark âlemi" Ayasofya Camii müzeye çevrilince sevinecekmiş acaba? İran mı, Afganistan mı, Çin mi, Hindistan mı? Belki de esasen "bütün Garp âlemi" şeklinde yazılacakken ya şaşırtmaca maksadıyla veya zuhulen "bütün Şark âlemi" diye yazılmıştır. Bugün açılma kararına kimler üzüldüyse kapandığı zaman sevinenler de onlardır yani Batı (Garp) âlemi...

Vakfın hukuki durumu

a. Vakıflar, özel hukuk statüsüne tabi fakat tüzel kişiliği haiz kuruluşlardır. Vakfedilen mülkün sahibi asırlar önce ölmüş olsa bile vakfın bizzat sahibidir.

b. Gerek İslam hukukunda gerekse hem 1934'te hem de bugün geçerli vakıf kanunlarımızda bir vakfın, vâkıfının yani kurucusunun koyduğu gaye dışında kullanılması mümkün değildir. 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 4. maddesinin 1. fıkrasının c bendi vakfa ait müesseselerin gayelerine göre yaşıatılmasını amirdir.

c. Danıştay 12. Dairesi'nin 4 Aralık 1971 tarihli E. 1969/2863 ve K. 1971/2821 sayılı kararında "Vakıf malla-

Ayasofya'nın camii halinden çekilmiş bir fotoğrafı.

rının tahsis edildikleri amaca uygun kullanılmaları esastır.” denilmiştir. Yargıtay 6. Hukuk Dairesi’nin 16 Eylül 1974 tarih ve E. 3559 sayılı kararında “Vakıf başlı başına mevcudiyeti haiz olmak üzere bir malın belli bir amaca tahsisidir. Amaç ise vakfın gelecek bütün zamanlara şamil olmak üzere düşünülen hukuki faaliyetini gösterir.” denilmiştir. Dolayısıyla vakfe-

dilen malın/mülkün amacı haricinde kullanılması kanunlarımıza olduğu kadar Danıştay ve Yargıtay kararlarına da aykırıdır.

d. Vakıf mallarının sahibi devlet değil, ilgili vakıftır. Devlet ise bu malları başka bir amaca tahsis edemez. Yani Ayasofya Vakfı’nın da içinde bulunduğu Ebu’l-Feth Sultan Mehmet Vakfı’nın kurucusu 1936 yılında çıkarılan T.C. tapusunda da

açıka belirtildiği üzere Fatih Sultan Mehmet olduğuna göre, Fatih’in tayin ettiği amacın haricinde başka bir kuruma devredemez, kullandıramaz, kiralayamaz. Buna göre Ayasofya’yı Kültür Bakanlığına müze olarak kullandırma hakkı devlete dolayısıyla bakanlar kuruluna, hatta yasama organı olan TBMM’ye dahi verilmemiştir. (Nazif Öztürk, Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıflar, Ankara, 1995, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 504.)

e. İstanbul Üniversitesi eski rektörlerinden hukukçu Prof. Dr. Siddık Sami Onar, İdare Hukukunun Umumi Esasları adlı eserinde vakıfname hükümlerinin devleti bağlayan tam ve kuvvetli bir hukuk kaidesi olduğunu yazar ve şu hükmü ekler: “Vakıfname hükümlerini hiç kimse değiştiremez.” (Siddık Sami Onar, İdare Hukukunun Umumi Esasları, İstanbul, 1952, s. 6709’dan aktaran: Said Öztürk, age, s. 504.)

f. Bütün bu hukuki delillere üç hukukçunun yaptığı 2016 yılına ait bir değerlendirmenin hükmü cümlelerini ilave ettiğimizde tablo netleşmektedir:

“Bakanlar Kurulu Kararına dayandırılan müze kullanımının, normlar hiyerarşisi ve özel kanunlar arasında yeni tarihli olanın uygulanacağı hukuk ilkesine aykırı olduğu da açıktır. Yani 1934 yılına ait Bakanlar Kurulu Kararı, günümüz hukuk normları içinde uygulanabilir değildir. Zira bu karar mazbut vakfın günümüzde de hâlen geçerli olan vakfiyesi doğrultusundaki irade beyanını engellemektedir. Mülkiyet hakkını kısıtlamakla da kalmayıp ortadan kaldırmaktadır.

Eserin kamulaştırma veya başka bir kurum tarafından satın alınması da yasal görünmemektedir. Ancak bu durumda dahi Vakıflar Kanunu 30. madde ile eser tekrar mazbut vakfı adına tescil olunacaktır.

Diğer bir durum da Kültür ve Turizm Bakanlığına taşınmazın tahsis edilmesi veya kiralanmasıdır. Bu da yine Vakıflar Kanununun 16. maddesi ile çelişmektedir. Zira 16. madde vakfiyette belirtilen fonksiyon ile kullanımı emretmektedir. Bunun sağlanamaması diğer bir kurumun taşınmazı para vererek kullanması ile sorunun ortadan kalkabileceği fikrini akıllara getirebilir. Ancak bu da yukarıda izah edilen mevzuat hükümlerine göre hukuki ve yasal değildir. Zira bu ve diğer sair gerekçelerle Trabzon Ayasofya'da Kültür ve Turizm Bakanlığının müze olarak kullandığı taşınmazdan, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün talebi uyarınca yargı kararı ile çıkartılmış ve eser Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından aslına uygun şekilde camiye dönüştürülmüştür. İstanbul'da bulunan Ayasofya'nın da yukarıda maddeleri verilen yasal çerçeve içinde kullanımının sağlanması durumunda ihlal edilen mülkiyet hakkı kavramı yeniden, mazbut vakfın kurucusu olan Fatih Sultan Mehmet'in irade beyanına uygun şekilde tesis edilebilecektir. Eserin mülkiyet hakkı kavramı temelinde geçmişten günümüze değin kullanımı; mevzuat, vakfiye ve tapu sicili açısından irdelenmiştir. Bunlara dayanarak vakıf ve tapu sicilinde belirtildiği üzere cami olarak kullanımının sağlanması gereğinden hareket edilmiştir.

(Yakup Emre Çoruhlu, Osman Demir, Okan Yıldız, Ayasofya bilmececi: Kilise, cami, müze, hangisi?, TAAD (Türkiye Adalet Akademisi Dergisi) , Yıl: 7, Sayı: 27, Temmuz 2016,, s. 29-30.)

Hukukun son sözü

Son olarak avukat ve İstanbul Vakıflar Başmüdür eski Muavini Abdullah Mehmed Çalışkan'ın Ayasofya Câmii Meselesinin Etrafındaki Gerçek adlı kitabındaki hakikaten kuşatıcı değerlendirmesini paylaşmak istiyorum. Şöyle yazıyor:

“...Ayasofya kararnamesinde hukuki bir gerekçe bulmaya imkân yoktur. Bakanlar Kurulu Kararının hangi kanuna dayandığı da yazılmamıştır. Çünkü Bakanlar Kurulu'nun dayanak yapabileceği bir kanun mevcut değildir. Bakanlar Kurulu'nun hangi yetkiye istinaden bu konu ile ilgilendiği hususunda hukuki bir mütalaa da yazılmamış-

tır. Çünkü bu konu, ne Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve ne de Türkiye'de mer'i (yürürlükteki) kanunlar tarafından Bakanlar Kurulu'na verilen yetkiler dâhilinde bulunmaktadır. Kararnamede, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasından bahsedilmemiştir. Çünkü kararname, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına aykırıdır. Kararnamede vakıf hukukundan bahsedilmemiştir. Çünkü kararname vakıf hukukuna zıttır. Kararnamede Türk Medeni Kanunu söz konusu edilmemiştir. Çünkü kararname, Türk Medeni Kanunu'na uygun değildir. Türkiye'de mevcut anayasa ve kanuni mevzuatın hiçbirisine kararnamede temas edilmemiştir. Çünkü kararnamenin bunlardan hiçbirisine uyan taraf yoktur. (...) Bakanlar Kurulu bu kararı ile Türkiye'de anayasa ve kanunları bu konuda tamamen yok saymıştır.” (Abdullah Mehmed Çalışkan, Ayasofya Câmii Meselesinin Etrafındaki Gerçek ve Kariye, Mesih Paşa, Fethiye Câmilerinin Maruz Kaldığı Muameleler, İstanbul, 1976, TÜRDAV Basım Yayın.)

**Danıştay'ın
tarihî 10
Temmuz
kararı bugün
yaşayanlar
olarak müsterih
olmamızı temin
etmekte, dahası
ecdadımız ve
ahfadımızla
aramızdaki
kontratı
yenilemektedir.**

Danıştay'ın tarihî 10 Temmuz kararı her üç noktada bugün yaşayanlar olarak müsterih olmamızı temin etmekte, dahası ecdadımız ve ahfadımızla aramızdaki kontratı yenilemektedir. Unutmayalım ki bir millet bugün yaşayanlardan ibaret değildir. Geçmişte yaşayanların olduğu kadar gelecekte yaşayacakların da bugün yaşayanlar üzerinde hakları ve alacakları vardır.

Ayasofya'da alnımızın secdeye varması ile bu hakları ödediğimizden dolayı milletçe mesrur elhamdülillah. ■

AYASOFYA'YI AÇMAK YENİDEN DOĞMAK GİBİ

| Fatih DUMAN

Bazı olayları anlatmak ve izah etmek için bazen sadece bilmek yetmez, anlamak ve hissetmek de gerekir. Pek çok tarihî olay da esasen böyledir. Bir savaşı, bir olayı, bir fethi, bir şehri ve hatta bir mabedi sadece rakamlarla ve sadece tarihî olaylarla anlatmanız her zaman mümkün olmayabilir. Ya da şöyle söylemek lazım; bazen bu şekilde anlatsanız bile eksik kalır ve tamam olmaz. İstanbul, onun fethi, yaşananlar ve Ayasofya Camii de tam olarak böyledir aslında. Rakamlarla ve salt bilgiyle anlattığınızda eksik ve yarım kalır. Zira yapılanın ardında bir şuur, bir hayal ve bir gaye vardır. Bu da yalnızca anlatarak değil hissederek ve hissedilerek olur.

Tarih denen şey tesadüflerle var olmaz. Bazı zamanlar çok eskilerde atılmış bir ok asırlar sonrasında bir düşmanı öldürür, çok önceden görülmüş bir rüya yüzlerce yıl sonra tabir edilir... Tarih tesadüflerle örülmez ve hatta tesadüfün yeri yoktur tarih denen her anı bir evvelkiyle ilintili kumaşın üzerinde. Bir sonra olan muhakkak ki bir evvelinin sonucu ve önceki sonrakinin sebebi olur.

Bazen biliyor ve bazen bilmiyoruz ya da unutuyoruz ama şunu söylemek lazım; biz bu toprak-

lara ne bir tesadüf eseri ne kanlı bir kaygı ne de salt bir dünya hırsı ile geldik. Daha evvelinden görülmüş bir rüya, çok eskilerden inanılmış bir maksat ve Peygamberî bir muştı ile geldik.

Geçtiğimiz çağın zulüm ve ölüm kusan bütün zalimliğine karşı ısrarla hakkı, adaleti savunan birileri vardı. İslam ile şerefledikten daha birkaç asır sonra kendi cengâver karakterlerinin üzerine bir de manevi misyon yüklenerek uzak diyarlara kadar gitmeyi, gidebildikleri her yerde inandıklarını anlatmayı dert edinmişlerdi onlar. Yabancı değil, atalarımız, ecdadımız... İla-yı kelimetullah maksadıyla ve nizam-ı âlem şuuruyla yollara düşen ve İslam sancağını ellerinde tutarak gittikleri her yere adaleti, huzuru ve merhameti götüren gönüllerine, İstanbul'a girmek ve Ayasofya'da başlarını secdeye koymak diye bir hayal koymuşlardı. Kurdukları bu hayale inanmış ve inandıkları uğrunda vazgeçecekleri ne varsa feda etmeyi göze almışlardı.

Peki ama neden Ayasofya?

Çünkü Ayasofya demek İstanbul demektir. Ve bütün dünyanın gözü bu şehirde ve hedefleri hep burası üzerineydi. İstanbul'u almak bir anlamda dünyaya meydan okumak ve varlığını kabul ettirmek mana-

sına geliyordu. Bunun yanında Hz. Peygamberin (s.a.s.) meşhur İstanbul hadisi de dinî ve manevi bir motivasyondur. Bu şuurla Emeviler döneminden başlayarak pek çok kez İstanbul önüne gelen Müslüman komutanlar ve askerler her seferinde uzaktan yahut yakından Ayasofya'yı görmüş ve bu mabedin içinde yankılanacak ezan sesinin cihanın her yerinden işitileceğine inanmışlardı. Hem öyle inanmışlardı ki neredeyse bu hayali bir hakikate tahvil etmek için bir devlet kurmuş ve kendilerine daha Orta Asya bozkırlarından çıkmadan evvel böyle bir hedef koymuşlardı. Uzak hatta en uzak diyarlarda ezan sesini işittirecek ve Allah'ın ismini her yanda söyleteceklerdi. Hedeflerine koydukları şehir İstanbul'du belki ama İstanbul dendiği vakit gördükleri de anladıkları da Ayasofya idi.

Ve işte bu seferlerin sonuncusunda Sultan Mehmet Han demir zinciri kırıp İstanbul'un surlarından içeri girdiğinde tam da bu sebepten ilk gittiği yer Ayasofya olmuştu. Bir salı günü girilen şehirde yapılan ilk icraat Ayasofya'yı camiye tahvil edip ilk cuma namazını orada kılmak olmuştu. Böylece asırlardır kurulan hayal gerçekleşmiş ve ezan sesi Ayasofya Camii'nin kubbesinde yankılanırken bü-

tün bir dünyaya hakikatin sesiyle meydan okunmuştu. Hz. Peygamberin (s.a.s.) muştusu hakikatte zemin bulmuş ve asırlar evvelinden atlanıp da yollara düşen yiğitlerin, her meydanda korkmadan ve inanarak çarpışan ve şehit düşen erlerin, dillerinde dua ellerinde Kur'an ile gönül fethine çıkan dervişlerin hayalleri hakikat olmuştu.

Ezcümle Ayasofya Camii'nde ezan sesinin susması, secdelelere hasret bırakılması bu iddiadan, bu şuurdan vazgeçmek olmuştu. Yüzlerce yıldır akın akın bu dava için sefere düşen, canlarını veren, inandığı için zulmedilenlerin ruhuna bir azaptı. Bu mefkûreyi gönlünde taşıyanlar yıllarca bu acıyı sinelerinde hissettiler. Yeniden Ayasofya Camii'nde ibadet edebilmek için ömürleri boyunca bekleyenler, bu uğurda çile çekenler şuna inanmışlardı ki "Ayasofya'yı açmak yeniden doğmak ve Ayasofya'yı açmak ölümden uyanmak gibi olacaktı."

Örnek olsun ve bilinsin diye bu derdi dert edinenlerden biri-

ni anlatayım. Zira unutulmuş ve unutturulmuş biri; Ayasofya Muhafızı Binbaşı Tevfik Bey...

Birinci Cihan Harbi'nden hemen sonra İstanbul işgal edilmiş ve Sultan Vahdettin, Dolmabahçe Sarayı'na bir manada esir edilmişti. Ve Sultan kendini korumakla görevli olan Binbaşı Tevfik Bey'e askerleriyle beraber Ayasofya'yı koruma vazifesini vermişti.

Binbaşı Tevfik Bey yanındaki yedi yüz kadar askerıyla beraber Ayasofya'nın önüne koydurduğu iki makineli tüfekle beklediği bir gün Ayasofya'nın tahliye edilip Fransız askerlerine teslim edilmesi emrini aldı. Ertesi gün bir Fransız taburu başlarında komutanlarıyla geldiler Ayasofya'nın önüne. Ve Fransız Komutan, Binbaşı Tevfik Bey'e: "Siz emir almadınız mı? Önümden çekilin, içeri gireceğim." dedi.

Binbaşı Tevfik Bey hiç tereddüt etmeden ve yerinden hiç kıpırdamadan: "Ben Müslüman bir Türk askeriyim ve burası, Ayasofya benim mabedimdir. Ve ben evvel emri Allah'tan ve vic-

danımdan alırım ve mabedime düşman ayağını sokmam. Ve bil ki bu yolda ölmeyi de öldürmeyi de şeref sayarız biz. Şayet illa ki gireceğiz dersiniz evvela bu makineli silahların mermileri sizi karşılar. Sonrasında da bilin ki Ayasofya'nın her bir yanına bombalar yerleştirdim. Girmek için azmederseniz her birini patlatırım gerekirse ben de ölürüm altında, sizi de öldürürüm lakin o pis ayaklarınızı sokturmam Ayasofya'nın eşliğinden içeri." dedi.

Tüm bu sebeplerle ve olması gereken bir nazarla bakılınca şimdi olan aslında sadece bir müzenin yeniden camiye dönmesi demek değildir. Ayasofya Camii'nde yeniden secdelelere varmak yeniden aynı şuura aynı davaya ve aynı hayale sahip çıkmak; dünyaya meydan okumak ve emaneti asıl sahibine teslim etmek demektir.

Bu maksat uğrunda zamanı aşan, can verip de ölümsüzlüğe ulaşan yiğitler, gözünüz aydın, ruhunuz şad olsun; Ayasofya Camii yeniden hür... ■

Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ: “Ayasofya, içerisinde Allah’ın adının anılması için yapılmış bir mabettir.”

Söyleşi
Mahir KILINÇ

Tarihinde üç kez yapılıp pek çok kez yıkılan ve çeşitli tabiat olaylarına maruz kalan Ayasofya’nın hem dünya hem de Türk tarihi açısından öneminden kısaca söz edebilir misiniz?

Kadim dönemlerden modern çağlara kadar konumunu, büyüklüğünü, görkemini koruyarak gelen birkaç eser varsa şüphesiz Ayasofya kadimliği ve ihtişamı ile onların başında gelen bir dünya şaheseridir.

Ayasofya, İslamiyet’in henüz gelmediği, Hristiyan akait ve ahkâmının bazı tahrifata rağmen hâlâ geçerli olduğu bir dönemde yani 537 yılında tamamlanmıştır.

Eser, tamamlandığı tarihten itibaren hep ilgi odağı olmuş; hakkında çok şey söylenmiş ve yazılmıştır. Bizans, Osmanlı ve hatta Cumhuriyet Dönemi'nde Ayasofya ile ilgili çok zengin bir literatür oluşmuş; tarihi, mimarisi, estetiği, menkıbeleri, efsaneleri üzerine eserler yazılmıştır. Osmanlı Dönemi'nde fetihten hemen sonra Fatih devri ve İstanbul tarihi üzerine yazılan eserlerde Ayasofya'ya geniş yer verilmiştir. Mesela XVI. yüzyılda İdris-i Bidlisi Heşt Behişt'te, Kemalpaşazade Tevârih-i Âl-i Osman'da, Hoca Sadeddin Efendi Tâcüttevârîh'te ve Mustafa Âlî Künhü'l-ahbar'da Ayasofya hakkında dikkate değer önemli bilgiler vermişlerdir. Bu bilgiler sadece Osmanlı Dönemi'ne dair olmayıp Bizans Dönemi'ndeki tarihi, kurucusu, tamirâtı hususundaki bilgileri de ihtiva etmektedir.

Burada, bir örnek olmak üzere Heşt Behişt'te ve oradan istifade ile Tâcüttevârîh'te yer alan binanın kuruluşu ve kurucusu Jüstinyanus hakkındaki bilgileri kısaca bir misal olarak nakletmek isterim. Bu misal Osmanlı tarihçilerinin nasıl dar görüşten uzak, nasıl kucaklayıcı, evrensel bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir. Osmanlı tarihçileri, bu bilgileri eski muteber Yahudi ve Hristiyan kaynaklarından derlediklerini söylemektedir.

Bizans'ta ateşperestliğin rağbet görüp giderek yayılmaya başladığı bir sırada dindar bir

Hristiyan olan ve bu duruma üzülen Doğu Roma (Bizans) İmparatoru Jüstinyanus (MS. 527-565) bir rüya görür. İmparator uyanınca derhâl mimarını huzuruna davet eder, aynı rüyayı mimarı da görmüştür ve unutmamak için sabahleyin kalkınca yaptığı çizimi imparatora gösterir. Jüstinyanus'un rüyasında gördüğü çizim ile mimarın çizimi arasında bir farklılık yoktur. Jüstinyanus Ayasofya'nın inşası için büyük bir hazine ayırır; imparatorluğun her yerinden mermer, demir, kireç ve kumun getirilmesini ayrıca harap olmuş kadim mabet ve saraylardaki sü-

tunların, kıymetli mermerlerin Ayasofya'da kullanılmak üzere Kostantiniyye'ye naklini emreder. Sonunda da 15100 kişinin çalıştığı Ayasofya'nın inşaatı tamamlanır.

İstanbul'un fethi ile Müslüman mabedi olan Ayasofya Camii âdetâ fethin sembolü hâline gelmiştir. Ayasofya'nın bu sembolik anlamından söz edebilir misiniz?

İslam hukukuna göre bir ülkenin ve şehrin fethinde üç safhalı bir uygulama vardı. Osmanlı Dönemi'nde bunun onlarca örneği bulunmaktadır. Önce İslam'ı kabul teklif edilir; bu, kabul edilmediği takdirde kendi dinlerinde kalarak zimmi statüsü ile İslam ülkesi vatandaşları olmaları teklif edilir; bunu da kabul etmezlerse savaş kaçınılmaz olur. İstanbul, savaşla fethedildi ve Ayasofya, fethin sembolü olarak camiye tahvil edildi.

Fatih, İstanbul'u fethetmekle Doğu Roma İmparatorluğu'nun bin yıllık başkentini aldığı gibi aynı zamanda Ortodoks Hristiyanlığının merkezini de kendi himayesi altına almış oldu. Fatih, bu zafer için "Cihad-ı asgarî tamamladık, sıra cihad-ı ekbere geldi." derken harap olmuş şehrin imar ve iskânı, daha da önemlisi bu şehrin bir Türk-İslam şehri kimliğini kazanması için ciddi çalışmaların yapılması gerektiğini söylemek istiyordu. İstanbul'un kalbi ise Ayasofya idi ve Fatih'in nazarında o, bir Kızıl Elma idi.

İstanbul'un kalbi Ayasofya idi ve Fatih'in nazarında o, bir Kızıl Elma idi. Şehre girince önce Ayasofya'yı ziyaret etti. Hakkında çok şey dinlediği, bildiği ancak görmediği bu ulu mabedi dikkatlice ve hayranlıkla seyretti.

Şehre girince önce Ayasofya'yı ziyaret etti. Hakkında çok şey dinlediği, bildiği ancak görmediği bu ulu mabedi dikkatlice ve hayranlıkla seyretti. Harap hâline ihmal edilmiş olmasına çok üzüldü. O sırada yanında bulunan dönemin ünlü tarihçisi Tursun Bey, Fatih'in dudaklarından:

Perde-dârî mî-kuned der tâk-ı Kistrâ ankebût

Bûm nevbet mî-zened der kal'a-i Efrasiyâb

(Örümcek Kistrâ'nın pence-resinde perdedarlık yapıyor. Baykuş, Efrasiyâb'ın kalesinde nevbet vuruyor.) beytinin dö-küldüğüne bizzat şahit olduğun-u yazıyor.

Fatih Sultan Mehmet Han, İstanbul'u fethettikten sonra Ayasofya'yı camiye dönüştürdü. Bundan sonraki süreci anlatabilir misiniz?

Fatih, İslam geleneğine uygun olarak şehrin en büyük mabedi olan Ayasofya'yı fetih hakkı ve sembolü olarak vakıf statüsü ile camiye çeviriyor. Buraya zengin gelirler getirecek dükkân, ev, han, arazi vakfediyor. Fatih, Ayasofya'yı külliyeeye dönüştürerek başta medrese olmak üzere buraya birçok hizmet binası yaptırıyor. Böylece Ayasofya, Türk-İslam geleneğine uygun İstanbul'un ilk külliyesi oluyor. Unutmayalım ki Fatih Sultan Mehmet, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar dört yüz sene Osmanlı hanedanının ikametgâhı olan, başta Divan-ı Hümayun olmak üzere

Ayasofya'yı konuşurken altını çizerek iki temel ilkenin üzerinde durmak ve belirtmek gerekir: Birincisi Ayasofya, içerisinde Allah'ın adının anılması için yapılmış bir mabettir. Bunun dışında hiçbir maksatla kullanılmaması gerekir. İkincisi de burası bir vakıf eseridir.

devlet idaresinin ve dairelerin yer aldığı sarayını Ayasofya'nın yanına yaptırmıştır.

Ayasofya'yı konuşurken altını çizerek iki temel ilkenin üzerinde durmak ve belirtmek gerekir: Birincisi Ayasofya, içerisinde Allah'ın adının anılması için yapılmış bir mabettir. Bunun dışında hiçbir maksatla kulla-

nılmaması gerekir. İkincisi de burası bir vakıf eseridir. Vakıf konusunda hukukçuların ısrarla belirttiği temel bir anlayış ve ilke "Şart-ı vakıf nass-ı Bâri gibidir." Yani vakıf kuran erkek veya kadının hukuka uygun olarak koyduğu vakıf şartları Allah'ın emri gibidir. Vakfa, bu saygı ve riayet gösterilirse vakıflar gelişir, sayıları artar. Ayrıca vakıf, tahsis edildiği amacın dışında kullanılırsa kimse vakıf yapmak istemez.

Fetihten sonra Osmanlı Devleti Ayasofya'ya nasıl bir anlam attetti? Sonrasında gerek mimari gerekse kültürel açıdan neler yapıldığını anlatabilir misiniz?

Ayasofya, Osmanlı Devleti'nde bir saltanat cami-i kebirî olarak önemli merasimlerin yapıldığı yerdir. Osmanlı'da meclise ve bakanlar kuruluna tekabül eden Divan-ı Hümayun'un üyeleri, yani sadrazam, vezirler, kazaskerler, defterdarlar nişancı ve divan görevlileri sabah namazını Ayasofya'da kıldıktan sonra hemen karşısında bulunan Bab-ı Hümayun'un önüne gelir, burada yapılan görkemli bir dinî merasimden sonra sarayın ikinci avlusunda yer alan Divan-ı Hümayun'da güneşin doğması ile toplantılarına başlarlardı. Birçok saltanat merasimi Ayasofya'da icra edilirdi.

Osmanlı padişahları, "cuma selamlığı" denilen bir merasimle cuma namazını yakınlığı sebebiyle zaman zaman Ayasofya'da kılarlardı. Bir salta-

nat geleneği olarak padişahlar Mevlit, Berat ve bilhassa Kadir Geceleri, Ayasofya'da geç saatlere kadar kalırlar, İstanbul halkı da böyle hususi gecelerde bir ayrıcalık olarak Ayasofya'ya akın ederdi. Nitekim Evliya Çelebi'nin Seyahatname'de anlattığına göre bir Kadir Gecesi'nde Ayasofya'da çok güzel sesiyle aşır-ı şerif okuması üzerine Sultan IV. Murad'ın dikkatini çekmiş, kim olduğunu öğrendikten sonra Evliya Çelebi'nin Enderun-ı Hümayun'a alınmasını emretmiştir. Evliya Çelebi, bu sayede padişah muhasipliğine kadar yükselmiş; 40 yıldan fazla süren seyahatlerinde devlet desteğine mazhar olmuştur.

Osmanlı padişahları ve hanedan mensupları için Mekke, Medine, Kudüs ve Ayasofya'ya hizmet bir saltanat şiarı idi. Sadece Fatih Sultan Mehmet'in değil hemen hemen her Osmanlı padişahının nazarında Ayasofya'nın müstesna bir veri vardı. Ayasofya Medresesi, en yüksek seviyeli, yevmi altmış akçeli medrese idi. İlk olarak Molla Hüsrev, arkasından matematik ve astronomi âlimi Ali Kuşçu buraya müderris olarak tayin edilmiş, daha sonra da şeyhülislam, kazaskerler emekli olduktan sonra Ayasofya Medresesi ve Süleymaniye Darü'l-hadisinde dersler vermeyi büyük bir şeref ve itibar olarak değerlendirmişlerdir. Böylesine yüksek bir hatırası olan bir ilim yuvası, maalesef 1936'da yıktırılmıştır. Sultan I.

Mahmud Ayasofya'da bir kısmı Topkapı Sarayı Kütüphanesine ait çok kıymetli eserlerden oluşan bir kütüphane kurmuştur.

Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'daki Venedik, Fransız, İngiliz, Hollanda, Avusturya, Rus elçileri, konsolosları, yabancı seyyahlar Ayasofya'ya çok yoğun ilgi göstermişler; hatırat ve seyahatnamelerinde intibalarını, gözlemlerini yazmışlardır.

Halkımızın uzun bir süredir beklediği bu kararla birlikte biz vatandaşlara bundan sonrası için düşen görevler nelerdir?

Ayasofya bir mabettir ve bir vakıf eseridir. Ayasofya, İstanbul'u fetheden, sadece fetihle kalmayıp gerçekleştirdiği imar ve iskân siyaseti ile bu şehre Türk ve İslam kimliği kazandıran Fatih Sultan Mehmet'in bizlere cami olarak emanet ettiği, fethin sembolü bir şaheserdir. Ön yargılardan ve bazı saplantılardan sıyrılarak soğukkanlı bir şekilde düşününce Ayasofya'nın cami olarak yeniden ibadete açılması herkesin memnun olacağı bir karardır, emeği geçenleri kutlamak gerekir. O bir dünya mirasıdır, bütün insanlığın ortak değeridir. Yüzyıllarca bütün dinlere, dillere, mabetlere büyük saygı gösteren, onları yıkmak yok etmek bir tarafa yıkılmasına, yok edilmesine katiyen izin veremeyen milletimizin Ayasofya'yı bütün insanlık adına en güzel şekilde koruyacağına hiç şüphe yoktur. ■

Öz Geçmiş

Prof. Dr. Mehmet İpşirli, 1944 yılında Kayseri'de doğdu. 1967 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünden, 1970 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi Anabilim Dalından mezun oldu. 1971-1976 yılları arasında Edinburgh Üniversitesinde master ve doktorasını tamamladı. 1976'da mezun olduğu anabilim dalında asistan olarak göreve başladı. 1982'de "Osmanlı İmparatorluğunda Kadıaskerlik Müessesesi" adlı tezle doçentliğe, 1988 yılında "Diplomatik Açılan Mahzar" adlı çalışmasıyla da profesörlüğe yükseldi. 1990 yılında Amerika'da, 1991 yılında da İngiltere'de arşiv ve kütüphanelerde araştırmalarda bulundu. 1994-1997 akademik yılında Kuala Lumpur'da International Institute of Islamic Thought and Civilization'da iki yıl süreyle araştırma yaptı, dersler verdi ve tezler yönetti. 1983-2016 yılları arasında TDV İslam Ansiklopedisi'ne Türk Tarihi ve Medeniyeti İlîm Heyetinde çalıştı ayrıca alanlarında 192 madde telif ederek katkıda bulundu. "Osmanlı idare tarihi, kurumlar tarihi, tarih yazıcılığı, Osmanlı'da entelektüel hayat" alanlarında makaleler yazdı, uluslararası kongrelerde tebliğler verdi. Türk Tarih Kurumu şeref üyesi olan Prof. İpşirli, hâlen İstanbul Medipol Üniversitesinde Uluslararası İlişkiler bölümünde görev yapmaktadır.

AYASOFYA'DA FATİH'İN HUZURUNDA BİR CUMA

Prof. Dr. Abdürrezzak TEK

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hicretin 874. (M. 1469) yılı bir cuma günü, güneş tüm parlaklığı ve ışıklarıyla âdetâ İstanbul semasını gergef gibi dokumakta, bulutlardan sızan renk cümbüşü havaya ayrı bir lahutilik katmakta iken “Fethin Sultanı” Mehmet Han, maiyetiyle birlikte cuma namazını eda etmek için “fetih hakkı” olarak mescit eylediği Ayasofya’ya gelmişti. Henüz vakit girmemiş olup kürsüde dönemin önemli âlim-sufilerinden Buharalı Molla Ahmed İlahî vaaz vermek üzere hazırlanıyordu. Bu esnada cemaat arasından bir zat kürsünün önüne gelerek selam verdi ve “Ey Molla İlahî, müşkülüm vardır sual ederim, cevap vergil.” deyince Molla İlahî “Müşkülâtın arz kıl halledelim ve aklımız erdiği kadar tarik-i cevaba gidelim.” sözleriyle karşılık verdi. Bunun üzerine aralarında soru cevap tarzında şu konuşma gerçekleşti:

Ol şahıs eyitti: “Bu cismani âleme gelmeden evvel kande idin?” Molla İlahî eyitti: “Âlem-i ervahta idim.” Yine ol şahıs eyitti: “Âlem-i ervaha gelmeden evvel kande idin?” Molla İlahî eyitti: “Âlem-i ummanda idim.” Ol şahıs eyitti: “Ya imam, âlem-i umman nicedir, biz onu nice fehmedelim?” Molla İlahî eyitti: “Bu kelâma şöyle cevap verimiz

ki âlem-i umman âlem-i me'ânî-den ibarettir. Yani cemi mevcudat Allah Teâlâ'nın ilmindeki suretlerden ibarettir." Ol şahıs eyitti: "Ya imam, şöyle ruşen söylesen ki fehmedebilelim." Bunun üzerine Molla İlahî bu sorulara varlık mertebelerini lâhut, ceberût, melekût ve nâsut/mülk âlemleri olmak üzere dörtlü tasnife tabi tutarak cevap verdi.

Ardından bu zat "Ya imam, buyurduğunuz kavil üzere âlem birkaç oldu. Ya on sekiz bin âlem niçin derler?" diye sordu. Molla İlahî her bir âlemin kendine ait cüzleriyle birlikte on sekiz bin âlem olduğunu söyledi. Ona göre âlemler, yedi gök, kürsü, arş, dört anasır (ateş, toprak, su ve hava) ve beş varlık mertebesi (lâhut, ceberût, melekût, nâsut ve insan) olmak üzere toplam on sekizdir. Ancak her birinin kendine ait bin kadar cüzü bulunduğundan toplamda on sekiz bin âlem olur.

Ol aziz eyitti ki: "Ya imam, ruhlar ruhanidir; tenezzül edip bu esfel-i safilin âlemine sefer edip gelmelerinden maksut nedir?" Molla İlahî şöyle cevap verdi: "Küçük âlem mesabesindeki insanın esfel-i safiline gönderilişinin sebebi, nefsini arındırıp kemâlini elde etmek suretiyle kendi ilk makamına ulaşmasıdır."

Bunun üzerine ol aziz eyitti: "Ya imam, âlem-i ulviden gelen kimse geri kendi makamına varır mı, nice olur?" Molla İlahî'nin bu soruya cevabı şöyledir: "Her ruh en düşük mertebe olan bu âleme kendi makamından nüzul etmiştir. Daha sonra beden vasıtasıyla ruhlar kemallerini elde ederek ilk makamlarına ulaşır-

lar. Kendi makamlarına ulaşınca her birinin yükselmesi (urûc) tamamlanır. Nüzul ve urûc tamamlanınca da artık terakki imkânı kalmaz. Şu hâlde her ruhun terakkisi kendi ilk makamına kadardır. Yani müminlerin ruhları birinci gök, âbidlerin ikinci, zahitlerin üçüncü göğe kadar yükselebilir. Diğer taraftan bazı ruhlar kemâllerini tamamlayıp kendi makamlarına ulaşamadıklarından aldanmış ve yolda kalmışlardır.” Molla İlahî bu hususu şu sözlerle izah eder: “Mesela bir kişinin ruhunu Hak Teâlâ âlem-i ervahta ehl-i velâyetten yaratmıştı, bu âleme geldikte yedi put onu azdırırlar ve kendilere meşgul kıldılar. Say edip kendi mertebesine erişip kâmil olmadı, nakıs kaldı, imdi ol mağbûndur.”

Urûc meselesini kesbî açıdan da değerlendiren Molla İlahî, insanın bu âleme geliş sebebinin, kemâl elde etmesinin yanı sıra mertebeleri kat ederek kendi makamından daha üst bir mertebeye çıkabilme çabası taşıdığını da belirtti. Ona göre süfli âleme gönderilen her ruh temiz bir fitrat üzere gönderilmiş olup makamı, iman ehlinin mertebesi olan birinci göktür. Dolayısıyla fitratlarındaki iman ve gayretleri sonucu velilerin makamı olan beşinci göğe kadar urûc edebilirler. Bunu gerçekleştirebilmeyin şartı da ilim, ibadet, züht ve takva ehlinde olmaktır.

Buradan hareketle Molla İlahî insanları üç gruba ayırır: Birinci grup, bu âlemde yolcu olduklarını ve kemâl aramak için geldiklerini bilmeyenlerdir; bilmedikleri için de kemâl aramakla meşgul olmazlar. Avamın tutkuları olan yeme içme, cinsî

münasebet ve evlat sahibi olma arzusu onları aldatmıştır. İkinci gruptakiler, süfli âlemde misafir olduklarını ve kemal aramaya geldiklerini bilirler ama bu maksadı gerçekleştirmekle meşgul olmazlar. Dışını süsleme, mal ve makam sevgisi onları kemallerini aramaktan alıkoymuştur. Bütün bunlar insan için birer put hükmündedir. Bunların dışında nefis sevme tutkusu vardır ki bu en büyük puttur. Sözü edilen bütün tutkular, nefis-i emmânenin vasıtasıyla varlıklarını sürdürürler ve hepsi giderilebilir. Ancak nefis sevgisini kırmak oldukça zordur. Üçüncü gruptakiler ise bu âlemde yolcu olduklarını ve tahsil-i kemal elde etmek için geldiklerini bilirler. Bunlardan bazıları kemale ermiş olup başkalarını kemale erdirmekle meşguldür; bazıları da kemallerini elde ettikten sonra kendileriyle meşgul olurlar.

Sonra ol aziz eyitti: “Ya imam, melâike ki ulvidir, onların dahi terakkisi var mıdır, yoksa heman terakki ve tenezzül insanda mıdır?” Molla İlahî, ulvi âleme ait melekler ile makamı süfli âlem olan hayvanların terakkilerinin mümkün olup olmadığı sorusuna şöyle cevap verdi: Ulvi âlemin fertlerinin her birinin kendine mahsus bir mertebesi vardır; sahip oldukları sureti bırakmaz ve başka bir surete bürünmezler. Her birinin bir işi olup daima bununla meşguldürler. İlim ve amelleri artıp eksilmez. Bu nedenle bulundukları makamdan bir alt makama inmedikleri gibi bir üst mertebeye de yükselmezler. Öte yandan süfli âleme mahsus olan hayvanların da ulvi âleme terakkileri mümkün değildir. Zira ulvi âlem temiz olan-

ların makamıdır: “İnsan mürekkaptir, nurdan ve zulmetten. Ve melâikenin ve behâimenin birer âlemi vardır, artuk değil. Amma insanın iki âlemi vardır: Birisi âlem-i mülktür beden itibarıyla ve birisi, âlem-i melekûttur ruh itibarıyla. Hak Teâlâ melâikeyi akıl sahibi ama şehvetsiz, behâimi şehvet sahibi ama akılsız, insanı da hem akıl hem de şehvet sahibi olarak yarattı. Pes, ol kişinin ki akli, şehvet ve nefis üzere galip oldu ise melekten üstündür. Ve eğer nefsi ve şehveti, akli üzere galip oldu ise behâim ondan üstündür.”

Ardından ol aziz eyitti: “Ya imam, Resul’ü tasdik kılmayanların ruhları âlem-i ulviye yol bulmadı, onların hâli ne olur?” Molla İlahî bu soruya, iman ehli olmayanların ruhlarının hangi mertebeden inmiş olursa olsun âlem-i anasırda kalacağını söyleyerek cevap verdi: “Onlara göklerin kapısı açılmaz, dahi cennete giremezler. Pes ol âdemler ki tasdik-i enbiya kılmadılar eğerçi surette âdemdir, veli me’ânide behâimden kemdir. Zira behâim nitekim âlem-i ulviye varmaz ol dahi varmaz behâim gibidir. Belki daha ednadır. Zira behâim muazzep olmaz ama onlar muazzep olurlar.”

Ayasofya’nın minarelerinden ezanlar okunmaya başlayınca soru soran zat “Ey İmam, berekallah amelin ve ilmin ziyade ola.” duasıyla selam vererek gerisin geriye çekilip safların arasında kayboldu. Hem cemaat hem de padişah Molla İlahî ile ona soru soran zat arasındaki bu konuşmayı dikkatlice dinlemişler ve sohbetten hayli memnun kalmışlardı. Sultan Mehmet soru soran zatın kim olduğunun

● Molla İlahî, Fatih Sultan Mehmet Han'ın isteği üzerine ilahi isimleri delalet ettikleri hakikatleri bakımından zât, sıfat ve fiili olmak üzere üçe ayırarak izah etti.

araştırılmasını istemiş ancak aradığı cevabı bulamamıştı. Namazın ardından Molla İlahî ile bir araya gelince “Ol arif kimdi, onun gibi elfaz ve ibare söyleyen kimse görmedik?” diye sordu. Molla İlahî “Sultanım, ol aziz arif bir zat olup belki de Hızır aleyhisselam idi ki gelip bizimle bu kadar mükâleme kıldı gitti.” cevabını verdi. Ayasofya’da konuşulanlar padişahın zihninde farklı sorulara kapı aralamıştı. Molla İlahî’yi saraya davet etti ve sarayın ileri gelenlerinin de katıldığı bir ziyafet tertip etti. Yemeğin ardından Molla İlahî’den ilahi isimlerin hakikatlerini anlatmasını isteyerek: “Ey ulemanın seyyidi, hazret-i âliyyenizden temenni budur ki Esmâü’l-Hüsna’nın şerhinden ayan ve ilm-i tevhitten bir şemme-i beyan kılasız, ta ki hakikat ilminden dil ü can ile haz edelim ve râh-ı hakikat nedir akl-ı idrakimiz yettikçe fehm kılalım.” dedi.

Molla İlahî, padişahın bu isteği üzerine ilahi isimleri delalet ettikleri hakikatleri bakımından zât, sıfat ve fiili olmak üzere üçe ayırarak izah etti. Buna göre zât isimleri, sıfat isimlerinden, sıfat isimleri de fiil isimlerinden üstündür; Allah ismi ise uluhiyet ve azamete delalet etmesi hasebiyle en büyük isimdir (ism-i azam). Örneğin rahmete delâlet

etmesi hasebiyle Rahman ismi, her ne kadar yüce isimlerden olsa da Allah ismi uluhiyet ve azamete delalet ettiğinden Rahman isminden daha üstündür. Yine diğer isimlerden bir harf eksildiğinde anlamları bozulurken Allah isminden bir harf ekilse manası değişmez. Zira bu ismin her bir harfi yine O’na işaret etmektedir: “Allah isminden elif hafzetsek “lillâh” kalır. Ve bir lâmin dahi hafz etsek “lehû” kalır ve bir lâmin dahi hafzetsek “Hû” kalır. İmdi isim-i azam Hû’dur. Bu delillerle Allah ismi, ism-i azam oldu. Ve onunla dua kılmak karin-i icabet oldu. Her hacet Allah adıyla biter, zira Allah ism-i zât ve müstecmî-i cemi-i sıfattır. Ve ehlullah ne talep ederlerse Allah ismiyle talep ederler. Ashab-ı yemin olan âbidler, zahitler, ebrâr, ahyâr, ulema, sulehâ ve müminlerin hacetleri olsa mesela sıfat ve fiil isimleriyle dua ederler. Mesela Allah Teâlâ’dan rızık talep etseler “Ya Rezzâk” derler. Fetih talep etseler “Ya Fettâh” derler, atâ talep etseler “Ya Vehhâb” derler, gufran talep etseler “Ya Gaffâr” derler, düşmana fırsat talep etseler “Ya Kahhâr” derler, ayıplar örtülmek talep etseler “Ya Settâr” derler, rahmet talep eyleseler “Ya Rahmân” derler. Buna göre harf-i nidâ katıp münacat ederler, murat bulurlar.

Amma ashab-ı şimal ki, füccâr ve küffâr ve cühhâl ve eşrâr, onlar bu devletten bî-nasîblerdir. Zira onlar kul olup hacetlerinin adın çağırmadılar, bunca muratlardan mahrum kaldılar.”

Yine padişahın sorusu üzerine Molla İlahî, insanın hakikatini izah ederken onu küçük âlem-büyük âlem benzerliği çerçevesinde değerlendirmiş, kevnî ve ferdî olmak üzere iki ayrı düzeyde ele almıştı. Kevnî düzeyde insan diğer tüm yaratılmışların aksine minyatür bir biçimde bütün ilahi isimleri kendinde izhar eder ve bu bakımdan ilahi isimleri olduğu gibi yansıtabilen mucizevi bir aynadır. Dolayısıyla Hakk’ın en mükemmel biçimde tecelli ettiği varlık kemale ulaşan insandır (insan-ı kâmil). İkinci düzeyde ise ferde delalet eden insanların hepsi eşit anlamda kâmil olmayıp aralarında birtakım dereceler bulunmaktadır. Buradan hareketle Molla İlahî, ferdî düzeydeki insanın en temel gayesinin kemâl mertebesine ulaşmak olması gerektiğine işaret ederek şu tavsiyede bulundu: “Ey tâlib! İsbât-ı Zât-ı Hakk’a gaibte iman getir ve her ne ki sana emir olundu ise yerine yetür, cehdet ta akıbet gaybet huzura gele, şehadet aynî ola. Onda dahi kalma cehdet, feyyâzda buhl yoktur. Sen bir kadem varırsın Ol on kadem ileri gelir. Eğer derkâr olup ömrünü zayi eylemezsen, tiz ola ki tezkiye-i nefis hâsıl edip tasfiye-i kalp ve tecelli-i ruh sır kılıp zülümât-ı dalaletten envâr-ı hidayete yetişsin.” (Ayrıntılı bilgi ve kaynak için bkz: Abdurrezzak Tek, Molla [Ahmed] İlahî’nin Ayasofya Camii’nde Fatih’in Huzurunda Tasavvufa Dair Yaptığı Konuşmalar, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt 15, sayı 1, s. 285-305, 2006.) ■

YILLAR SONRA AYASOFYA'DA İLK HUTBE

إِنَّمَا يَتَعَمَّدُ مُسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ أَمَنِ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ.

Muhterem Müslümanlar!

Allah'ın lütfu ve inayeti, cumanın huzuru ve bereketi üzerinize olsun.

Bu mübarek vakitte, bu mukaddes mekânda hep birlikte tarihî bir ana şahitlik ediyoruz. Ayasofya Cami-i Şerifi Kurban Bayramı'nın gölgesinin üzerimize düştüğü, hac aylarından mübarek Zilhicce'nin üçüncü günü olan bugün yeniden cemaatine kavuşuyor. Milletimizin derin bir yürek yarasına dönüşen hasreti sona eriyor. Yüce Rabbimize sonsuz hamd ü senâlar olsun.

Bugün, Ayasofya'nın kubbelerinde yeniden tekbir, tehlil ve salâvatların yankılandığı, minarelerinden ezan ve salâların yükseldiği gündür. Bugün, bundan 70 sene önce hemen karşımızdaki Sultan Ahmet Camii minarelerinin 16 şerefesinden 16 müezzinin Allahu ekber sadâlarıyla yeri göğü inlettigi, 18 yıl ayrılıktan sonra minarelerimizin ezanlara kavuştuğu anın bir benzerini yaşadığımız gündür. Bugün, müminlerin sevinç gözyaşları içinde kıyama durduğu, huşuyla rükûa vardığı ve şükürle secdeye kapandığı gündür.

Bugün, şeref ve tevazu günüdür. Bizleri böyle onurlu bir güne kavuşturan, yeryüzünün en mukaddes mekânları olan camilerde buluşturan ve Ulu Mabet Ayasofya'da huzuruna kabul eden Cenâb-ı Hakka sonsuz hamd ü senalar olsun.

“Konstantiniyye mutlaka fetholunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutandır! Ve o asker, ne güzel askerdir!” buyurarak fethi müjdeleyen Habîb-i Kibriyâ

Muhammed Mustafa'ya salat ve selam olsun.

Bu müjdeye nail olma aşkıyla yollara düşen, İstanbul'un manevi mimarı Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretleri başta olmak üzere, ashab-ı kirama ve onların kutlu izinden gidenlere selam olsun.

Fetih, tasallut değil ihyadır; yıkım değil imardır inancıyla Anadolu kapılarını milletimize açan Sultan Alparslan'a ve bu toprakları vatan kılarak bize emanet eden şehitlerimize, gazilerimize, coğrafyamızı imanla yoğuran tüm gönül sultanlarına selam olsun.

Fetih sevdasını Sultan Mehmed'in gönlüne nakış nakış işleyen, 1 Haziran 1453 Cuma günü Ayasofya'da ilk Cuma namazını kıldıran ilim ve hikmet tabibi Akşemseddin Hazretlerine selam olsun.

فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

“Artık bir işe karar verdin mi Allah'a güven. Doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.” ayet-i celilesine gönülden bağlanan o genç ve dirayetli padişaha; tarih, edebiyat, bilim ve sanat dehasına, çağının en gelişmiş teknolojisini üreten, gemilerini karadan yürüten, Allah'ın izni ve inayetiyle İstanbul'u fethetme mazhar olan, sonra da bu aziz şehrin tek bir taşına bile zarar gelmesine izin vermeden, cennetmekân Fatih Sultan Mehmed Han'a selam olsun.

Ayasofya'yı minarelerle süsleyen, asırlarca ayakta kalmasını sağlayan güçlendirmeleri yapan, mimarların pîri, büyük sanatkâr Mimar Sinan'a selam olsun.

Dünyanın yedi iklim dört bucağında Ayasofya'nın yeniden ibadete açılmasını özlemle bekleyen ve sevinçle kutlayan bütün mümin kardeşlerimize selam olsun.

Ayasofya'nın ezanına, kametine, vaazına, hutbesine, duasına, tilavetine, ilmî faaliyetlerine, saf saf dizilmiş muazzez cemaatine kavuşması için dünden bugüne canla başla emek veren büyüklerimize selam olsun.

Ayasofya'yı “kendi öz evimizde ruh ve mukaddesat odamız” diye tarif eden ve “Ayasofya mutlaka açılacak! Bekleyin gençler!.. Biraz daha rahmet yağsın. Her yağmurun arkasında bir sel vardır. O selin üzerinde bir saman çöpü olsam, daha ne isterim! O, aziz bir kitap gibi açılacak” diyerek umut ve sabır aşıl原因an ilim ve fikir insanlarımıza, irfan ve ihsan öncülerimize selam olsun. Rahmet olsun cümlesine.

Aziz Müminler!

Ayasofya, on beş asrı aşan ömürüyle, insanlık tarihinin en kıymetli ilim, hikmet ve ibadet mekânlarından birisidir. Bu kadim mabed, Âlemlerin Rabbi olan Allah'a kulluğun ve teslimiyetin muhteşem bir ifadesidir.

Fatih Sultan Mehmed Han, gözbebeği olan bu muhteşem mabedi kıyamete kadar cami olmak kaydıyla vakfedip müminlere emanet bırakmıştır.

Bizim inancımızda vakıf malı, dokunulmazdır, dokunanı yakar; vakfedenin şartı vazgeçilmezdir, çiğneyen lanete uğrar.

Dolayısıyla o günden bugüne Ayasofya, sadece ülkemizin değil, aynı zamanda ümmet-i Muhammed'in harim-i ismetidir.

Ayasofya, İslâm'ın engin merhametinin bir kez daha dünyaya ilan edildiği yerdir. Fetihten sonra Ayasofya'ya sığınıp, haklarında verilecek hükmü endişe içinde

bekleyen ahaliye Fatih: “Bu andan itibaren özgürlüğünüz ve hayatınız hakkında korkmayınız! Kimsenin malı yağma edilmeyecek, kimse zulme uğramayacak, hiç kimse dininden dolayı cezalandırılmayacaktır” demiştir ve öyle de yapmıştır. İşte bu vesileyle Ayasofya, inanca saygının ve birlikte yaşama ahlâkının sembolü olmuştur.

Kıymetli Müslümanlar!

Ayasofya’nın ibadete açılması, tarihî müktesebatına vefanın gereği olarak, beş asır boyunca müminleri bağrına basan mukaddes bir caminin, aslî vasfına dönüştürülmesidir.

Ayasofya’nın ibadete açılması, temeli tevhid, tuğlası ilim, harcı erdem olan İslam medeniyetinin bütün zorluklara rağmen yükselmeye devam edişinin ispatıdır.

Ayasofya’nın ibadete açılması, başta Mescid-i Aksa olmak üzere, yeryüzünün bütün mahzun mescitlerinin ve mazlum müminlerinin can suyuna kavuşmasıdır.

Ayasofya’nın ibadete açılması, iman ve vatan sevdasını her şeyin üstünde tutan aziz milletimizin, köklerinden aldığı manevi güçle sağlam bir istikbali inşa etme azmidir.

Değerli Müminler!

Bizim medeniyetimizde, camilerimiz, birliğimizin, dirliğimizin, kardeşliğimizin, inanç ve sükûnetimizin kaynağıdır. Yüce Rabbimiz, cami ve mescitleri imar edenler hakkında şöyle buyurmaktadır: “Allah’ın mescitlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yolda oldukları umulanlar bunlardır.”

Kardeşlerim!

Minareleri suskun, minberi yalnız, kubbesi sessiz, bahçesi ıssız bir camiden daha mahzun ne ola-

bilir? Bugün, tehlikeli bir şekilde tırmanan İslam düşmanlığı sebebiyle dünyanın çeşitli bölgelerinde saldırıya uğrayan, kapılarına kilit vurulan, hatta bombalanıp yıkılan camiler vardır.

Mazlum ve mahzun yüz milyonlarca Müslüman zulme uğramaktadır. Günümüz dünyasına Fatih Sultan Mehmet’in beş asır önce Ayasofya’da sergilediği bu muhteşem davranışı örnek gösteriyor, tüm insanlığı İslam karşıtı söylem ve eylemler başta olmak üzere her türlü zulme “dur” demeye davet ediyorum.

Kardeşlerim!

Ayasofya’nın ifade ettiği manayı, yüce bir gaye ve mukaddes bir emanet bilen müminler olarak, bugün bize düşen en büyük görev, tüm yeryüzünde merhamet ve müsamahanın, barış, huzur ve iyiliğin egemen olması için gayret göstermektir.

İsmi barış, kurtuluş, selam olan İslam’ın hem son Peygamberinin ve hem de tüm enbiya-i kiramin gönderiliş amacı da zaten budur.

O zaman bize düşen, yeryüzünde daima iyilik, hak ve adalet egemen olsun diye gece gündüz çalışmaktır. Devasa sorunların girdabında çaresizliği yaşayan insanlığın, kurtuluş umudu olmaktır. Zulüm ve haksızlığın, gözyaşı ve çaresizliğin kuşattığı coğrafyalarda adaletin teminatı olmaktır. “Ey Müslüman! İslam’ı öyle güzel, öyle sahih anla, yaşa ve anlat ki, seni öldürmeye gelen sende dirilsin” çağrısına uyarak yeni bir diriliş başlatmalıyız.

Biz inanıyoruz ki, Hz. Ali’nin ifade siyle “İnsanlar ya dinde kardeş ya da yaratılıştan eşit.” Biz inanıyoruz ki, yeryüzü hepimizin ortak evidir. Biz inanıyoruz ki, inancı, ırkı, rengi, toprağı ne olursa olsun, bu evin bir ferdi olan herkes, güven içerisinde, evrensel değerler ve ahlâkî

ilkeler çerçevesinde özgür ve insanca yaşama hakkına sahiptir.

Ayasofya’nın kubbesi altında bu duruşumuzla tüm insanlığı adalete, barışa, merhamete, hakkaniyete davet ediyoruz. İnsan olma şerefini koruyan, bizi eşref-i mahlûkat yapan evrensel değerleri ve ahlâkî ilkeleri ayakta tutmaya çağırıyoruz. Kadın-erkek, çocuk-genç-yaşlı her canın dokunulmaz olduğunu ilan eden Son ve Hak dinin müntesibi olarak, insanlığı can, din, akıl, mal ve neslin muhafazası için yardımlaşmaya ve dayanışmaya çağırıyoruz. Zira bugün, kalbimizle fıtratımızı, aklımızla vicdanımızı bütünleştirmeye, insanı insanla buluşturmaya, insanı tabiatla barıştırmaya her zamankinden daha çok muhtacız.

Hutbemin sonunda bu şerefli mekândan bütün dünyaya seslenmek istiyorum:

Ey insanlar!

Ayasofya Camii’nin kapıları, tıpkı Süleymaniye, Selimiye, Sultanahmet ve diğer camilerimiz gibi, hiçbir ayırım gözetmeksizin Allah’ın bütün kullarına açık olacaktır. Ayasofya Camii’nin manevi atmosferinde inanca, ibadete, tarihe ve tefekküre uzanan yolculuk inşallah kesintisiz devam edecektir.

Cenab-ı Hak, şanlı tarihimizde mümtaz bir yeri, gönüllerimizde müstesna bir değeri olan Ayasofya Camii’ne hakkıyla hizmet etmeyi bizlere nasip eylesin. Ayasofya gibi serâpâ ihtişam olan bir cami-i şerife hakkıyla ihtiram göstermeyi bizlere lütfeylesin. Kültürümüzün ve kimliğimizin korunmasında, Ayasofya Camii’mizin yeniden ibadete açılmasında başta zât-ı devletleri olmak üzere emeği geçen bütün devlet büyüklerimizi, dua eden, sevincimizi paylaşan herkesi, sevdiği ve razı olduğu kullar zümresine ilhak eylesin. ■

إخوتي الكرام!

ونحن كمؤمنين نعرف المعنى الذي يحمله آيا صوفيا ونرى غاية عظمى وأمانة مقدسة، واجبنا الأكبر والأهم اليوم هو العمل من أجل أن تسود الرحمة والتسامح والسلام والسكينة والخير في جميع أنحاء العالم. وهذا أيضا هو الغرض من إرسال نبي الرحمة والأنبياء الكرام بالإسلام الذي يحمل اسمه معنى الصلح والفلاح والسلام.

إذا فالذي يقع على عاتقنا هو العمل جاهدا ليلا ونهارا لأن يسود الخير والحق والعدالة على وجه الأرض. ولا بد أن نكون أمل النجاة للبشرية التي تعاني من اليأس في دوامة المشاكل الضخمة. وأن نكون ضمان العدالة في المناطق الجغرافية التي تحيط بها الظلم والبغي والدموع واليأس. وأن نمثل بالقول: «أيها المسلم! افهم الإسلام بشكل جيد وصحيح، وعش وبلغ! حتى يحيا فيك من يأتي لقتلك. نؤمن بأن الأرض هي وطننا المشترك كما قال سيدنا علي رضي الله عنه: «الناس صنفان إما أخ لك في الدين، أو نظير لك في الخلق».

نحن نؤمن بأن لكل فرد في هذا البيت، بغض النظر عن المعتقد والعرق واللون ومهما كان وطنه، الحق في أن يعيش بأمان وكرامة وحرية وإنسانية. وندعو البشرية جمعاء تحت قبة آيا صوفيا إلى العدالة والسلام والرحمة والإنصاف. أحثكم على الحفاظ على القيم العالمية والمبادئ الأخلاقية التي تحفظ الكرامة الإنسانية. وأنا كمنتسب إلى الدين الحق والدين الذي هو آخر الأديان والذي يعلن أن كل روح من الرجال والنساء والأطفال والصغار والكبار لا يمكن المساس بها، وبوصفنا هذا ندعو الإنسانية إلى التعاون والتضامن من أجل حماية الحياة والدين والعقل والمال والنسل. لأننا اليوم بحاجة إلى توحيد قلوبنا مع فطرتنا، وعقولنا مع ضمائرنا، وجمع الناس ببعضهم البعض، والتوفيق بين الإنسان والطبيعة أكثر من أي وقت مضى.

وفي نهاية خطبتي أود أن أخاطب وأنادي العالم من هذا المكان الشريف:

أيها الناس!

إن أبواب مسجد آيا صوفيا ستكون وستظل مفتوحة لجميع الناس من عباد الله دون تمييز، مثل مسجد السليمانية ومسجد السليمية ومسجد السلطان أحمد والمساجد الأخرى. ستستمر الرحلة التي تمتد إلى الإيمان والعبادة والتاريخ والتأمل في الجو المعنوي لمسجد آيا صوفيا دون انقطاع، إن شاء الله. أسأل الله تعالى أن يوفقنا لخدمة مسجد آيا صوفيا الذي يحتل مكانة عظيمة في تاريخنا المجيد وقيمة استثنائية في قلوبنا. ونرجو أن يركزنا الاحترام لمسجد عظيم مثل آيا صوفيا. وأن يجعل كل من ساهم في حماية ثقافتنا وهويتنا، وعمل في إعادة افتتاح آيا صوفيا مسجدا، وعلى رأسهم فخامة الرئيس وكبار المسؤولين، نسأل الله أن يجعلهم من عباد الله الذين رضي عنهم وأن يجعلهم في جملة من يحبهم. ■

إن آيا صوفيا رمز الفتح وأمانة محمد الفاتح. ومن المعلوم أن السلطان محمد الفاتح (طيب الله ثراه وأكرم مثواه) قد وقف هذا المكان الذي كان قرة عينه عند المسلمين إلى قيام الساعة وديعة وأمانة. فالمال الموقوف حسب عقيدتنا، لا يمكن أن تمتد له يد ولا يمكن أن يمس ولا تنتهك كرامته، واليد المتسلطة على الوقف ستنتال العذاب، وشروط الواقف لا بد من الالتزام بها، والمخل بهذه الشروط يتعرض للعنة الواقف. وبالتالي فإن مسجد آيا صوفيا من عهد الفاتح إلى يومنا هذا، حرمة معصومة ومحمية. ليس بالنسبة لبلدنا فحسب بل للعالم الإسلامي أجمع.

آيا صوفيا مكان فيه أعلن عن سماحة الإسلام فهناك عفا السلطان محمد الفاتح سبيل عن الشعب القلق الذي ينتظر نهاية مريرة بخوف ووجل، فأراهم رحمة الإسلام وقال لهم: «لا تخافوا!»

السلطان محمد الفاتح، أكد على أن حريتهم وحايثهم مصونة وأن مالهم لن يُنهب ولن يتعرض أحد لأذى ولن يعاقب بسبب دينه. لذلك آيا صوفيا، كان رمزا للتسامح والاحترام بين الأديان.

أيها المؤمنون!

إن افتتاح مسجد آيا صوفيا من متطلبات التراث والمكاسب التاريخية وتحويل مكان مقدس احتضن المؤمنين خمسة قرون إلى هويته الأصلية. إن افتتاح آيا صوفيا للعبادة دليل على استمرارية الحضارة الإسلامية -التي أساسها التوحيد وركزتها العلم وقوامها الفضيلة - ونماؤها رغم كل الصعوبات.

إن افتتاح آيا صوفيا مسجدا، يبعث على المساجد المظلومة في الأرض وعلى رأسها المسجد الأقصى، حياة تنتعش بها.

إن افتتاح آيا صوفيا مسجدا، يمثل عزيمة شعبنا الذي يفضل الإيمان وحب الوطن على كل ما سواهما وإرادته القوية في بناء مستقبل قوي منطلقا ومستندا من جذوره المعنوية الراسخة.

أيها المؤمنون الأعزاء!

إن المساجد، في حضارتنا هي مصادر الوحدة والقوة والأخوة، ومراكز طمأنينة وإيمان. ونحن نتعرف على بعضنا ونزداد حبا وعلما في هذه الأماكن. يقول الله تعالى في كتابه الكريم: إِنْ مَّا يَغْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ أَمْنٍ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَى أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ.

إخواني!

ما الذي يمكن أن يكون أكثر حزنا من مسجد ساكنة مآذنه ومتروك منبره وصامتة قببه وخالية باحته؟ فالمسلمون اليوم يتعرضون للمضايقات والظلم المستمر ويتم إغلاق مساجدهم ويتم أحيانا قصفها وذلك من خلال شعارات تبثق من إسلاموفوبيا (رهاب الإسلام). وأذكر العالم بسلوك محمد الفاتح في حق من لاذ إلى آيا صوفيا وأدعو جميع الإنسانية إلى الوقوف في وجه التصرفات الناشئة عن إسلاموفوبيا (رهاب الإسلام) والتي تستهدف المساجد والمسلمين.

أول خطبة في آيا صوفيا بعد سنوات

والمحاربين جميعا.

وسلام على سلطان القلوب وطبيب العلم والحكمة الشيخ العلامة آق شمس الدين الذي زرع في قلب السلطان محمد الفاتح فكرة ومحبة فتح القسطنطينية ونقشها فيه نقشاً محكما وصلّى بالناس في أول جمعة بعد الفتح في آيا صوفيا في اليوم الأول من يونيو عام ١٤٥٣.

سلام على السلطان الشاب الرزين الذي تعلق قلبه بقول الله: «قَدْ أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ أَرْضَ بَيْت المقدسِ وَآلِهِ وَبَنِي إِسْرَافِيلَ» والذي كان يعد عبقرية في التاريخ والأدب والفنون والهندسة وفي شتى العلوم وهو المخترع للتقنيات والأجهزة الفائقة والأكثر تطوراً في عصره، وَمَنْ سَيَّرَ السَّفِينَ مِنَ الْبَرِّ إِلَى الْبَحْرِ وَفَتَحَ الْقُسْطَنْطِينَيةَ وَلَمْ يَسْمَحْ بِالْإِعْتِدَاءِ عَلَى أَيِّ مُلْكٍ مِنَ أَمْلَاقِ النَّاسِ.

وسلام على شيخ المهندسين والمعماريين الفَنَّانِ والمعماري الفذ سنان الذي طوّد وقوّى دعائم آيا صوفيا وزينه بمآذن وجعله يقاوم العصور والأزمان.

وسلام على الإخوة المؤمنين المتواجدين في أنحاء مختلفة من القارات السبع الذين انتظروا افتتاح آيا صوفيا بشوق ورغبة وهنؤونا به.

وسلام على كبارنا وروادنا الأجلاء ممن عمل جادا ولم يدخر جهدا إلى وقتنا هذا، لإعادة افتتاح آيا صوفيا مسجداً حتى يكون فيه الأذان والإقامة والمواعظ والخطب والأدعية وتلاوة القرآن والجهود العلمية قائمة وحتى يلتقي هذا المسجد العظيم بالمسلمين الكرام المصطفين صفاً صفاً لأداء الصلاة داخله.

وسلام على من وصف آيا صوفيا بأنه «بيت حافل بالمعنويات» وسلام على من غرس في نفوس الشباب العزيمة والأمل قائلا: «لا شك أن آيا صوفيا سيفتتح مسجداً يوماً. انتظروا أيها الشباب! سينزل المطر أكثر من هذا، وينتهي الجو لتحويل آيا صوفيا إلى هويتها الأصلية، فإن كل مطر يتبعه سيل وعساني أن أكون جزءاً من هذا السيل. إنه سيفتتح كما يليق به وكما تفتح صفحات كتاب كريم.» فهؤلاء أهل الأدب والمثقفون ورواد الفكر، علموا الشباب الهمة بأقوالهم، فسلام الله ورحمته على جميعهم.

أيها المؤمنون الأعزاء

آيا صوفيا من أكثر الأماكن قيمة في التاريخ بحكم عمره الذي يتجاوز ١٥ قرناً، وبوصفه مكان عبادة وعلم وحكمة. وهذا المسجد العتيق يعبر عن العبودية لله رب العالمين، بأحسن صورة.

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَى أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُفْلِحِينَ. وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

لَتُفْتَحَنَّ الْقُسْطَنْطِينَيةُ فَلَنَعْمَ الْأَمِيرُ أَمِيرُهَا وَلَنَعْمَ الْجَيْشُ ذَلِكَ الْجَيْشُ

آيا صوفيا: رمز الفتح وأمانة محمد الفاتح
أيها المسلمون الكرام!

سلام الله عليكم وَمَنْ عَلَيْكُمْ بلطفه وعنايته. جمعة مباركة طيبة.

ها نحن نشهد معاً لحظة تاريخية في هذا الوقت المبارك وفي هذا المكان المقدس. يستعيد جامع آيا صوفيا الشريف جماعته اليوم ويلتقي بهم مرة أخرى في اليوم الثالث من ذي الحجة المبارك الذي هو من أحد أشهر الحج وفي وقت بات عيد الأضحى على الأبواب. وها هو شوق شعبنا قد بلغ مبلغاً مبالغاً فيه ما كان جرحاً يحرق فؤادهم. نحمد الله حمداً لا يعد ولا يحصى.

اليوم هو يوم يرفع فيه صوت الأذان والصلوات على النبي من مآذن آيا صوفيا ويسمع صدى التهليلات والتكبيرات من قببة العظيمة. واليوم نعيش لحظة تشبه ذلك اليوم الذي فرحنا بسماع صوت الأذان بعباراته الأصلية الموروثة من نبي الرحمة (عليه أفضل الصلاة وأتم التسليم)، من مآذن جامع السلطان أحمد (المسجد الأزرق) المحاذي لجامع آيا صوفيا بعد فرقة وانقطاع استغرق ١٨ سنة حتى ١٩٥٠. وفي ذلك اليوم أذن ١٦ مؤذناً في ١٦ شرفة على المآذن وصدحت التكبير في سماء إسطنبول قبل ٧٠ عاماً. اليوم تذرّف فيه عيون الناس دموع الفرح في القيام وهم في الركوع خاشعين وفي السجود شاكرين.

اليوم يوم الشرف والاعتزاز والتواضع. الحمد لله أن أوصلنا إلى يوم كريم كهذا وجمعنا في أقدس بقاع الأرض، مساجدها ومسجد آيا صوفيا العظيم، حمداً يليق بجلاله ومنه وكرمه.

والصلاة والسلام على النبي الأكرم المبعث بالفتح قائلا: لَتُفْتَحَنَّ الْقُسْطَنْطِينَيةُ فَلَنَعْمَ الْأَمِيرُ أَمِيرُهَا وَلَنَعْمَ الْجَيْشُ ذَلِكَ الْجَيْشُ

وسلام الله ورحمته على الذين خرجوا في سبيل نيل هذه البشري النبوية وعلى رأسهم أبو أيوب الأنصاري وسائر الأصحاب والتابعين لهم بإحسان والمقتفين آثارهم المباركة (رضوان الله عليهم أجمعين).

وليس الفتح تسلطاً واحتلالاً بل هو إحياء وليس تدميراً وتخريباً بل هو إعمار. وسلام على آبائنا وأجدادنا مثل السلطان ألب أرسلان ومن رافقه في فتح الأناضول وهم الذين جعلوها وطناً لنا وحفظوها وأودعها عندنا كآمانة في أعناقنا فرحم الله تعالى القادة والجنود، الشهداء

FIRST KHUTBAH IN HAGIA SOPHIA AFTER MANY YEARS

إِنَّمَا يَغْنُمُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا
اللَّهَ فَعَسَى أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ.
وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
لَتُفْتَحَنَّ الْقُسْطُنْطِينِيَّةُ فَلَنُغْنِمَ الْأَمِيرُ أَمِيرَهَا
وَلَنُغْنِمَ الْجَيْشُ ذَلِكَ الْجَيْشُ

“The mosques of Allah are only to be maintained by those who believe in Allah and the Last Day and establish prayer and give zakat and do not fear except Allah, for it is expected that those will be of the [rightly] guided.”

“One day Constantinople will be conquered. Great is the commander who will conquer it, and great are his soldiers!”

HAGIA SOPHIA: THE CONQUEST’S SYMBOL, THE CONQUEROR’S ENTRUSTMENT

Honorable Muslims!

May the blessings and help of Allah and the peacefulness and divine abundance of Friday be upon you!

In this blessed hour, in this sacred place, we are witnessing a historic moment. Hagia Sophia Mosque is meeting with its congregation in the light of Eid al-Adha being casted upon us on this third day of one of the hajj months of Dhu al-Hijjah. The longing of our nation, which has turned into a heartbreak, is coming to an end today. Endless thanks and praise be to Allah the Almighty!

Today is the day when the recitations of takbir, tahlil, and salawat echo again under Hagia Sophia’s domes, and the adhan and salat rise from its minarets. Today we are experiencing a day similar to when 16 muazzins echoed the sounds of Allahu Akbar all around from the 16 minaret balconies of the Blue Mosque (Sultan Ahmed Mosque), right across us, 70 years ago, and the reunion of our mosques with adhan after 18-year-long separation. Today is the day when believers stand for prayer in tears, bow down to ruku in peace, and go down for prostration in gratitude.

Today is the day of honor and humbleness. Endless thanks and praise be to Allah the Almighty who enabled us to have an honorable day like today, to gather in mosques as the most sacred places on earth, and to appear before Himself (swt) in this Great Hagia Sophia.

Salat and salam be to Prophet Muhammad (saw) who gave the good news about the conquest by saying, “One day Constantinople will be conquered. Great is the commander who will conquer it, and great are his soldiers!”

Salam be to the spiritual architect of Istanbul, who hit the roads to become the one who attains this glad tiding, Abu Ayyub al-Ansari in particular, the Companions of the Prophet, and those who followed their gracious footsteps.

Salam be to Sultan Alparslan, who opened the gates of Anatolia to our nation with the belief that conquest does not mean attacking but rendering prosperous, and means building rather than destroying; to our martyrs and veterans who have made it our homeland and entrusted it to us; and all sultans of the hearts who have remolded our geography with faith.

Salam be to Akshamsaddin, the wise scholar who embroidered the love of conquest in Sultan Mehmed’s heart and led the first Friday prayer in Hagia Sophia on June 1, 1453.

فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

Salam be to that young and determined ruler Mehmed the Conqueror (Fatih Sultan Mehmed – May Allah let him in Paradise), who was attached from heart to the verse “And when you have decided, then rely upon Allah. Indeed, Allah loves those who rely [upon Him]”; a genius of history, literature, science, and arts; produced the most advanced technology of his era and had the ships move over land; conquered Istanbul with the permission and help of Allah; and then did not allow anybody to cause even the slightest harm to even a piece of pebble in this honorable city.

Salam be to the father of architecture, the great artist, Sinan the Architect, who refurbished Hagia Sophia with minarets and reinforced it so that it has survived for centuries.

Salam be to all our brothers and sisters in all corners of the world who have been longing for and celebrating with joy the reopening of Hagia Sophia to worship.

Salam be to our prominent people who have worked their hearts and souls out, from past to present, to ensure that Hagia Sophia meets its adhan, iqamat, wa’z, khutbah, prayers, recitations, scholarly activities, and great congregation having their places in the rows.

Salam be to our scholarly and intellectual people and prominent leaders full of wisdom and benevolence who describe Hagia Sophia as “our room of spirituality and jewelry in our own home” and instill hope and patience in hearts and minds by saying, “Hagia Sophia will be definitely reopened! Wait on, o young people, wait on! Let some more mercy rain down. A flood comes just after every rain. What more would I want other than be a string of straw in that flood’s flow! Hagia Sophia will be reopened, like a dear old book!” May Allah’s mercy be upon all of them!

Dear Believers!

Hagia Sophia, with its age being over fifteen centuries, is one of the most valuable places of worship, knowledge and wisdom in the history of humankind. This age-old place of worship is a magnificent expression of servitude and submission to Allah, the Lord of the Worlds.

Sultan Mehmed the Conqueror endowed and entrusted this outstanding place of worship as the apple of his eye to believers on condition that it should remain a mosque until the last day. Any property that is endowed is inviolable in our belief and burns whoever touches it; the charter of the endower is indispensable and whoever infringes upon it is cursed. Therefore, from that day to the present, Hagia Sophia has been

the sanctuary of not only our country but also of Prophet Muhammad's ummah.

Hagia Sophia is the place from which the boundless mercy of Islam is once again declared to the whole world. Mehmed the Conqueror said to the people who took shelter in Hagia Sophia after the conquest and waited worriedly for what was going to happen to them, "From this moment on, do not be afraid for your freedom and life! The property of no person will be looted, no person will be oppressed, and no person will be punished because of their religion." and acted accordingly. It is for this reason that Hagia Sophia is the symbol of respect to belief and of the morality of coexistence.

Dear Muslims!

The reopening of Hagia Sophia to worship is a requirement of loyalty to its historical accumulation. It is the return of a sacred place, which had embraced believers for five centuries, to its original function.

The reopening of Hagia Sophia to worship is the evidence that the Islamic civilization, the foundation of which is tawhid, the building block of which is knowledge, and the cement of which is virtue, continues to rise in spite of all drawbacks.

The reopening of Hagia Sophia to worship means that all sorrowful masjids, first and foremost the Masjid al-Aqsa, and oppressed believers on earth are able to get lifeline support.

The reopening of Hagia Sophia to worship is the determination of our noble nation, who holds the faith and love of the homeland above everything, to build a solid future with the spiritual power passed down from the ancestors.

Dear Believers!

Our mosques are the source of our unity, amity, brotherhood, faith and serenity in our civilization. The Almighty Allah (swt) states regarding those who build and maintain mosques and masjids, "The mosques of Allah are only to be maintained by those who believe in Allah and the Last Day and establish

prayer and give zakat and do not fear except Allah, for it is expected that those will be of the [rightly] guided."

Dear Brothers and Sisters!

What could be more crestfallen than a mosque, the minarets of which are silent, the minbar of which is deserted, the dome of which is mute, and the garden of which is lonely? Due to the hostility to Islam that rises each passing day, there are mosques in various parts of the world today that are attacked, closed by force, and even bombed and destroyed. Hundreds of millions of Muslims are facing oppression.

I would like to show Mehmed the Conqueror's this great attitude regarding Hagia Sophia five centuries ago as an example to the world and call on all humanity to say "Stop!" to such anti-Islamist discourses, actions, and any kind of oppressions.

Dear Brothers and Sisters!

We as believers who regard the meaning of Hagia Sophia as a lofty cause and sacred entrustment need to work to ensure that compassion, tolerance, peace, tranquility, and benevolence prevail all around the world.

This is the reason why the Prophet of Islam (saw) and other prophets were sent, which means peace, salvation, and salam.

So, what we need to do is to work day and night to ensure that benevolence, rightfulness, and justice dominate the world. We need to be the hope for salvation of humanity that is in the swirl of great problems. We need to maintain justice in geographies surrounded by oppression, injustice, tears, and despair. We need to heed the call, "O Muslims! Understand, live by, and spread Islam so correctly and properly that whoever comes to kill you should spring to life because of you!"

We believe that "all people are either brothers and sisters in religion or equal in creation", as expressed by Ali (ra). We believe that the earth is our shared home. We believe that all members of this home, regardless of religion, ethnicity, skin color, or country, have the right to live free-

ly and humanely in safety within the framework of universal values and moral principles.

Under the dome of Hagia Sophia, we call on all humanity to uphold justice, peace, compassion, and rightfulness. We call on to defending universal values and moral principles that protect human dignity and make us the most honorable creature. As a follower of the Final and True religion which declares that the life of each person regardless of gender and age is inviolable, we call on humanity to cooperate and collaborate in protecting the life, religion, reason, property, and generation of all people. This is because today we need more than ever to unite our hearts with our dispositions, our reason with our conscience, humans with humans, and humans with the nature.

As I conclude this historic khutbah, I would like to make a call to the entire world from this honorable place:

O people!

The doors of Hagia Sophia Mosque will be open to all servants of Allah without any discrimination just like the doors of Suleymaniye Mosque, Selimiye Mosque, Sultan Ahmed Mosque, and other mosques of ours. The journey to faith, worship, history, and contemplation in the spiritual atmosphere of Hagia Sophia Mosque will continue uninterruptedly Insha Allah.

May Allah the Almighty enable us to duly serve Hagia Sophia Mosque that has a special place in our glorious history and an exceptional value in our hearts. May Allah (swt) bless us with the honor of properly respecting a mosque like Hagia Sophia that is magnificent cap-a-pie. May Allah (swt) regard particularly His Excellency and all authorities who made efforts in the protection of our culture and identity, and all people who have prayed and are sharing our happiness today, as those people whom He (swt) loves and with whom He (swt) is pleased. ■

ŞEHİTLER ÖLMEZ!

Dr. Abdülkadir ERKUT

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ

“Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz.”

(Bakara, 2/154.)

Yüce Allah müminleri kendi yolunda mücadele etmeye, bu yolda ilerlerken sabır ve namaz ile yardım istemeye davet etmektedir. Bu mücadele sırasında onların canlarından bile olmaları mümkündür; fakat o takdirde bu onların zayı oldukları anlamına gelmez. Nitekim Bedir Savaşı’nda müminlerden 14 kişi hayatını kaybetmişti. İnsanlar aralarında “Falan öldü, filan öldü.” diye konuşurlarken Kur’an böyle bir nitelemeye bulunmaktan sakındırmış, onların diri olduklarını ifade etmişti. (Razi, Mefatihü'l-Gayb, IV, 125.) Söz konusu ayet şöyledir: “Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz.” (Bakara, 2/154.)

Şehitlerin kabirdeki hayatı ile ilgili ana hatlarıyla dört görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre şehitler hem bedenlen hem ruhen diridirler. Zira Allah Teâlâ mükâfatlarını kendilerine ulaştırmak için onları diriltir. Dirilişten önce daha kabir hayatında onları cennet yiyecekleriyle rızıklandırır. Onlara ruhen olduğu gibi bedenlen

de nimetler lütfeder. Diğer insanların cennete girdiklerinde istifade edecekleri nimetlerden, şehitler kabir hayatında istifade ederler. Allah dirilişten önce berzahta onlardan başka hiç kimseye bu nimetleri ikram etmemektedir; bu, şehitlere has kıldığı bir özelliktir. Ancak bizler onların hayatını duyularımızla idrak edememekteyiz. Çünkü onların hâli, kimsenin muttali olmadığı, bilmek için vahiyden başka bir bilgi yolunun

bulunmadığı bir hâldir. Hayatları sadece ruhi bir hayat olarak kabul edildiğinde, onların diğer müminlere karşı bir imtiyazı söz konusu olamaz. Ancak onlara nispet edilen beden farklı şekillerde yorumlanabilmektedir. Allah, hayat alameti kalmamış dünyevi bedenlerinde his ve idrak sebebi olacak bir hayat meydana getirebilir. Ya da dünyevi bedenden farklı, mahiyetini bilemeyeceğimiz bir beden yaratabilir.

İkinci görüşe göre onlar bedenlen değil ruhen diridirler. Çünkü bedenlerinin bozulduğunu ve yok olduğunu görüyoruz. O yüzden şehitler Rableri katında canlıdır, rızıkları ruhlarına arz edilir, onlara hayat ve sevinç ulaşır. Nitekim Firavun ailesine sabah akşam ateş arz edilmekte, onlara da elem ve acı ulaşmaktadır. (Mümin, 40/46.) Şehitleri, şehit olmayan müminlerden ayıran şey, Allah’a yakınlığa ve bu yakınlığın verdiği sevinç ve itibara ziyadesiyle nail olmaları, diğer müminlerden daha üst seviyede cennet nimetleri ile ruhen rızıklandırılmalarıdır.

**Şehitler
Rableri katında
canlıdır,
rızıkları
ruhlarına arz
edilir, onlara
hayat ve sevinç
ulaşır.**

Üçüncü görüşe göre ayette kastedilen onların diriltilmeyeceklerini iddia etmekten sakındırmaktır. Onlar dirilişle canlanacaklar, şehitliklerinin sevabı ile mükâfatlandırılacaklardır. Ayet, Müslümanların bir hiç uğruna hayatlarını kaybettiği, faydasız bir şekilde ömürlerini zayi ettiklerini söyleyen müşriklere cevap sadedinde gelmiştir.

Dördüncü görüşü savunanlar ise ayeti mecazi manada yorumlamış ve ölüm ile hayattan muradın, dalalet ve hidayet olduğunu iddia etmişlerdir. Onlar dalaletle ölmüş değil, hidayetle diridirler. Kur'an dalaleti ölüm, hidayeti hayat anlamında kullanmıştır. (Enam, 6/122.)

Zikredilen bu görüşler içinde son iki görüşün oldukça zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Zira ayette kastedilen, şehitlerin kıyamet gününde diriltilecekleri veya onların dalalette değil hidayet üzere olduklarını bildirmek olsaydı, ayetin sonunda "Ancak siz bunu bilemezsiniz." denmezdi. Çünkü ayetin muhatapı müminlerdir. Müminler onların diriltileceklerini de hidayet üzere olduklarını da bilmektedirler. Bu görüşler içinde meşhur olan ise birinci görüş, yani şehitlerin hem bedenleri hem de ruhen diri oldukları görüşüdür. Selef âlimlerinden çoğu bu kanaate sahip olmuştur. Bu görüş başta sahabe ve tabiun müfessirleri olmak üzere birçok müfessire nispet edilmiştir. (Razi, a.g.e. IV, 125; Alusi, Ruhu'l-Meani, I, 418.)

Şehitlerin kabirde diri olarak hayatlarını sürdürdüklerini ifade eden ayet ve bu konuda zikredilen hadislerden bazıları şöyledir: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma.

“

Şehit, din ve dinin bekası için gerekli olan değerler uğruna savaşırken hayatını kaybeden mümine denir.

”

Bilakis onlar diridirler, Rable-ri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeceklerine sevinirler." (Âl-i İmran, 3/169-170.), "Şehitlerin ruhları yeşil kuşların içindedir. Bu kuşların arşa asılı kandilleri vardır. Onlar cennette istedikleri yerde dolaşır sonra arşa asılı kandillere inerler. Allah onlara şöyle seslenir: 'Herhangi bir şey arzu ediyor musunuz?' Onlar da 'Cennette dilediğimiz gibi dolaşabilirken başka ne arzu edebiliriz ki?' Yüce Allah onlara bunu üç defa sorar. Onlar Rablerinden bir şey dilemedikçe bırakılmayacaklarını anlayınca şöyle derler: 'Ya Rab! Ruhlarımızı bedenlerimize geri döndürmeni ve senin yolunda bir defa daha şehit olmamızı diliyoruz.'" (Müslim, İmare, 121.),

"Şehitlerin ruhları yeşil kuşların içindedirler. Cennet meyvelerinden veya ağaçlarından yerler." (Tirmizi, Fedailü'l-Cihad, 13.), "Şehitler cennet kapısındaki bir nehrin üzerinde yeşil bir kubbe içindedirler. Onlara rızıkları sabah akşam cennetten çıkar." (Ahmed, el-Müsned, I, 266.)

Şehit, din ve dinin bekası için gerekli olan değerler uğruna savaşırken hayatını kaybeden mümine denir. Üzerinde ezan-ı Muhammedinin yankılandığı vatan toprağını korumak için can verenler de şehittir. Yukarıdaki ayet-i kerime, şehitlerin diri olduklarını bildirmekte, onların ölü olduğuna inanmaktan müminleri sakındırmaktadır. (İbn Aşur, et-Tahrir ve't-Tenvir, II, 53.) Anlaşılan o ki şehitler; berzahta mahiyetini idrak edemeyeceğimiz bir hayat yaşamaktadırlar. Her şehadet olayı ile bizler bu Kur'ani hakikati bir kez daha idrak ederiz. Cihat meydanında kahpe bir kurşunla vurulan cengâverin, yere düşünce hayatı sona erer. Sona erer ama bu sırada Kur'an'ın müjdesi kulaklarımıza çarpar. Gayb âlemine dair bu haberi âlemlerin Rabbinden başka kim verebilir? Yaşadığımız tarifsiz ıstı-
rabin acısını başka hangi haber hafifletebilir? Kur'an'ın bu müjdesiyle, istikbale dair ümidimiz canlanır; şehide minnetimiz, vatana sadakatimiz, Allah'a imanımız daha da artar. Bu Kur'ani müjde ile teselli bulur, şehidi omuzlayıp onu eşsiz yeni hayatına uğurlamaya koyuluruz. Gönüllerimizde yer etmiş bu hakikat dillerimizle dalga dalga yayılır, her yer bu hakikati haykıran seslerle dolar, yerler ve gökler bu hakikatle yankılanır: "Şehitler ölmez! Şehitler ölmez!" ■

ADALET: TAKVAYA EN UYGUN HASLET

Halil KILIÇ

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

«... اتَّقُوا اللَّهَ، وَاعْدِلُوا فِي أَوْلَادِكُمْ»

“...Allah’tan korkun ve çocuklarınız arasında adaletli olun.”

(Müslim, Hibe, 13.)

Genç sahabilerden biri olan Numan b. Beşir şöyle anlatmaktadır: “Babam malının bir kısmını bana bağışladı. Fakat annem, ‘Bu bağışına Allah Resulü’nü şahit tutmadıkça ben razı olmam.’ dedi. Bunun üzerine babam bu bağışa tanıklık etmesi için benimle birlikte Hz. Peygamberin yanına gitti. Hz. Peygamber (s.a.s.), ‘Bundan başka çocuğun var mı?’ dedi. Babam ‘Evet.’ diye cevap verdi. Bu sefer Allah Resulü ‘Hepsine buna yaptığın kadar bağışta bulundun mu?’ diye sordu. Babam ‘Hayır.’ cevabını verince Allah Resulü (s.a.s) şöyle buyurdu: ‘Allah’tan korkun ve çocuklarınız arasında adaletli olun.’ (Başka rivayete göre: ‘O hâlde beni şahit tutma! Zira ben adaletsiz bir şeye tanıklık yapmam.’ Bir başka rivayette ise: ‘Zulmüne beni şahit tutma!’ diye buyurmuştur.) Bunun üzerine babam yaptığı bağıştan vazgeçti.” (Müslim, Hibe, 13-16.)

Adalet; dinî, hukuki ve ahlaki bir kavram olup her şeyi yerli yerine (layık olduğu yere) koymak demektir. Zulmün ve haksızlığın panzehri olan adalet, insanların birbirleriyle olan

ilişisini düzenleyen ve toplumları ayakta tutan, olmazsa olmaz bir niteliktir. Böylesine önemli bir vasıf olduğu için olsa gerek Allah’ın “Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakın-lara yardım etmeyi emreder...” (Nahl, 16/90.) şeklindeki ilahi fermanı her hafta cuma günleri minberlerden zihinlerimize ve gönüllerimize adaleti naksetmektedir. Her hafta yapılan bu bilinç tazelemesi bizi bir sonraki cumaya kadar diri tutmakta ve adaletten sapmaya

karşı kulaklarımızda âdeta bir küpe gibi durmaktadır. Bunun yanı sıra Kur’an-ı Kerim’de pek çok kez adalete vurgu yapılmış; iman edenlerin adaleti titizlikle ayakta tutmaları istenmiş (Nisa, 4/135.) ve adaletin takvaya en uygun davranış olduğu şu şekilde ifade edilmiştir: “Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun. Bu, Allah’a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Maide, 5/8.)

Yaşayan Kur’an olan Hz. Peygamber (s.a.s.) de hayatı boyunca adaletten şaşmamış; “Hırsızlık yapan kızım Fatıma bile olsa cezasını vermekten geri durmazdım.” (Buhari, Hudud, 11.) diyecek kadar adalet timsali olmuştur. Çocuklar arasında adaletli olmayı emreden yukarıdaki hadis-i şerif de Hz. Peygamberin (s.a.s.) bu adalet duygusundan neşet etmiş ifadelerdir. O, bu hadisile adaletin ilk önce ailede olması gerektiğini göstermiştir. Zira aile

Zulmün ve haksızlığın panzehri olan adalet, insanların birbirleriyle olan ilişkisini düzenleyen ve toplumları ayakta tutan, olmazsa olmaz bir niteliktir.

toplumun temelidir. Ailedeki adaletsizlik, adalet duygusundan yoksun bireylerin yetişmesine ve zamanla toplumda adaletsizliğin yaygınlaşmasına sebep olacaktır. Diğer taraftan ailede adaletsizliğin olması, Allah hakkından hemen sonra gelen ana baba hakkının ihlal edilmesine de zemin hazırlayacaktır. Dolayısıyla her alanda adaletle riayet önemli olmakla birlikte aile bireyleri arasında adalet, özellikle de anne babanın çocukları arasında ayırım yapmaması, her konuda onlara karşı adaletli olması ailenin, adaletin öğrenileceği ve içselleştirileceği ilk basamak oluşu bakımından son derece önem taşımaktadır. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Allah, bir öpücüğe varıncaya kadar çocuklarınız arasında adaletli olmanızı sever.” (Tirmizi, Ahkâm, 30.)

Çocuklar arasında adaletin sağlanmaması, birinin daha az diğerinin daha çok sevilmesi, mal paylaşımında bir tarafın kayırılması gibi adalet duygusunu zedeleyen durumlar, çocukların hem ebeveynine hem de birbirlerine karşı nefret duygularının oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Hatta bu nefret duygusu bazen çok daha ileri boyutlara taşınabilmekte; en yakın akrabaların birbirlerine sırt çevirmelerinden tutun cinayete kadar varan vahim durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu itibarla çocukların anne babalarına hürmetlerinin daim olması, kardeşler arasında sevgi ve saygı bağlarının sürekli diri kalması adına adalet ilkesinden zerre kadar taviz verilmemelidir.

Ne yazık ki günümüzde gerek sevme gerekse mal paylaşımı

“

Hakkı titizlikle ayakta tutmakla vazifeli olan Müslümanlar, inançlarının bir gereği olarak, öncelikle çocuklarına sonra da bütün insanlara karşı adaletli olmalıdırlar.

”

açısından erkek ve kız çocuklarına bakış açısında cahiliye kâlintısı birtakım davranışlar görülmektedir. Ülkemizin pek çok kesiminde hâlen kız çocuklarının mirastan payları tam olarak verilmemekte; anne baba hayattayken malları taksim ederek erkek çocuklara fazla pay vermekte ya da onların ölümünden sonra erkek çocuklar, kız kardeşlerinin paylarını verme hususunda gereken hassasiyeti göstermemektedirler. Bu tutumlar, Peygamberimizin ifadesiyle “zulüm” olup hem anne babaya hem de kardeşlere karşı olumsuz duygu ve düşüncelerin ortaya çıkmasına, kırgınlık ve dargınlıkların artmasına neden olmaktadır. Anne baba hayatta iken mal paylaşımı yapacaklarsa -konu hakkında fıkhi ihtilaflar bulunmakla birlikte- eşit paylaşım yapılması daha hakaniyetli olacaktır. Normal şartlarda adaletle uygun paylaşım, her bir bireye eşit pay vermekle olabilirken bazı olağandışı du-

rumlarda adalet daha farklı bir paylaşım yapmayı da gerektirebilmektedir. Örneğin yoksulluk, hastalık, işsizlik gibi önemli bir mazeret dolayısıyla çocuklardan birine fazla pay vermek gibi bir durum söz konusu olabilir. Ancak bu durumda bile sıla-i rahme zarar verilmemesi ve gönül köprülerinin yıkılmaması adına gerekli önlemler alınmalıdır. Böylesine özel durumlarda anne baba bu hususu diğer çocuklarına uygun bir şekilde izah ederek onların da gönüllerini almayı unutmamalıdır.

Sonuç olarak, aile bireyleri arasındaki ilişkilerin sağlam temeller üzerine inşa edilebilmesinin en temel yolu adalettir. Çocuklardan birini diğerine tercih etmek veya aralarında ayırım yapmak, ailedeki sıcak ve samimi ortamın yerini haset ve kıskançlığın, kardeşliğin yerini de düşmanlığın almasına neden olacaktır. Bu tarz tutum ve davranışlar, Müslümanların ancak ve ancak birbirlerinin kardeşleri olabileceklerini bildiren ilahi buyruğun (Hucurat, 49/10.) ihlal edilmesine ve kardeşliğin -bırakın toplumu- daha ailede bile gerçekleşmemesine zemin hazırlayacaktır. Öyleyse hakkı titizlikle ayakta tutmakla vazifeli olan Müslümanlar, inançlarının bir gereği olarak, öncelikle çocuklarına sonra da bütün insanlara karşı adaletli olmalıdırlar.

Hadisten öğrendiklerimiz

1. Adaletin ilk uygulanması gereken yer ailedir. Zira adaletin ihlal edilmesi, sıla-i rahmin de ihlal edilmesine neden olacaktır.

2. Çocuklar arasındaki her türlü adaletsiz paylaşım zulümdür; caiz değildir. ■

AÇILIŞININ 100. YILI

İLK BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN

KURDUĞU DİNÎ YAYIN KURULU:

TETKİKAT VE TELİFAT-I İSLAMİYE HEYETİ

VE YAYIN FAALİYETLERİ - 2

Dr. Mehmet BULUT

DİB Başkanlık Müşaviri

Önceki yazımızda, ülkemizde dinî nitelikli hizmetleri deruhte etmek üzere Büyük Millet Meclisi hükümetlerinde yer verilmiş olan Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti bünyesinde Tetkikat ve Telifat-ı İslamiye Heyeti adıyla bir yayın kurulu oluşturma kararı ve bu kararın gerekçeleri sadedinde Meclis kürsüsünden dile getirilen fikirler üzerinde durmuş, sonraki yazımızda da sözü edilen heyet için hazırlanan talimatname ve nihayet heyetin yayınladığı eserlerden söz edeceğimizi vadetmiştik.

Talimatname

Büyük Millet Meclis kararı üzerine Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti tarafından kısa sürede hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyetince 12 Teşrinisani 1338/Kasım 1922'de kabul edilerek yürürlüğe giren "Tetkikat ve Telifat-ı İslamiye Heyeti Talimatnamesi" on maddeden oluşmaktay-

dı. Talimatnamede sırayla heyetin asli görevleri ve yapacağı faaliyetler, heyete tayin edilecek üyelerde aranacak vasıflar, azanın görevleri, heyete reis seçimi ve reisin görevleri, heyetin çalışma tarzı ve müteferrik hususlar yer almıştı.

Öncelikle heyete tayin edilecek azada aranan nitelikleri dikkatinize arz etmek istiyorum. Şöyle sıralanmıştı öngörülen nitelikler: En yüksek ilim müesseselerinden mezun olmak; ilmî yayınlarıyla ve yüksek öğretimde verdiği derslerle tanınmış olmak; İslami ilimlere vakıf ve çağdaş insanın ihtiyaçlarını müdrik olmak; yabancı dillerden en az birini bilmek (Heyete tahmil edilen görevleri hakkıyla yerine getirebileceği kanaatine varılan kişiler için yabancı dil şartı aranmaz).

Azada aranan evsaf yanında heyet için sıralanan görevler de önemlidir. İslam esaslarını ve

İslam'ın yüce değerlerini ortaya koyacak eserler yayını; İslam hikmet ve felsefesini Batı düşünce ve felsefeleriyle mukayese ve elde edilen sonuçların yorumlanması; İslam toplumlarının itikadi, ilmî, içtimai, iktisadi hayatlarına ait gelişmeler ve İslami eğitime ilişkin eserler yayını; İslam medeniyet tarihi ve İslam içtimaiyatı konusunda teliflerde bulunmak; Doğu'da ve Batı'da İslam konusunda yayınlanmış eserlerden önemli görülenleri tercüme etmek... Talimatnamede ayrıca heyetin, Doğu'da ve Batı'da İslam'la ilgili yayınlanmış önemli kitaplardan oluşan geniş bir kütüphanesinin olacağı, heyetin bağlı bulunduğu Şer'iyye Vekâletince gerekli görülmesi hâlinde, baskısı bulunmayan kıymetli ve nadir kitapları bulundukları kütüphanelerde tetkik veya istinsah etmek, ilmî ve içtimai araştırmalarda bulunmak üzere azadan münasip zevatın görevlendiril-

lebileceği de tasrih edilmişti. Hatta heyet, kitap yayınından başka, imkân bulunması hâlinde bir dergi de çıkarabilecekti.

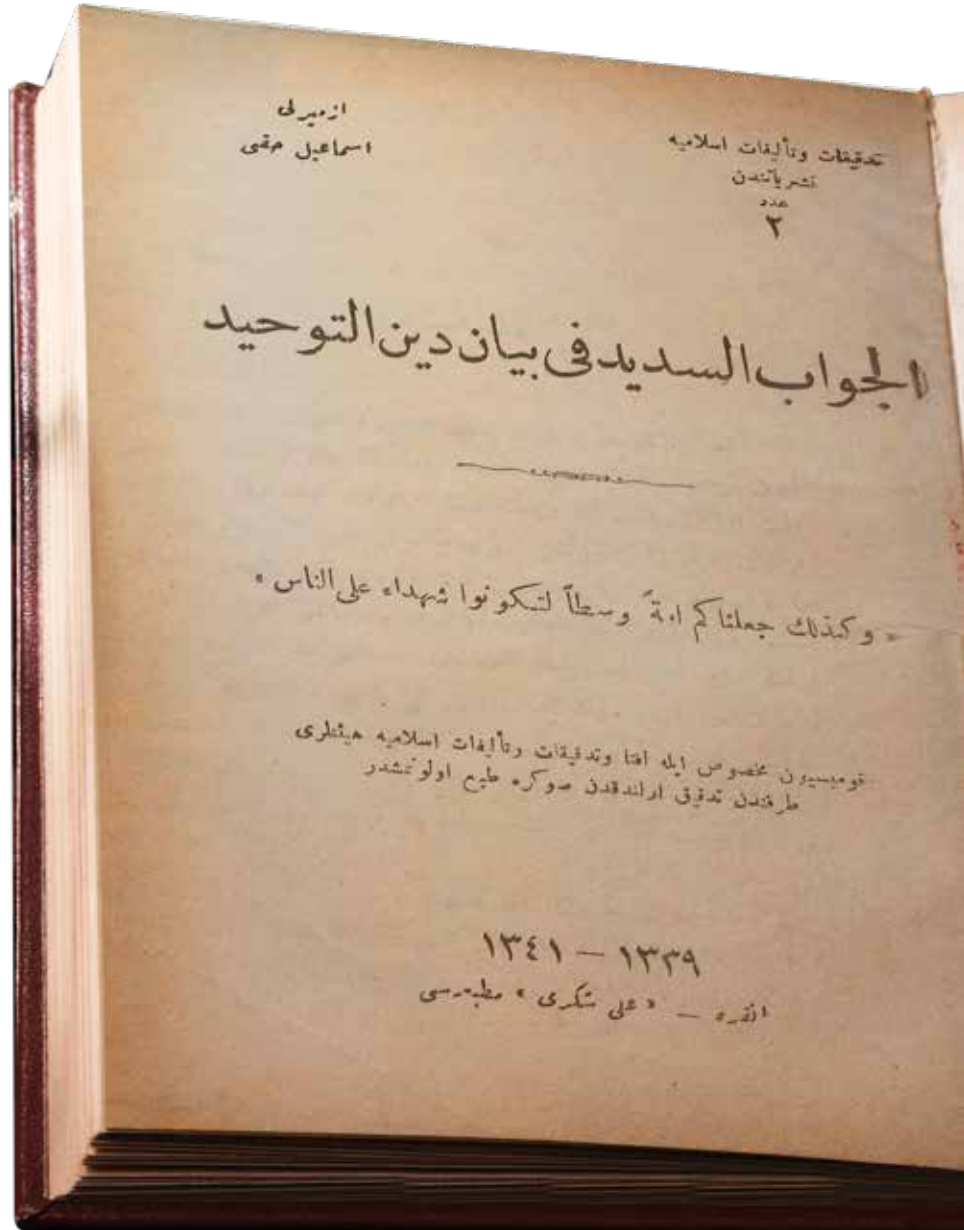
Talimatnameye göre eser yayımlamak, tek tek üyeler için belirlenmiş en başta gelen görevdi. Bunun yanında üyeler, yayınlanmak üzere dışarıdan gelen kitap ve diğer yayınları da tetkik edeceklerdi. Ayrıca yayını uygun görülen eserler, basımından önce genel kurulda okunacaktı.

Talimatnamenin bir maddesi de heyet reisinin seçimine iliskindi. Buna göre, mevcut azanın gizli oyuyla üç aday belirlenecek, Şer'iyye ve Evkaf Vekili bunlardan birini tercih ederek kurulun reisliğine tayin edecekti. Seçilen reis, diğer azalara tahmil edilen görevler yanında kurul gündemini düzenleme, müzakereleri ve yayınları idare etme görevleriyle de mükellefti. Heyet, düzenli bir şekilde haftada üç gün toplantı akdedecek, diğer günlerde de üyeler araştırma ve yayınlara meşgul olacaktı.

Heyet azaları

Kısa ömrü içinde heyete kaç kişinin ve kimlerin aza seçildiğini tam öğrenemiyoruz. Şunu öğreniyoruz ki heyete getirilecek azada çok üst düzeyde vasıflar arandığından bu evsafı haiz kişileri bulmakta zorluk çekilmiştir. Günün şartlarında azaya resmen ödenecek ücret dolgun sayılsa da ülke dışından getirilmek istenen azalar için bu ücret yetersiz kalmıştı. Bununla birlikte Nisan 1923'e kadar üç aza tayin edilmiş, bu tarih itibarıyla da dördüncü kişi olarak Mısırlı Abdülaziz Çavuş getirilmiştir;

● Türk İstiklal Savaşı'nın en çetin günlerinde, maddi manevi imkânların son derece kısıtlı olduğu bir dönemde Müslüman Türk halkının dinî inançlarını, dinî duygu ve düşüncelerini yeniden canlandırmak için Millî Meclis'in ve onun Şer'iyye Vekâletinin dinî neşriyata verdiği fevkalade önem her türlü takdirin üzerindedir.

İzmirli İsmail Hakkı: el-Cevabü's-Sedid fi Beyân-i Dini't-Tevhid

bu zat heyetin başkanlığını da üstlenmiştir. Buna ek olarak belirtiyim ki merhum Mehmed Âkif'in dostu da olan Çavuş, önemli eserlerle kültür hayatımıza katkıda bulunmuştu.

Heyetin yayımladığı kitaplar ve diğer faaliyetleri

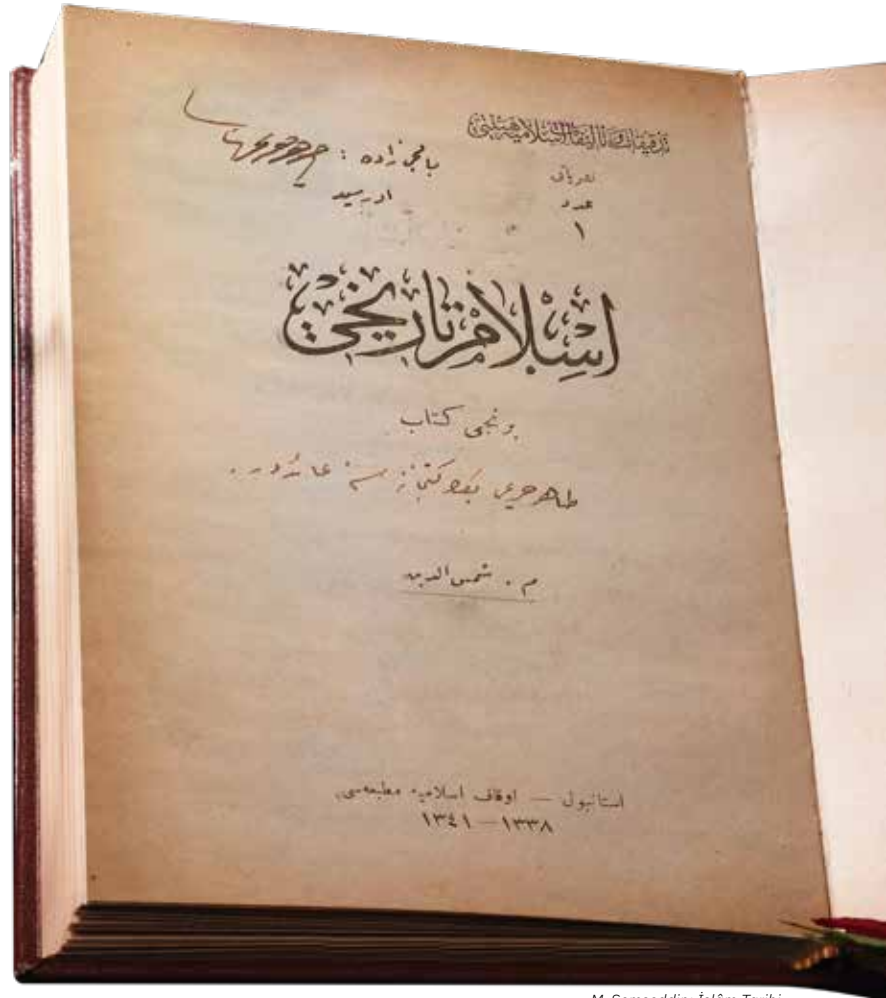
Tetkikat ve Te'lifat-ı İslamiye Heyetinin çalışmaları 3 Mart 1924'te Şer'iyye Vekâletinin kapatılmasına kadar sürdü. Buna göre heyetin çalışma süresi, -başlangıcını, talimatnamesinin yayınlandığı 12 Kasım 1922 tarihini kabul edersek- 16 ay kadardır. Heyet bu 16 ay zarfında, aşağıda ad ve yazarlarına yer vereceğim 10 adet nitelikli eser yayımlamıştır. Yayımlanan eserlerin baskı tarihlerini esas alacak olursak, bu on kitabın 1922 ve 1923 yıllarında basıldığını söyleyebiliriz. Bu kitaplara seri yayın numarası da verilmiştir. Yıllar önce Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanelerinde yaptığımız taramalar sonucu Heyetin yayımladığı bu 10 eseri görme imkânı bulmuştum.

Kitapların hazırlanmasında, söz konusu heyetin kurulmasını da öngören Vekâletin 1338/1922 yılı bütçesinin esbab-ı mucibe layihasında temas edilen ve önceki yazımda dermeyeran ettiğim prensiplere uyulmuştur. Metinler, ilmî araştırma yöntemlerine uygun olarak ana ve tali bölümlere ayrılmış, me hazlar için dipnotu kullanılmıştır. Kitapların hepsi orta boy ebatta (18.5X12.5), birinci hamur kâğıda ve titiz bir baskıyla basılmıştır. Burada şu hususa da işaret edelim ki heyetin yayımladığı eserlerden az bir kıs-

mının (el-Cevabü's-Sedîd gibi) heyetin kuruluşundan daha önce yazılmış olması da söz konusudur. Bir ayrıntıya daha yer verelim: 21 Teşrinisani/Kasım 1339/1923 tarihli Meclis tutanağında, Şer'iyye Vekâletinin bastığı kitapların, Maarif Vekâletince bastırılanlarla birlikte umumi kütüphanelere parasız verildiği belirtilmiştir.

Bize ayrılan yerin hacmini taşımamak için burada Tetkikat ve Te'lifat-ı İslamiye Heyetince yayımlanan on esere, yayın numaralarına göre ve sadece eser, yazar/mütercim, baskı tarihleri ve sayfa sayılarına işaretlerle yer vermek istiyorum:

1. İslam Tarihi (1. Kitap), M. Şemseddin, İstanbul 1338 hş./1341 h. (1923), 410 sayfa.
2. el-Cevabü's-Sedîd fi Beyân-i Dini't-Tevhid, İzmirli İsmail Hakkı, Ankara 1339 hş./1341 h. (1923), 278 sayfa. Külliyyat-ı Edyan Cemiyeti'nin İslam dini hakkındaki dört sorusuna cevap vermek üzere hazırlanmıştır.
3. Yeni İlm-i Kelâm (1. Kitap), İzmirli İsmail Hakkı, İstanbul 1339 hş./1341 h. (1923), 309 sayfa. Kitabın 2. cildi Darülfünun İlahiyat Fakültesi neşriyatı arasında 1340'ta (1924) çıkmıştır.

M. Şemseddin: İslâm Tarihi

● **Şer’iyye Vekâleti ve onun bir üst kurulu olarak Tetkikat ve Telifat-ı İslamiye Heyeti, “müçtehit ve müfessirlere menşe olmak üzere bir Külliye-i İslamiye vücuda getirmeyi” önemli bir hedef olarak tayin etmişti.**

4. İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler, Abdülaziz Çaviş’dan tercüme eden Mehmed Akif, Ankara 1339 hş./1341 h. (1923), 68 sayfa.
5. Felsefe-i Ülâ (İsbat-ı Vâcib ve Ruh Nazariyeleri), M. Şemseddin, İstanbul 1338 hş./1341 h. (1922), 533 sayfa.
6. Âsârü’l-Hamr, Abdülaziz Çaviş, İstanbul 1341 h. (1923), 48 sayfa. 4 numaralı “İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler” kitabının Arapçasıdır.
7. Mebadi-i Felsefeden İlm-i Ahlâk, Ferid, Ankara 1339 hş./1341 h (1923), 137 sayfa.
8. Ecvibetü fi’l-İslam an Es’ileti’l-Kenîseti’l-Ancilaniyye, Abdüllaziz Çaviş, 1339 (1923), 96 sayfa. Bu serinin 9. kitabı olan “Anglikan Kilisesine Cevap” adlı eserin Arapçasıdır.
9. Anglikan Kilisesine Cevap, Abdülaziz Çaviş, Tercüme eden Mehmed Akif, İstanbul 1339 hş./1341 h. (1923), 290 sayfa. Daha sonra Süleyman Ateş tarafından sadeleştirilerek aynı adla Diyanet İşleri Başkanlığı’nca da birkaç kez basılmıştır.
10. İslam’da Tarih ve Müverrihler, M. Şemseddin, İstanbul 1339 hş./1342 (1923), 464 sayfa.

İşaret etmeye gerek yok ki heyetçe yayınlanan bu eserler, yayınlandıkları yıllar itibarıyla eski harflerle basılmıştır.

Heyetin diğer çalışmaları

Konuya ilişkin Meclis tutanaklarından edindiğimiz bilgiye göre heyet bu süreçte, sadece kitap yayını çalışmalarıyla iktifa etmemiş, sözü edilen talimatın bir gereği olarak başka çalışmalarda da bulunmuştur. Yayın çalışmalarında faydalanılmak üzere bir kütüphane kurma teşebbüsünü bu bağlamda zikredebiliriz. Bu amaçla sadece İstanbul’dan değil, Avrupa ve Mısır’dan bile kitaplar getirilmişti. Böylelikle Şer’iyye Vekâleti ve onun bir üst kurulu olarak Tetkikat ve Telifat-ı İslamiye Heyeti, “müçtehit ve müfessirlere menşe olmak üzere bir Külliye-i İslamiye vücuda getirmeyi” önemli bir hedef olarak tayin etmişti. İmkânları son derece kısıtlı bir devirde bütün bunlar yabana atılamayacak fedakârlıklar olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak;

Şer’iyye ve Evkaf Vekâletinin 3 Mart 1924’te lağvedilmesiyle ona bağlı bir birim olarak Tetkikat ve Telifat-ı İslamiye Heyeti’nin faaliyetleri de son bulmuştur. Hâliyle heyetin geleceğe yönelik üst düzey yayın

faaliyeti hedefi akim kalmıştır. Saydığımız eserlerse bize önemli birer hatıra olarak kalmıştır. Bir cümleyle ifade edeyim ki benzeri bir yayın kurulu, Diyanet İşleri Reisliğinin kuruluş yıllarında da oluşturulmaya çalışılmış ancak sonuç alınamamıştır.

Netice itibarıyla, Türk İstiklal Savaşı’nın en çetin günlerinde, maddi manevî imkânların son derece kısıtlı olduğu bir dönemde Müslüman Türk halkının dinî inançlarını, dinî duygu ve düşüncelerini yeniden canlandırmak için Millî Meclis’in ve onun Şer’iyye Vekâletinin dinî neşriyata verdiği fevkalade önem her türlü takdirin üzerindedir. Kısa bir zaman diliminde on adet eserin vücuda getirilmiş olması ise herhalde son yüzyıl içerisindeki dinî yayıncılık faaliyetlerinde önemli bir başarı olarak kabul edilmelidir. Keza Vekâletçe hazırlanıp Büyük Millet Meclisince kabul edilen ve oluşturulan heyetin dinî yayın faaliyetlerinin hedef ve keyfiyetini ortaya koyan söz konusu talimatname düzeyinde başka bir düzenlemeye rastlamadığımızı söylersek mübalağa olmaz diye düşünüyorum.

Kanaatimize göre XX. yüzyılın ilk çeyreğinde oluşturulan böyle bir heyet, belirlenen prensipler çerçevesinde varlığını kesintisiz olarak günümüze kadar sürdürebilseydi Türkiye’de ve İslam dünyasında bugün dinî yayıncılık çok daha ileri ve farklı boyutta olacak ve buna bağlı olarak da Müslüman toplumların dinî bilgi ve kültür düzeyi daha ileride bulunabilecekti. ■

BEN NİÇİN DOĞDUM Kİ?

| Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU

Modernliğin, salt gösteriş ve gürültü ikliminin gelip geçici merakları, yarım yamalak doğruları, yavan soruları ve kaçamak cevapları hayatın ve yaratılışın hakikatlerini teğet geçenler için anlamlı ve hatta eğlenceli olabilir. Ancak bilinmelidir ki modernlik, aldatıcı ve geçici olana ebedilik, fâni ve sonlu olana mutlaklık kılıfı geçirmede mahirdir. İnsanın kendisini bilip

tanınmasına, ne ise o olmasına, hayatta ve toplumda sağlam bir kimlik ve yer edinmesine, doğru haritalar eşliğinde belli bir hedefe emin adımlarla yürütmesine fırsat ve zaman tanımaz. Zamanın hızla akan selinde onu bir kıydan ötekine sürükler, hiçbir dala tutunmasına izin vermez. Onu avucunda tutabilmek için inançları, değerleri, duyguları, zevkleri, merakları ve ilgi alanlarıyla sürekli oynar. Kendi sessiz-

liğinin derinlerine sığınıp zihnini toplamasına ve hedefine odaklanmasına engel olur. Kendinin, hayatın ve şimdinin gerçeklerinden kaçması için kişiye türlü bahaneler üretir. Özetle, kişi ne kadar panikletilebilir ve sürekli bir kaos ortamında tutulabilirse kulağına fısıldanacak yalan yanlış telkinlere, bir oraya bir buraya çekştirilmeye de o kadar hazır ve müsait olacaktır. Pek bir özelenilen modernlik ya da moderni-

te, hayatın endişe ve korkularına köklü çözümler sunmak şöyle dursun, onları daha da azdırır ve neticede kişiyi kaosun karanlık kafesine hapseder.

“Bana doğmak isteyip istemediğim sorulmadı, ben niçin doğdum ki?” sorusunda, karşılaşılan sıkıntı ve zorlukların sebep olduğu bir yılmışlık, bezmişlik havası kadar bir bilgiçlik hatta bir parça ukalalık da sezdiğimi söylemeliyim. Bu soru kendini lüzumsuz ve işe yaramaz gören, itilmiş kakılmış birinin sorusu da olabilir. Sebep ne olursa olsun, hayatın girift sorularını dört başı mamur bir derinlikte düşünmekten köşe bucak kaçanların bu tür sorularının pek bir yavan kaçtığını söylemekte bir beis görmüyorum. Sorunun sahibi-

nin, her şeyden önce, dünyayı kapı dışarı edip zamanı durdurma ve kendi içine dönerek kendi sessizliğine gömülme ihtiyacının olduğu açık. Modernliğin gürültüsü ve göz kamaştıran şaşaasında yolunu şaşırان zihninin, sükûnet özlemi, çölde suya duyulan hasret ve ihtiyaç kadar güçlüdür. Belki bu yöntemle de sorularının cevabını tam olarak bulamayabilir fakat en azından engebelerle dolu hayat yolculuğunda yalnız olmadığı, kendisine üstün bir iradenin kılavuzluk ettiği, engin bir şefkatin kol kanat gerdiği duygusunu yeniden kazanabilir. İç sesine tüm benliğiyle kulak verdiğinde bu fısıltıyı duyacağından eminim.

Doğru düşünmenin, doğru muhakemenin anahtarı doğru araçlara ve sahih ölçütlere sahip olmada yatıyor. Bu araç ve ölçütlere sahip olmak yeterli değil, aynı zamanda hem keşfetme hem de inşa etme yeteneği olan bir sahih aklın olması gerekiyor. Sahih akıl elindeki doğru araç ve ölçütlerle hakikat ve anlamı-

nı keşfedecek ve ardından ona zihinsel, kavramsal ve dilsel bir biçim ve ifade kazandıracaktır. Bu biçim ve ifade onun akıl ve erdemler ölçüsünde varlığını sürdürebilmesi için fevkalade önemlidir. Hakikatin ışığıyla aydınlanan ve onun rehberliğinde yürüyen akıl, elde ettiği hakikat ve anlamı varoluşsal bir gerçeklik olarak tecrübe edecek ve yaşantısıyla onu evrensel boyuta taşıyacaktır. (İbrahim Kalın, Perde ve Mânâ, İstanbul: İnsan Yay., 2020, s. 20.) Bugünün gençliğinin epey bir kısmında olmayan bir şeyden bahsettiğimin farkındayım. Hele söz konusu sorunun sahibi için yüksek perdeden konuştuğumu gayet iyi biliyorum. Ancak bu tür sorularda çarpık bir Allah tasavvuru ve inancının yattığı gün gibi aşikâr değil mi? Yarım yamalak bir din bilgisi, sindirilmemiş, henüz ne olduğu kavranmamış klişe bir dizi “âmentü” maddesinin gençlerin iman haritalarını tamamlamaya yetmediğini itiraf etmek durumundayız.

Kur’an’dan ve sahih hadislerden gidasını almayan inanç ve anlayışların varacağı nihai durak şüphenin kucağı, sapkın inançların kapısıdır. Esasen bu tür sorular birbirinden cesaret alır, nemalanır ve çeşitlenir. Amip misali çoğalabilir. Nasıl mı? “Ben niye şu ailede doğmadım da bu ailede doğdum? Niçin Florida’da değil de Muğla’da doğdum? Ben niye bir erkek olarak değil de kız olarak doğdum? Ben neden şimdi değil de 20 yıl önce doğdum? Ben neden Fatih Sultan Mehmet döneminde değil de bu çağda doğdum? Ben niye bir aslan olarak doğmadım da bir insan olarak doğdum? Allah bana doğmayı isteyip istemediğimi

**Modernliğin
gürültüsü ve
göz kamaştıran
şaşaasında
yolunu şaşırان
zihninin, sükûnet
özlemi, çölde
suya duyulan
hasret ve
ihtiyaç kadar
güçlüdür.**

sormadı, o hâlde böyle bir hayata niçin razı olayım? Doğmayı seçmediysem yaşamak zorunda mıyım? Doğmayı ve sahip olmayı istediğimiz özellikleri neden kendimiz seçemiyoruz? Doğmuş olmayı istememek bencillik midir? Cehenneme gitme ihtimalimin olduğunu bilseydim doğmamış olmayı yeğlerdim, neden doğdum ki? Ben asla var olmayı istemedim, Allah beni neden yarattı ki?” Görüldüğü üzere soru soruyu tetikliyor.

Şimdi ben bu soruların satır aralarını okuyayım. Bu sorularda, dayanaklarının sarsıldığını ya da tamamen yıkıldığını hissedendenlerin kaygı ve panik içinde geri çekilme hâlini görüyorum. Geleceği şekillendirme ve inşa etme görevinden feragat edişi görüyorum. İçteki boşluğun dışa bir boş vermişlik, umutsuzluk, cesaretsizlik olarak yansıdığını görüyorum. Sahip olduğu tüm aidiyet ve değerlerinden bir kopuş olarak algılıyorum. Bu sorularda, ruhlarını iradenin örsünde terbiye edemeyenlerin isyan çılgınlıklarını duyuyorum. Bu soruları ruhlarını tevhidî hakikatin pınarından doya doya sulamak yerine sahteleriyle kandırma ya çalışanların bir tükenmişlik beyanı olarak kabul ediyorum. Bu soruları kendi kabiliyetlerini işletmek yerine köreltmeyi seçenlerin edilgenliği kabullenme ilanı olarak görüyorum. Bu soruları ölümü hatırlayan değil bekleyen, ölüm sonrasına hazırlanan değil ölümü unutan bilinçlerin iflası olarak okuyorum. Bütün bunlarla bağlantılı olarak bu soruları ben, Allah tasavvuru sakatlanmış bilinçlerin tıkanmışlık belirtileri olarak anlıyorum. Bu soruları ben, sınırsız, uçucu

zevk ve merakın peşinde vaktini hay huyla geçirenlerin hayatın zorluklarıyla başa çıkmaya yetmeyen donanımsız hâllerini örtbas etmek için üretilmiş birer kaçış mazereti olarak okuyorum. Ve nihayet bu soruları ben, hayatın derin sırlarını ifşa eden, anlamlarını billurlaştıran hakikat, mana, tevekkül, sabır, sebat, azim, rıza gibi değer yüklü kavramların yaşamsal korku ve endişelerin ürettiği anlamsız serzenişlere kurban edilmesi olarak anlıyorum.

Mark Twain der ki: “Hayatınızda ki en önemli iki gün, doğduğunuz ve niçin doğduğunuzun cevabını bulduğunuz gündür.” Doğum günümüzü, sevdiklerimizin, çocuklarımızın doğum günlerini anar, kutlar, tebrik ederiz. Ama niçin doğduğumuzun anlamı üzerinde nedense pek düşünmeyiz. Doğrusu, biz doğmamış olsak da pek bir şey değişmezdi. Dünyanın dengesinden bir şey eksilmezdi. Yokluğumuz bir

kayıp olmazdı, bizim yerimizi bir başkası alırdı. Eğer doğmuşsak, varlık sahasına ayak basmışsak bu da hiç sebepsiz ve amaçsız değildir. Unutmayalım ki istesek de istemesek de eşref-i mahlûkatın varlık zincirinin bir halkasıyız. Bu zincirin bir halkası olarak varlık görevimizi tarihin belli bir anında belli bir mekânda, belli bir çevre ve ailede, belli bir ömür süresinde tamamlıyoruz. Bu tasarrufların tamamı tek başına Allah’a ait olup hiçbir şekilde sorgulanamaz. İçine doğduğunuz aileyi seçemezsiniz ama mesela, belli bir olgunluk yaşına eriştiğinizde ailenizden uzakta yaşamayı seçebilirsiniz.

O hâlde, adını koyalım: Ailemiz bizim kaderimizdir; içine doğduğumuz tarih dilimi kaderimizdir. Türümüz ve cinsiyetimiz de aynı şekilde kaderimizdir. Bunlar verilir. Bu çerçevede XIV. asır düşünürü İbn Haldun’un meşhur “Coğrafya kaderdir.” sözü de kulaklarımda çınlıyor. Tüm bu konulardaki yetki ve takdir Allah’ındır. Eğer bizler kâinattaki tesadüflerin ürünü olarak doğmuş olsaydık, doğmamış olma şansımız da yüksek olurdu. Bizi var eden ve belli bir anda varlık sahnesine çıkaran Allah olduğuna göre hiçbirimiz tesadüflerin ürünü değiliz, bilakis hepimiz yüce bir iradenin eseri. Kur’an-ı Kerim’de insanın hedefsiz yaratılmadığı, başıboş bir varlık olarak varlık sahasına çıkarılmadığı ifade edilir. (Kıyamet, 75/36.) Bir noktanın altını çizelim: Allah’ın bizim varlığımıza ihtiyacı yok, bilakis O’na muhtaç olan biziz, dolayısıyla sıkıştığımız yerde doğduğumuz güne lanet okumanın bir anlamı yok.

**Kur’an’dan
ve sahip
hadislerden
gıdasını
almayan inanç
ve anlayışların
varacağı nihai
durak şüphenin
kucağı, sapkın
inançların
kapısıdır.**

Bir insan olarak vazifemiz, sağlam bir ilim, ahlak ve karakterle, tevhidin aydınlığında kendimizi keşfetmek ve dünyayı güzelleştirmektir. Daha öz bir ifadeyle bu, bilinçli bir keşif ve amaçlı bir inşa eylemidir. Bunun gerçekleşebilmesi için insanın öncelikle yapması gereken şey, kendi önünde bir engel olmayı bırakmaktır; kendine takoz olmaktan vazgeçmektir. Büyük filozof Farabi “İnsan kendi hakikatinin önünde bir engeldir; kim olduğunu keşfetmek için önce mükemmelliği keşfetmek gerekir.” der. Bunun bir manası da kendi hakikatini sekteye uğratanların hayattan ve gerçeklikten kopmalarının kaçınılmaz olduğudur. (Farabi, Var Mısın Ki Yok Olmaktan Korku-

yorsun?, Haz. Mesud Topal, İstanbul: Destek Yay., 2020, s. 45-53.)

Her türlü şan, şeref ve yücelik vasfına sahip olan, eşi, benzeri ve dengi olmayan Allah’ı tasarrufları sebebiyle sorgulamak insanın haddine değildir. “Allah bana doğmak isteyip istemediğimi niçin sormadı.” sorusu haddi aşan bir sorudur. Bilmeliyiz ki varlık âleminde her şey, yaratan, rızık veren, kol kanat geren, merhamet, şefkat ve adalet sahibi Allah’ın dilemesi, iradesi ve takdiriyle gerçekleşir. Her şey O’nun takdiriyle belli bir ölçüye (kadere) bağlanmıştır. O’nun takdirinin dışında hiçbir şey yoktur. Belli bir zaman, mekân ve çevrede yaratılmamız tıpkı kan grubumuz, gen haritamız, de-

rimizin rengi vb. hususlar bizim irademiz dışında olan şeylerdir. Bunlara kafayı takıp “Allah bana doğmak isteyip istemediğimi neden sormadı?” türünden tuhaf ve sitemkâr sorularla vakit harcamak ve hedeften sapmak yerine varlığım ve kabiliyetlerimle insanlığa hangi artı değerleri sunabilirim sorusuna odaklanmak daha evla değil midir?

O hâlde, haddi hududu aşmanın bir anlamı yok...

“Varlığınla, kabiliyetlerinle, vasıflarınla bugüne kadar insanlığa ne verdin? Allah’ın bunca nimetini tadarken sesin soluğun çıkmıyordu, şimdi hangi hakla kimden neyin hesabını soruyorsun?” deyiverirler adama! ■

VERMEMESİ DE LÜTUF OLAN MÂNİ'

Fatma BAYRAM

İstanbul Üsküdar Başvaizi

Sözlükte “mahrum etmek, vermemek, engel olmak” manasındaki men’ kökünden türemiştir. Yüce Rabbimizin isimlerinden biri olarak “kötü şeylere engel olan, hikmeti gereği dilemediği şeylerin gerçekleşmesine izin vermeyen” demektir. Esmâ-i hüsnâ üzerine çalışan âlimler bu ismi “yaratıklardan dilediğine dilediği şeyi vermeyen, istediğine de istediğini veren” şeklinde geniş çerçevede açıklamışlardır. Allah’ın lütufta bulunmayışı cimrilik değil yerli yerince muamele etmektir. Ebu Süleyman Hattâbî ise bu isme “kendilerine zarar verecek şeylere mani olmak suretiyle dostlarına yardımda bulunan” anlamını verir. Bu, doktorun hastasını kendisine dokunacak yemeklerden menetmesi gibidir. Rabbimiz dilediği zaman dostlarını, kişinin kendi nefsi de dâhil olmak üzere tüm düşmanlarından koruyup onlara gelebilecek kötülüklere engel olur. Bilindiği gibi her türlü hayra ulaşmanın iki önemli sebebi vardır. Birisi “menfaati celp” diğeri ise “mazarratı def” etmektir. Zararlardan korunmak her zaman fayda elde etmekten önce gelir. İşte Rabbimiz bu ismi ile bizleri bildiğimiz ve bilemeyeceğimiz tüm zararlardan korur. Allah Teâlâ, muhtemel zararlara mani olmamış olsa idi hiçbirimizin bugüne kadar

yaşayamayacağı çok açıktır. Bu manada Gazali de Yüce Rabbimizin bu isminin, insanların dinlerinde ve bedenlerinde ortaya çıkabilecek eksiklik ve helakten korunma sebeplerini yaratarak kullarını maddi manevi her türlü tehlikeden koruduğunu söyler.

Âlimler, genellikle Mâni’ ismini karşıtı olan (ve meşhur esma-i hüsnâ listesinde bulunmayan) Mutî ismi ile (lutfedip veren) birlikte yorumlamışlar ve belli bir dengeyi sağlamaya yönelik dâr-nâfi’, kâbız-bâsıt vb. isimlerde olduğu gibi birlikte ele alınmasının gereği üzerinde durmuşlardır.

“**Rabbimiz dilediği zaman dostlarını, kişinin kendi nefsi de dâhil olmak üzere tüm düşmanlarından koruyup onlara gelebilecek kötülüklere engel olur.**”

Kur’an ve sünnette Mâni’ ismi

Mâni’ ismi bu kalıpta Kur’an-ı Kerim’de geçmez. Bu kökten türeyen çeşitli fiil kalıpları on altı ayette geçse de hiçbirisi Rabbimizin Mâni’ ismi ile alakadar değildir. Bununla birlikte Kur’an’da Rabbimizin Mâni’ ismi ile anlam yakınlığı içinde bulunan ve O’nun dilediği zaman bir işin vukuuna engel olacağını ve O’nun rızası olmadan hiç kimsenin bu engeli kaldıramayacağını ifade eden pek çok ayet vardır. (Yunus, 10/107; İsrâ, 17/59; Fatır, 35/2.)

Mâni’ ismi hem İbn Mace hem de Tirmizi’nin esma-i hüsnâ rivayetinde yer almış (İbn Mace, Dua, 10; Tirmizi, Da’âvât, 82.), ayrıca men’ çeşitli hadislerde isim ve fiil sîgalarıyla Allah’a nispet edilmiştir.

Mâni’ tecelli ederse

Gazali’ye göre Rabbimizin Mu’tî ismi O’nun esmasının her birinin kullarında tecelli etmesi demektir. Ona göre bize ulaşan her ne nimet varsa bu tecelli neticesindedir. Buradan yola çıkarak Mâni’ ismini de Rabbimizin, hikmeti gereği bu tecellilere engel olması olarak düşünebiliriz. Böyle bir durumla karşılaşan kula düşen, isyan etmek yerine, öncelikle duaya ve tövbeyle sığınmak sonra da buradaki hikmete odaklanarak isteklerini ve planlarını yeniden gözden geçirmektir. Efendimizin (s.a.s.)

buyurduğu üzere mümin her durumdan hayır kazanmasını bilerek çıkan kişidir. Bir isteğimizi elde edemediğimiz zaman bilmeliyiz ki sebebi bizce malum olmasa da olan, bizim için en hayırlısıdır. Çünkü insan çoğu zaman ısrarla istediği bir şeyin kendi lehine olup olmayacağını veya zamanının uygun olup olmadığını bilemez. Her ikram lütuf olmadığı gibi her men de kahrı değildir. “Olanda hayır vardır.” sözü Rabbimizin bu ve benzeri isimlerinin kültürümüze sindirilmiş özlü bir ifadesidir.

Bu ismin tecellisi insanın kendisine zarar verecek olan şeylerden Allah tarafından korunmasıdır. Buna mukabil o da etrafında bulunan insanları, kendilerine cazip gelen zararlı şeylerden elinden geldiği kadar korumaya gayret sarf etmelidir. Bu açıdan bakınca iyiliği yaymak, kötülüğü engellemek diyebileceğimiz emri bil maruf nehyi anil münker çabaları bu

ismin tecelli ettiği insanlarda daha bariz olarak ortaya çıkar. İdaremez altında bulunan bütün insanları her türlü zarar ve yanlıştan koruma çabasında tek dikkat etmemiz gereken şey Rabbimizin bütün isimleri nasıl birbiri ile ilişki hâlinde ise bizim de kötülüğe engel olma işinde şefkat, merhamet, adalet, kerem, lütuf gibi diğer isimleri dışarıda bırakmayacak bir kemal içinde hareket etmemizdir.

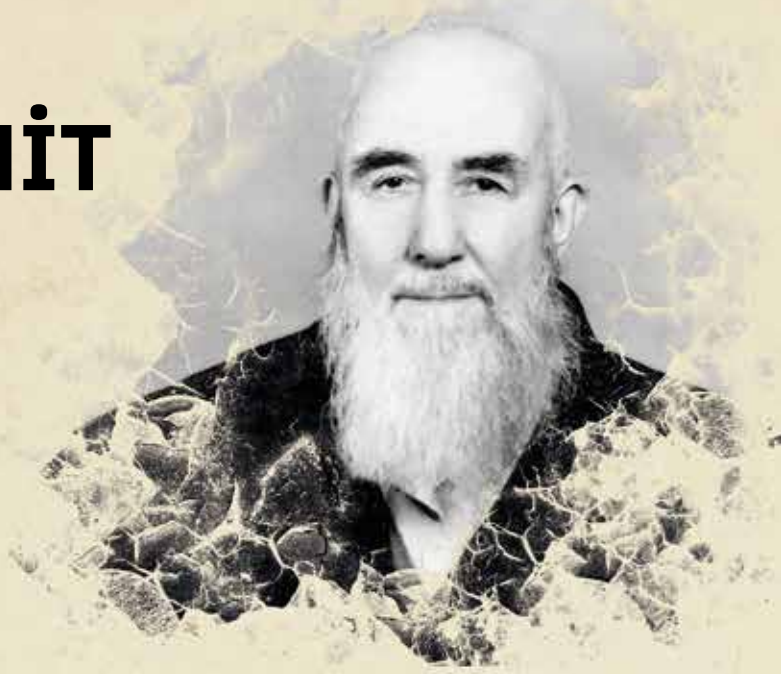
Kuşeyrî'ye göre Mâni' isminin nihai manası Cenab-ı Hakk'ın dostlarından belayı defetmesi veya dilediği kimselere nimet vermemesidir. Allah'ın, dostlarından belayı defetmesi güzel bir lütuf, dünya malı vermemesi ise ileri derecede bir iyilik sayılır. Allah dünyayı sevdiğine de sevmeyeceğine de verir fakat dostu olmayan bir kulun kalbini aykırı davranışlardan korumaz. Korumayınca da o verilen dünya nimetleri onun için azap sebebi olur. Sufilere göre Rabbimiz dünyaya küsmeyene dünyayı

küstürür ki sevdiği kulunun bütün himmet ve ilgisi kendisine olsun. Bu durumda kişinin gerçek veren ve mani olanın Allah olduğunu bilmesi, kalbini insanlarla meşgul etmemesi, onlara güvenip dayanmaması, kanaatkâr ve hoşnut bir kalple Rabbine yönelmesi gerekir. Rıza mertebesi dediğimiz bu mertebedeki insanlar işler ters gittiğinde gerçek mani olanın Allah olduğuna inanır ve bu durumu düzeltmek için çabalarken Allah'ın izin vermediği yollara sapmaz.

Aşırı korumacılık ve her isteği yerine getirip hayatta hiçbir engelle savaşmasına izin vermeden çocuk yetiştirmek ne kadar yanlışsa engellemelerin kişinin katlanabileceğinden daha ağır olup onu ezmesinin de travmatik biçimde tehlikeli olacağına dikkat çekmemiz gerekir. Esmâ'nın tamamının tecellisi ile ortaya çıkan kemal ahlakı her türlü aşırılıktan korunmanın biricik yoludur. ■

MEHMET ZAHİT KOTKU

Bünyamin ALBAYRAK
Ahmet ÜNAL

İnsan eğitimi esas almış bir din görevlisi. Peygamber Efendimizin (s.a.s.) hayatını yaşamaya ve yaşatmaya gayret gösteren kâmil bir insan. Ülkemizin ekonomik, kültürel ve sosyal yönden kalkınmasına öncülük etmiş bir dava adamı. Kurduğu eğitim ve yardımlaşma vakıflarıyla binlerce insanın yetişmesine vesile olmuş öncü bir âlim, Mehmet Zahit Kotku.

Ailesi, 1880 yılında Dağıstan'dan Anadolu'ya göç etmiş ve Bursa'ya yerleşmiş olan Mehmet Zahit Kotku, 1897 yılında Bursa Pınarbaşı'nda doğar. Babası İbrahim Efendi, annesi Sabire Hanım'dır.

Mehmet Zahit, ilk tahsilini Oruç Bey Mahalle Mektebi'nde yapar. Maksem Mahallesi'ndeki ortaokulunu tamamladıktan sonra Bursa Sanat Mektebi'ne kaydolar. Burada eğitimini sürdürürken I. Dünya Savaşı başlar ve 18 yaşındayken orduya alınır. Yıllarca Suriye cephesinde savaşı. Aylarca hastalıkla boğuşur. Osmanlı Devleti'nin Suriye'den çekilmesinin ardından zor ve ıstıraplı bir yolculuk-

la İstanbul'a döner ve Temmuz 1919'dan itibaren askerlik şubesinde yazıcılık yaparak askerlik görevini tamamlar.

Mehmet Zahit, İstanbul'a geldiğinde bir taraftan yazıcı olarak askerlik vazifesini sürdürürken diğer taraftan da gönül dünyasını zenginleştirecek bir mürşid-i kâmil arar. İstanbul'un çeşitli yerlerinde yapılan vaaz ve nasihatlere katılır. Bir cuma günü yolu Ayasofya camisine düşer. Orada vaaz dinler, cuma namazını kılar. Namazdan sonra kendi kendine karar verir: Daha önceden adını sıkça duyduğu Ömer Ziyaeddin Dağıstanî ile tanışmak üzere Gümüşhaneli Tekkesi'ne gider.

Ömer Ziyaeddin Efendi, Mehmet Zahit'i kabul eder ve hakka yürüyünceye kadar yanından hiç ayırmaz. Bir gün arkadaşlarıyla yemekten Mehmet Zahit'in zayıf ve incecik vücudu tekkenin yemeklerini yapan aşçı Hafız Emin'in dikkatini çe-

ker. Mehmet Zahit'in önüne etleri fazla koymaya başlar. Mehmet Zahit, önünde etlerin fazla olduğunu görünce yüzü kızarır, siniyi şöyle bir çevirir ve önündekilerin başkalarının önüne gitmesini sağlar. Bunu gören aşçı Hafız Emin, genç Mehmet'e dönerek, "Yahu Mehmet Efendi! Bak, et yiyessin, biraz kilo alsın diye senin tarafına etleri ben özel olarak koyuyorum. Neden yemiyorsun?" der. Bunun üzerine genç Mehmet Zahit başını önüne eğerek ve aşçıya şöyle cevap verir: "Herkes hakkını alsın! Ben adaletsiz olamam. Benim rızıkım Allah'a aittir. Hafız Emin Efendi'ye değil."

Mehmet Zahit, hocasının vefatından sonra Tekirdağlı Mustafa Feyzi Efendi'nin yanında gönül dünyasını zenginleştirmeye ve ilim öğrenmeye devam eder. Râmûzü'l-ehâdîs, Hizb-i A'zam ve Delâilu'l-hayrât icazetnameleri alır. Ayrıca Beyazıt, Fatih ve Ayasofya Camii medreselerine de devam eder.

Öncü âlimlerin bir özelliği de yorulma nedir bilmemeleridir. 27 yaşında gönül dünyasını zenginleştirmiş, ilmî birikim elde etmiş Mehmet Zahit'i hocası bir gün, "Gel bakalım Hafız Muhammed!" diye çağırır. Hocasının kendisine hafız diye seslenişinden etkilenir ve kendi kendine "Hocam benim hafız olmamı işaret etti." diyerek hafızlığa başlar. Elde ettiği ilmî birikimini hafızlıkla taçlandırır.

Mehmet Zahit Kotku, 1929 yılına gelindiğinde vefat eden babasının yerine imam hatiplik görevini sürdürmek üzere Bursa İzvat köyüne gider. Buradaki görevinin ardından Bursa merkezde bulunan Üftade Camii imam hatipliği görevini sürdürür. Günlerden bir gün caminin müstemilatında abdest alırken çekingin ve acelecî bir edayla yanına bir genç yaklaşır. Mehmet Zahit Kotku'nun abdestinin bitmesini beklemeden ona, "Hocam! Evliya-i kiram, asfiya-i izam, mürşid-i kâmil'den bahsediyorlar. Ben de böyle bir zat arıyorum. Beni sana gönderdiler. Sorularımın cevabı sizdedir dediler. Hocam! Ben bunları nasıl tanıyacağım, nereden bulacağım?" diye sorar. Mehmet Zahit Kotku abdestini tamamlar, başucunda bekleyen gence bakar, "Evladım! O sorduğun kişilerin en önemli özelliği Sevgili Peygamberimizin sünnetine gönülden bağlanıp ona muhalif hiçbir davranış sergilememeleridir." diye cevap verir.

Mehmet Zahit Kotku, 1952 yılında yirmi üç yıl aradan sonra İstanbul'a tekrar döner. İstanbul Fatih'te Ümmü Gülsüm Mescidi'nde imam hatip olarak görev alır. Ümmü Gülsüm Camii'nde altı yıl görev yaptıktan sonra 1958 yılında İskenderpaşa Ca-

mii'ne imam hatip olarak atanır ve emekliye ayrılıncaya kadar bu camide görevine devam eder. Hocamızın gelişyle İskenderpaşa Camii âdeti görünmeyen bir üniversite hâline dönüşür.

Mehmet Zahit Kotku, cami merkezli din hizmeti sunan öncü bir âlimdir. O, gençlerin, özellikle de üniversite öğrencilerinin manevi hayatlarının zenginleşmesi için çaba göstermiş, onlarla yakından ilgilenmiştir. Nitekim hocamızın ilgilendiği yüzlerce genç, ülkemizin ilim, fikir, bilim ve devlet yönetimine katkı sağlamış ve mühim görevler ifa etmişlerdir.

Hocamızın görev yaptığı Ümmü Gülsüm ve İskenderpaşa camilerinde hiç aksatmadığı bir âdeti vardı. Her iki camide de görev yaparken sabah namazından sonra esma-i hüsnâ okur, Allah'ı güzel isimleriyle zikrederdi. Pazar günleri ikinci namazını müteakip ise Ahmet Ziyâüddîn Gümüşhânevî hazretlerinin kaleme aldığı Râmûzû'l-ehâdîs isimli hadis-i şerif kitabını okuyup açıklardı. Bu sohbetleri dinlemek üzere sadece İstanbul'dan değil, diğer illerden hatta yurt dışından gelenler olurdu.

Mehmet Zahit Kotku, toplumun derdiyle dertlenen ve milletin manevi rehberliğini önemseyen öncü bir âlimdir. O, insanlara manevi rehberlik etmiştir. Bir sohbeti esnasında söylediği şu sözler onun davet anlayışını en güzel şekilde özetlemektedir: "Evladlarım! Bizim derdimiz cemaatimizin sayısını çoğaltmak değildir. Bizim derdimiz cemiyete adam yetiştirmektir. Şeyhlik de boş müritlik de; zenginlik de boş makam mevki de. Bütün mesele Allah'ın sevdiği

ve O'nun razı olduğu bir kul olabilmekte."

Mehmet Zahit Kotku, ihtiyaç sahiplerini daima gözetir, onlara destek olmayı kendisine bir görev olarak kabul ederdi. Nitekim bir kış gününde Mehmet Zahit Kotku Hoca'ya bir havale gelir. Hocayı tanıyan posta memuru, "Hocam zahmet buyurmasın, ben havaleyi alıp evine götürüyüm." diyerek yola çıkar. Hava soğuktur. Postacının zihninde ise kendi evi vardır. Zira evinde kömür bitmiş, kömür alacak parası da kalmamıştır. Ailesi soğukta evde oturmaktadır. Mehmet Zahit Kotku'nun yanına varıp gelen postacı ücreti ona uzatır. Mehmet Zahit Kotku, kendisine dönerek mütebessim bir çehre ile "Evladım! Gel bu parayı seninle ikiye bölelim ve paylaşalım!" der ve gelen paranın yarısını postacıya verir. Postacı bu durumdan çok hoşnut kalır ve yaşadığı bu hadiseyi çevresindekilere şöyle anlatır: "Hocamın bana verdiği para ne bir kuruş fazla, ne bir kuruş eksikti. İhtiyacım olan kömür parası kadardı."

Mehmet Zahit Kotku, 13 Kasım 1980 tarihinde, perşembe günü, okunan Yasinler, getirilen tekbirler ve tehliller, yapılan dualar eşliğinde ruhunu Rabbine teslim eder. Ertesi gün cumadır; binlerce seveninin iştirakiyle Süleymaniye Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Kanuni Sultan Süleyman Türbesi haziresine defnedilir.

Bu vesileyle başta Mehmet Zahit Kotku Hocamıza, onun nezinde Din-i Mübin-i İslam'ı nesilden nesile, gönülden gönüle aktarıp da Hakk'a yürüyen din görevlilerimize ve irfan yolunun yolcularına Cenab-ı Hakk'tan rahmet diliyoruz. ■

KALP AYNASI

Dr. Lamia LEVENT ABUL

DİB Diyanet İşleri Uzmanı

Kalp aynası dünya sevgisi tozundan, nefsanî arzulardan temizlenir, pak ve saf bir hâle getirilirse orada su ve toprak nakışlardan başka şeyler görürsün.

Hız. Mevlana

İnsanın maddi hayatının olduğu kadar manevî hayatının da merkezinde bulunan kalp, Rabbani ve ruhani bir latifedir. İnsanın anlayan, idrak eden, kavrayan yetisidir ki onunla eşyanın hakikatının idrakine varabilir. İmam Gazali manevî kalbin bu merkezî anlamını vücudu bir ülkeye, kalbi de o ülkenin sultanına benzeterek şöyle anlatır: Beden ülkesinin sultanı olan kalbin görünen ve görünmeyen yani zahîrî ve batînî orduları vardır. El, ayak, göz, kulak gibi tüm iç ve dış organlar zahîrî ordulardır. İşitme, görme, tatma, dokunma gibi duyular da batînî ordulardır. Bunların hepsi kalbin hizmetinde ve emrindedirler. Kalp bunlar üzerinde tasarrufta bulunur ve yönlendirir.

Hız. Peygamber (s.a.s.) kalbin vücut üzerindeki hâkimiyetine: "...Bilin ki vücutta öyle bir et parçası vardır ki o, iyi (doğru ve düzgün) olursa bütün vücut iyi (doğru ve düzgün) olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Bilin ki o kalptir." (Buhari, İman, 39.) buyurarak dikkat çekmiştir. Kalbin beden üzerinde doğru ve düzgün

bir şekilde tasarrufta bulunması Kur'an-ı Hakîm'in ifadesiyle ancak kalb-i selime sahip olmakla mümkündür. Selim kalp her türlü çirkinlikten, kötülükten temizlenip arınmış ve ilahî tecellilere mazhar olmuş kalptir. Selim olan kalp yerlere ve göklere sığmayan Yüce Rahman'ın sığıdığı kalptir. Sufilerin ifadesiyle bu kalp arş-ı Rahman'dır, nazgâh-ı ilahidir. Cenab-ı Hak ancak masivadan yani kendisi dışındaki her şeyden arınmış ve saflaşmış böylesi kalbe iltifat eder. Şair bu hakikati ne güzel anlatmış bir beyit ile:

"Sür çıkar ağyarı dilden ta tecelli ede Hak

Padişah girmez saraya hane mamur olmadan"

Rabbimizin kendisine nispet ettiği kalbi sufiler, O'nun isim ve sıfatlarının tecelli ettiği bir ayna olarak telakki etmişlerdir. Kalp aynası cilalanıp parlatıldığında Hak Teâlâ'dan gelen ilahî güzellikleri yansıtan bir ayna olur. Hız. Mevlana, kalp aynasının temizlenip pak ve saf hâle gelmesiyle orda su ve toprak nakışlarından

başka şeyler görüneceğini söyler. Yani kalp arındırılırsa maddi olandan öteye geçilerek manevî âlemin hikmet ve hakikatleri görünür: "Gönül aynasında hem resmi ve nakşı görürsün hem de resmi ve nakşı yapanı; hem devlet ve saadet yaygısı seyredersin hem de onu yayanı ve döşeyeni."

Kalbin en önemli hususiyetlerinden biri değişken bir yapıya sahip olmasıdır. Kalp hem rahmani hem de şeytani telkinleri almaya yatkındır. Kalp imanın, sevginin, iyiliğin, cesaretin mahalli olduğu gibi küfrün, nefretin, kötülüğün ve korkaklığın da mahallidir. Öfke ve kin gibi kötü duygular kalbi istila ettiği gibi hilm ve takva gibi olumlu duygular da kalpte yer bulur. Tüm bunların ötesinde kalp, Allah Teâlâ'yı bilme, tanıma yani marifetin de mabaidir. Ancak tüm biliş, duyuş ve inanışlarımızın kendisiyle gerçekleştiği kalp bir kararda durmaz, her an bir hâle, bir renge girer. Hız. Peygamber (s.a.s.) kalbin sürekli değişen bu yapısını şöyle ifade etmiştir: "Kalbe kalp denilmesinin sebe-

bi onun çok değişken olmasındandır. Kalbin misali çöldeki bir ağacın üzerinde asılı kalan kuş tüyünün misali gibidir. Rüzgâr onu bir oraya bir buraya savurur.” (Müslim, Kader, 21.)

Kalbin Rahman’ın nazarına ve iltifatına mazhar olması için onu kendi hâline bırakmamak, hep rikkatle, dikkatle teyakkuz hâlinde olmak gerekir. Zira kalp kötülük ve günahlara meyletmekle istikametini kaybeder, bozulur. Yüce Rabbimiz insanların yapıp ettikleri yüzünden kalplerinin paslandığına işaret eder. (Mutaffîfin, 83/14.) Hz. Peygamber (s.a.s.) kişinin işlediği günahların kalbi paslandırıp kirlettiğini ve ayet-i kerimede zikredilen pasın da bu günah kirleri olduğunu ifade buyurur. (Tirmizi, Tefsîru’l-Kur’an, 83.) Bu kalplerin pası tövbe ile temizlenmezse zamanla katılaşır, (Bakara, 2/74.) hastalanır, (Bakara, 2/10.) ve nihayetinde mühürlenir. (Yunus, 10/74.) Kalp mühürlenince artık doğruları göremez ve hakikatleri anlayamaz (Araf, 7/179.) bir hâle gelir ki bu, kalbin manen ölümü anlamına gelir.

Nefsin kötü arzularının kuşattığı kalbin iyilik ve güzelliklerin yansıdığı bir ayna olması ve ihya edilmesi için nefsin tezkiyesine ve kalbin tasfiyesine ihtiyaç vardır. Nefis tezkiyesi öncelikle hata ve günahlarını fark etmek ve onlardan nadim olup tövbe etmektir. Sonra nefsinde bulunan her türlü kötü ahlakı terk etmektir. Bunun için öfke, hırs, haset, riya, nefret gibi nefisten kaynaklanan kötülüklerle bir

mücadeleye girişmektir. Sufilerin seyrûsulûk dedikleri bu nefis terbiyesi çeşitli riyazat ve mücahedeler sonucunda gerçekleşir. Nefs-i emmareden nefsi levvameye, nefsi mülhimedan nefsi mutmainneye kadar türlü basamaklardan geçerek Cenab-ı Hakk’ın rızasına ulaşmaya çalışır. Nefis terbiyesinde kötülüklerin tezkiyesi kadar nefsin güzel ahlakla tezyin edilmesi de mühimdir. Böylece kötülüğü emreden nefis terbiye edilip temizlenerek Rabbinin ilhamlarını almaya ehil hâle gelir. Ancak nefis terbiyesinde kul, ne kadar mücadele edip ilerlese de kendini temize çıkarması doğru bulunmamıştır. Onu temize çıkarmak olan ancak Rabbidir: ”Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülüğün sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki nefsin arındırıcı kurtuluşu ermiştir. Onu kötülüklere gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır.” (Şems, 91/7-10.)

**Kalbin
Rahman’ın
nazarına ve iltifatına
mazhar olması için onu
kendi hâline bırakmamak, hep
rikkatle, dikkatle teyakkuz hâlinde
olmak gerekir. Zira kalp kötülük ve
günahlara meyletmekle istikametini
kaybeder, bozulur. Yüce Rabbimiz
insanların yapıp ettikleri
yüzünden kalplerinin
paslandığına işaret
eder.**

Kalp aynasının parlatılması onun tasfiye edilmesiyle devam eder. Kalbin tasfiyesi, saflaştırmak, temizleyip arındırmaktır. Bunun yolu da dünyaya ve dünyevi olan şeylere kalpte yer vermemektir. Fânî ve geçici olandan yüz çevirip baki olana meyletmektir. Yüce Allah’ın kalbe nazar etmesi kalbin fani sevgilere mekân olmaktan çıkartılması yani masivadan boşaltılması ile gerçekleşir. Kalbini sevgisiyle doldurduğu mallar ve evlatlar insana fayda sağlamaz ancak tertemiz bir kalple gelenler müstesna buyuran (Şuara, 26/88-89.) Hak Teâlâ kalbin sadece kendisine tahsis edilmesini ferman buyuruyor. Çünkü O, bir göğüste iki kalp yaratmadı. Onu da kendisine tahsis etti. İbn Ataullah’ın ifadesiyle: ”Allah, ortak koşulan ameli sevmediği gibi kendisinden başkasıyla paylaşılan kalbi de sevmez. Ortak ameli kabul etmez, ortak gönlün de yüzüne bakmaz.” Geçici sevgilerin esir aldığı kalplerden yüz çevirir.

İnsanın kalbi Rabbe müteveccih bir evsafa yaratılmıştır. Eğer ki masivaya meyletse huzur ve sükûn bulmaz. Kalp ancak O’nunla itminana erer. Kalbini her türlü fani sevgi ve bağılıktan arındırarak saflaştıran kişi her an Rabbiyle olur. O’nu anar/zikreder. O’ndan gayrıya iltifat ve muhabbet duymaz. Kalbi Sevgili’nin muhabbetiyle dolup taşar. Kul Rabbinin anınca Rabbi de kulunu anar. (Bakara, 2/152.) Kuluna teveccüh gösterir. Kalp aynası ancak O’nun sevgi ve muhabbetiyle cilalanır ve ilahi güzelliklerin ve tecellilerin yansıdığı bir ayna olur. ■

Söyleşi: Mahir KILINÇ

BURHAN ESEN:

“Çocuklarımıza dinî ve ahlaki değerlerimizle yetiştirmeleri noktasında rehberlik etmeliyiz.”

Ankara Etimesgut Tevhid Camii’nde müezzin-kayyım olarak görev yapıyorsunuz. Bu görevinizin yanı sıra “Çocuk Evleri”ndeki psikolojik ve duygusal anlamda zorluk yaşayan çocuklarımızla ilgileniyorsunuz. Ne gibi faaliyetlerle onların dünyalarına girmeye ve gönüllerini kazanmaya çalışıyorsunuz?

“Çocuk Evleri”nde yaklaşık 8 yıldır manevi rehber olarak millî ve manevi değerlerine bağlı erdemli bir gençlik için gönüllü olarak hizmet etmeye çalışıyoruz. Günümüz dünyasında gençlerimizi yıkıcı ve tahrip edici her türlü akımdan korumak için onlara rehberlik etmek, kimlik ve kişiliklerini inşa ederken dinî, ahlaki değerlerle yoğrulmalarına katkı sağlamak üzere Diyanet İşleri Başkanlığımız öncülüğünde bu göreve talip olduk.

Elbette ki her görev bir mesuliyet, her mesuliyet ise bir gün hesabının bizlerden sorulacağı bir sınavı içinde barındırmaktadır. Bundan dolayıdır ki “Çocuk Evleri”nde rehberlik görevini üstlenirken bu bilinç ve şuurla hareket etme gayreti içerisinde oluyoruz. Öyle ki buralardaki kardeşlerimize olan rehberliğimiz, bilgi ve becerilerimizi onlara aktarmanın yanında, onlardan aldığımız ve

kişiliğimizin de inşasına katkı sağlayan birtakım nüvelerden istifade ederek gerçekleşiyor.

Hususan her çocuk bizler gibi. Ancak bulundukları ortam ve yaşam koşullarından dolayı kalbî hassasiyetleri bizden daha fazla olabiliyor. Bunu, olaylara yaklaşım tarzlarından anlayabiliyorsunuz. Bu yüzden biz de daha ilk günden itibaren bu duygudaşlık hissi ile onlarla bir ilişki kurma eğilimi içerisine girdik. Bu duygudaşlık dediğimiz şey geliştikten sonra o çocuklarla birçok şeyi birlikte yapmanız daha kolay bir hâl alıyor. Bu kardeşlerimizle şahsım özelinde sosyal ve kültürel faaliyetler başlığı altına giren ne kadar etkinlik ve aktivite varsa mümkün mertebe hepsini yaptığımızı söyleyebilirim. Sinema, futbol turnuvaları, kitap okuma saatleri, hasta ve yaşlı ziyaretleri, cami ve türbe ziyaretleri, soru cevaplı hayat tecrübelerinin aktarımı şeklinde olan dost sohbetleri gibi daha sayamadığım hayatın her alanına sirayet eden başlıklar üzerinde etkinlikler yapıp çalışmalar yürüttük. Tabiri caizse bazen bir bardak çay içtik, bazen kırk yıl hatırlı bir kahve.

Yıllardır “Çocuk Evleri”nde gönüllük esasına dayalı hizmetler yürütüyorsunuz. Buralarda edindiğiniz tecrübelerden yola çıkarak sizce toplumun dikkat etmesi gerekenlerle ilgili neler söylemek istersiniz?

Bu konuda kadim bir geleneğe sahip olan toplumumuzda yaklaşım tarzı ve ilke her zaman Yu-

nus’un dilinden cevap bulmuştur: “Yaratılanı sev yaratandan ötürü!” Toplum içindeki birçok problemin şefkat yoksunluğu, merhamet eksikliğinden geldiği kanaatindeyim. Gerçek bir sevginin, probleme dair ne varsa hepsini yok edeceğini düşünüyorum. Bu yüzden serçesi ölen bir çocuğa bile taziyeye giden bir Peygamberin ümmeti olarak Allah’ın Resulü’nde alacağımız güzel örnekler olduğunu bu sorudan hareketle vurgulamak istiyorum.

Peygamberimiz Hz. Muhammed’in (s.a.s.) kişisel ilişkileri, aileye ve topluma bakışı gibi konuları okumamız, bunları idrak etmemiz gerekiyor. Ancak böylelikle biz, bencil yapıdan sıyrılıp ve başkasının hassasiyetini anlayıp davranışlarımızı ona göre de tanzim etmiş oluruz. İşte bu çocuk evlerinde kalan çocukların özelinde; her çocuğun bu toplumun bir çocuğu olduğu hassasiyetini göz önünde bulundurarak çocuklarımıza, geleceğimize sahip çıkmalıyız. Her bir çocuğumuzu türlü kötülüklerden koruma ve onların ihtiyaçlarını kendimizce karşılayabilme düşüncesine sahip olmalıyız. Bu, toplumu oluşturan her ferdin üzerine düşen bir yükümlülüktür.

Din hizmetinde bulunan birçok görevlimizin kıyıda köşede kalmış hayatlara dokunduğunu biliyoruz. Bu insanların özellikle de gençlerin ve çocukların hayatlarına dokunmanın duygu dünyanızda nelere vesile olduğunu anlatır mısınız?

Din hizmeti görevindeki pek çok arkadaşım insanların hayatlarına dokunuyor ve bu hizmetleri severek yapıyor. Çok farklı hayatlara tanıklık ettiğim bu görevin ne kadar ulvi olduğunu ve hayatın bir şekilde sürükleyip getirdiği bu yavrularımızın Rabbimizin bizlere emaneti olduğunu düşünürüm. İşte bu duygu ve düşünceler görevime daha bir aşk ve heyecanla sarılmamı sağlıyor. Onların bizi dört gözle beklediklerini bilmek, kapıda karşıladıklarında hayır dualarını duymak, onlara umut olmak ve hayatlarına dokunuyor olmak benim için tarif edilemez bir duygu. ■

ÖZ GEÇMİŞ

1987 Amasya Taşova doğumlu Burhan Esen, ilk ve ortaöğrenimini Taşova’da, imam hatip lisesini Ankara’nın Gölbaşı ilçesindeki yatılı Kur’an kursundayken tamamladı. İmam hatip lisesi dönemlerinde ezan ve Kur’an-ı Kerim’i güzel okuma yarışmalarına katılarak dereceler elde etti. İmam hatip lisesinden mezun olunca vekil imam hatip olarak aynı ilçede göreve başladı. Bunun yanı sıra hem Kur’an eğitimi hem de dinî musiki alanında dersler aldı. 2010 yılında müezzin-kayyım olarak Ankara’nın Etimesgut ilçesine atandı. Kısa sürede Müftülük Tasavvuf Musikisi korosunu kurdu ve çeşitli konserler verdi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Din Musikisi Devlet Konservatuvarı öğrencisi olan Burhan Esen, hâlen Tevhid Camii müezzini olarak görev yapmaktadır. Evli ve üç kız çocuğu babasıdır.

PEYGAMBERLERİN ORTAK SÜNNETİ

HİCRET

Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ

(Tevbe, 9/40.)

Hicret terk edip uzaklaşmak kök anlamı etrafında şekillenen bir ifade yapısına sahiptir. Anlam detayına inildiğinde ise bu kavramın, herhangi bir şey, kişi veya bir mekândan bedenlen ya da ruhen ve davranış olarak ayrılıp uzaklaşmak şeklindeki açılımını görürüz. Sayısız dünyevi amaçla ortaya çıkabilecek olan bu uzaklaşma eylemi dinî amaçla yapıldığı zaman hicret olur. Bu işi yapana da muhacir denir.

İslami kaynaklarda ise hicret iman eden kişi ya da kesimin, inancını yaşama imkânını yitirdiği ortamdan bu imkânı bulacağı yere göç etmesini ifade eder. Bu tarif gerçekte hicretin fiziki mekân ve bedensel eylem nitelikli yönünü anlatır. Çünkü hicret zihinlerde daha çok bu fiziki ve coğrafi niteliği ile yer etmiştir. Bu da fiilen yaşanmış olan tarihî nitelikli zor olayların ve sıkıntıların daha derin ve kapsamlı iz bırakması ile açıklanabilir. Fiziki ve coğrafi yönü ile hicret sürekli değildir. Yeni bir mekâna göçerek yerleşik düzene geçme ve inanca dayalı baskılardan kurtulma ile sona erer.

Bir de hicretin ahlaki yönü diye ifade edebileceğimiz ruhi ve sosyolojik boyutu vardır ki yanlış inanç, davranış ve eylemleri terk etmek, bunların yaşandığı ortamlarla ilişkiyi kesmek şeklinde olur. Psikolojik ve ahlaki dönüşüm anlamındaki bu tür hicret temelde bireysel ve davranış niteliklidir. Coğrafi ve fiziki hicrete göre

sürekli ve günlük hayatın içindedir. Kişi öz yurdunda iken de hayatın her aşamasında bu tür hicret her zaman söz konusudur. “Murdar/pis olan şeyleri hecr et (onlardan uzak dur).” (Müddessir, 74/5.) ayeti hicretin bu yönü ile ilgilidir. “(Asıl) muhacir, Allah’ın yasakladığı şeylerden uzak duran kimsedir.” (Ebu Davud, Cihad, 2.) hadisi de aynı anlamı vurguluyor. Kur’an ve sünnetin ortaya koyduğu hicret olgusu, işin bu iki yönünü de olması gerektiği gibi kapsam içinde tutar. Zira ruhi ve manevi hicret fiziki ve coğrafi hicretin sebebi ve gerekçesidir.

Yurt değiştirme eylemini hicret, hicreti de makbul kılan temel unsur niyettir. Kim yurdundan Allah ve Resulü’nün (s.a.s.) gösterdiği hayat çizgisini yaşayabilmek amacıyla ayrılırsa Allah katında onun hicreti makbul olur. Kim de bir dünyalık hedefe ulaşmak niyeti ile ayrılırsa o da bu amacına ulaşır ama eyleminin hicretle ilgisi yoktur. (Buhari, Vahy, 1.)

Hicret iman eden kişi ya da kesimin, inancını yaşama imkânını yitirdiği ortamdan bu imkânı bulacağı yere göç etmesini ifade eder.

Hicret olgusu peygamberler tarihinin ürünüdür. Peygamberler ve inananları ilahi yol gösterme ile kendi toplumlarının şirk, fuhuş, ahlaksızlık, zulüm gibi kirli tutum ve işlerinden uzak durarak ruhi ve ahlaki hicreti gerçekleştirip toplumlarını da aynı şeye davet edince ipler kopagelmıştır. Ruhi ve manevi hicret konusunda ikna olmayan toplumlar peygamberlerini ve inananları tehdit, işkence ve cana kıyma yoluyla hicrete zorlamışlardır.

Peygamberler getirdikleri tevhit sistemi çizgisinde kulluğu esas alan bir kimlik ortaya koyarken, karşı duruşta ısrar edenler de kendi kimliklerine taassupla tutunurlar. Bu gerginlikten doğan çatışma ortamında yerleşik anlayış, ezberleri bozmaya çalışan yeni inanış ve düzeni dışlar. Bu dışlama duruma göre aşamalardan geçerek ülkeden, yurttan çıkarmaya kadar varır. Ancak peygamberler hicret için Allah’tan emir ve izin alıncaya dek bu tehditlerine boyun eğmez, baskılara katlanırlar. Hicret ilahi izne bağlı olarak yapılmalı ki yurttan ayrılış ümitsizlik, öfke ve kızgınlık duygularının eseri olmasın. Nitekim peygamberler kavimleri ile ilgili olarak “Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçekte hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısısın.” (Araf, 7/89.) şeklinde hicret için izin istemişlerdir. Bu ilkeyi bir an olsun gözden kaçırın Yunus (a.s.) öfkelenerek kendi inisiyatifi ile görev bölgesini terk etmiş ve bu sebepten

ciddi sıkıntılar yaşamıştır. (Enbiya, 21/87.)

Bütün peygamberler vahiy yolu ile aynı tevhit merkezli mesajı alıp toplumlarına sunmuş ve onlardan da bu mesajın reddi yönünde sözlü ya da fiili aynı tepkiyi görmüşler (Fussilet, 41/43.), şartlar oluşunca da hicret etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim bu hicret kıssalarından ilgi çekici örnekler sunar. Bunların belli başlılarına kısaca değineceğiz.

Hız. İbrahim (a.s.) putlara, yıldızlara, kral ve yöneticilerine tapan halkını tevhide çağırınca Kral Nemrut tarafından atıldığı ateşten ilahi rahmet sayesinde kurtulmuştu. Kendisine iman eden amcası oğlu Lût (a.s.) ile birlikte bulunduğu Irak bölgesinden Şam bölgesindeki Filistin'e hicret etti. Burada Lût'dan ayrılarak Mısır'a geçti. Oradan eşi Hacer ve oğlu İsmail ile birlikte Hicaz'a gitti. Oğlu ile birlikte Kâbe'yi inşa ettikten sonra ailesini orada bırakarak (İbrahim, 14/37.) tek başına tekrar Filistin'e döndü.

Lût (a.s.) Filistin'den bugünkü Ürdün'de bulunan Sodom ve Gomora şehirlerine gidip buraların halklarını Allah'a ibadete çağırırdı. Günah, isyan ve fuhuştan vazgeçmelerini öğütledi. Ama onlar çirkin işlerinde ısrar edip onu öldürmeyi planladılar. O da Allah'ın emri ile eşi dışında ailesini alarak emredilen yere gitmek üzere bulunduğu yerden hicret etti. Geride kalanlar helak edildi. (Hicr, 15/65.)

Yunus (a.s.) Asurluların egemenliği altında bulunan Irak'taki Ninova (Musul) kentine peygamber olarak gönderilmişti. Tevhit inancına çağırdığı halk, çağrısını reddetmişti. Yunus (a.s.) bu zor durum karşısında çok daraldı. Allah kendisine henüz izin vermeden görev yerinden ayrıldı. (Enbiya, 21/87.) Deniz tarafına yönelip bir gemiye bindi. Fakat denizde şiddetli bir fırtına çıktı. Geminin yükünü azaltmak için yolcular arasında çekilen kura Yunus (a.s.) isabet etti. Yunus (a.s.) denize atıldı ve dev bir balık onu yuttu. Yunus (a.s.) Allah'a yönelip yalvardı. Duası kabul edildi ve balığın karnından çıkarıldı. O da davetine devam etmek üzere kavmine döndü. Halkı daha önce yapılan uyarıların farkına varmış, tövbe edip peygamberleri Yunus'un iadesini istemişlerdi. Yunus (a.s.) şehre ulaşınca hepsi birden ona iman ettiler. (Saffat, 37/139-148.)

Musa (a.s.) doğumundan itibaren yaşadığı Mısır'da İsrailoğullarını putlara ve firavuna

ibadeti terk edip Allah'a ibadet etmeye davet etti. Bazı insanlar bir tek Allah'a iman etmeye başlayınca firavun askerlerine iman edenlerin öldürülmesini emretti. (Mümin, 40/25.) Musa (a.s.) zorda kalınca firavundan iman edenlerin Mısır'dan çıkmalarına izin vermesini istedi fakat isteği reddedildi. Allah Teâlâ Musa (a.s.) ve iman edenlere gece vakti Mısır'ı terk etmeleri emrini verdi. (Duhan, 44/23.) Kızıl Deniz yönünde yola çıktılar. Firavun'un askerleri peşlerine takılıp onları kuşattılar. İşte burada denizin yırılması mucizesi gerçekleşti. Musa (a.s.) ve beraberindekiler denizden geçtiler. Firavun ve askerleri suda boğuldu. (Şuara, 26/63-66.) Musa ve kavmi Filistin'e doğru yola çıktılar. Yolculuk sırasında kavmi ile aralarında geçen çeşitli olaylar Kur'an-ı Kerim'de oldukça detaylı şekilde verilir. (Araf, 7/142-155; 156-162.)

Nihayet Hız. Peygamber'in (s.a.s.) İslam'ı tebliğe başladığı Mekke'den on yıllık bir süreç sonunda başta en yakın

Yurt değiştirme eylemini hicret, hicreti de makbul kılan temel unsur niyettir. Kim yurdundan Allah ve Resulü'nün (s.a.s.) gösterdiği hayat çizgisini yaşayabilmek amacıyla ayrılırsa Allah katında onun hicreti makbul olur.

akrabaları olmak üzere kabileleri Kureyş'ten gördüğü eziyet ve baskılar üzerine Medine'ye hicret etmiştir. Şüphesiz tevhit inancının son evrensel şeriatını tebliğ eden Son Peygamber'in (s.a.s.) bu hicreti bıraktığı etkiler bakımından en büyük ve önemli hicret hareketidir. Hz. Peygamber (s.a.s.) hicretinin bu özelliğine işaret ederek "Eğer hicretin kazandırdığı ayrıcalık olmasaydı muhacirlerden biri olmayı isterdim." (Buhari, Fedail, 1.) buyurmuştur. Resulüllah (s.a.s.) bu yolculuk sırasında ölümle burun buruna geldikleri sırada bile arkadaşları Hz. Ebubekir'e yönelttiği "Üzülmeyin, Allah bizimledir." hatırlatmasını Kur'an-ı Kerim temel bir iman yönelişi olarak kaydeder. (Tevbe, 9/40.)

Kur'an-ı Kerim'de dini serbestçe yaşayabilmek, böylece Allah'ın rızasını kazanabilmek amacı ile hicret etmek teşvik edilmekte ve mazereti bulunmadığı hâlde hicret etmeyenler kınanmakta ve cezalandırılacakları bildirilmektedir. (Nisa, 4/97-100.) İman sahiplerinin ortak hedefi uğruna hicret etmeleri gerekiyorsa, zorunlu bir durum olmadıkça bireysel olarak organizasyondan ayrılmamak gerekir. (Nisa, 4/98.) Bu yönü ile hicret bir imtihan vesilesidir. (Nisa, 4/88-89; Enfal, 8/74.) İmanları sebebi ile zorda, darda kalanlar geniş olan yeryüzünde hicret edeceklerdir. (Ankebut, 29/56.) Zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicrete yol bulamayanlar sorumlu değillerdir. (Nisa, 4/98.) İmkânları olduğu hâlde dünyevi

Hicret kaçış değil, tevhibi yaşama ve yaşatma hedefi yönünde bir koşudur. Yerel zorlukların başlattığı bir koşudur bu. Gerekli enerji ise yüreklerdedir; adına iman diyoruz.

sebeplerle hicret etmeyip inanç dünyasından taviz vermeye hazır konuma gelenlerin ileri süreceği "güçsüz ve çaresizdik" mazeretleri dikkate alınmayacaktır. (Nisa, 4/97.)

Hicreti gerektiren olumsuz şartların düzelmesi hâlinde hicret zorunluluğu ortadan kalkar. Hz. Peygamber (s.a.s.) "Mekke fethinden sonra zorunlu hicret yoktur." (Buhari, Cihâd, 1.) buyurmuştur. Çünkü fetih sonrası şartlarında ortam İslamileşmiş, dinî pratiklerin önünde engel kalmamıştır. Ancak hicret kavramı gerektiğinde başvurulmak üzere varlığını hep sürdürecektir. (Ebu Davud, Cihad, 2-3.)

Hicret kaçış değil, tevhibi yaşama ve yaşatma hedefi yönünde bir koşudur. Yerel zorlukların başlattığı bir koşudur bu. Gerekli enerji ise yüreklerdedir; adına iman diyoruz. Eğer bu enerji kullanım alanı bulamazsa

kayba uğrar, zamanla varlığını hissettiremez olur. Vakti geldiği hâlde hicret etmeyip yerleşik şirk düzenine müdahil insanlar ile bir arada yaşamaya devam etmek mümini, süreç içinde ortama uyum sağlama durumuna getirebilir. "Ben müşriklerin arasında oturan Müslümandan uzağım." (Ebu Davud, Cihad, 105.) hadisi bu tehlikeye karşı bir uyarıdır. Müşrik sistemin cendereye aldığı inanmış ruhların huzuru ve can güvenliğini sağlama ihtiyacı değişik bir ortam arayışını getirir.

Günlük hayatımızın "tebdil-i mekânda ferahlık vardır" şeklindeki söylemi özel bir çerçeve ile hicret hazırlıklarının mayasını oluşturur. Hicret yolu ile yaşanan mekânı değiştirmek muhacirleri sosyolojik bir hareketliliğe sokmuştur. Yeni bir toplum, yeni bir coğrafya, yeni bir kültür ve ekonomik hayat. Bu durum terk ettikleri ortama kıyasla daha iyi bir statü de kazandırabilmektedir. Bu aşamada muhacir temsil ettiği değerlerin vitrini konumundadır. Hicret edenin maddi güven ve rahatını sağlayacak imkânları beraberinde götürme lüksü yoktur. Vazgeçilemez gibi duran canı bile güttüğü hedef uğrunda sıradanlaşır. Gidilecek yerde ne ile karşılaşılacağı net değildir. Hicret ruhuna sahip olunmaması hâlinde göze alınmayacak birçok zorluk bu çizgide "başla göz üstüne" diye karşılanır. Ebedî sermaye olan din ve inanç uğruna dünyalık ne varsa hepsini terk ederek çıkılan kutlu yolculuktur hicret.■

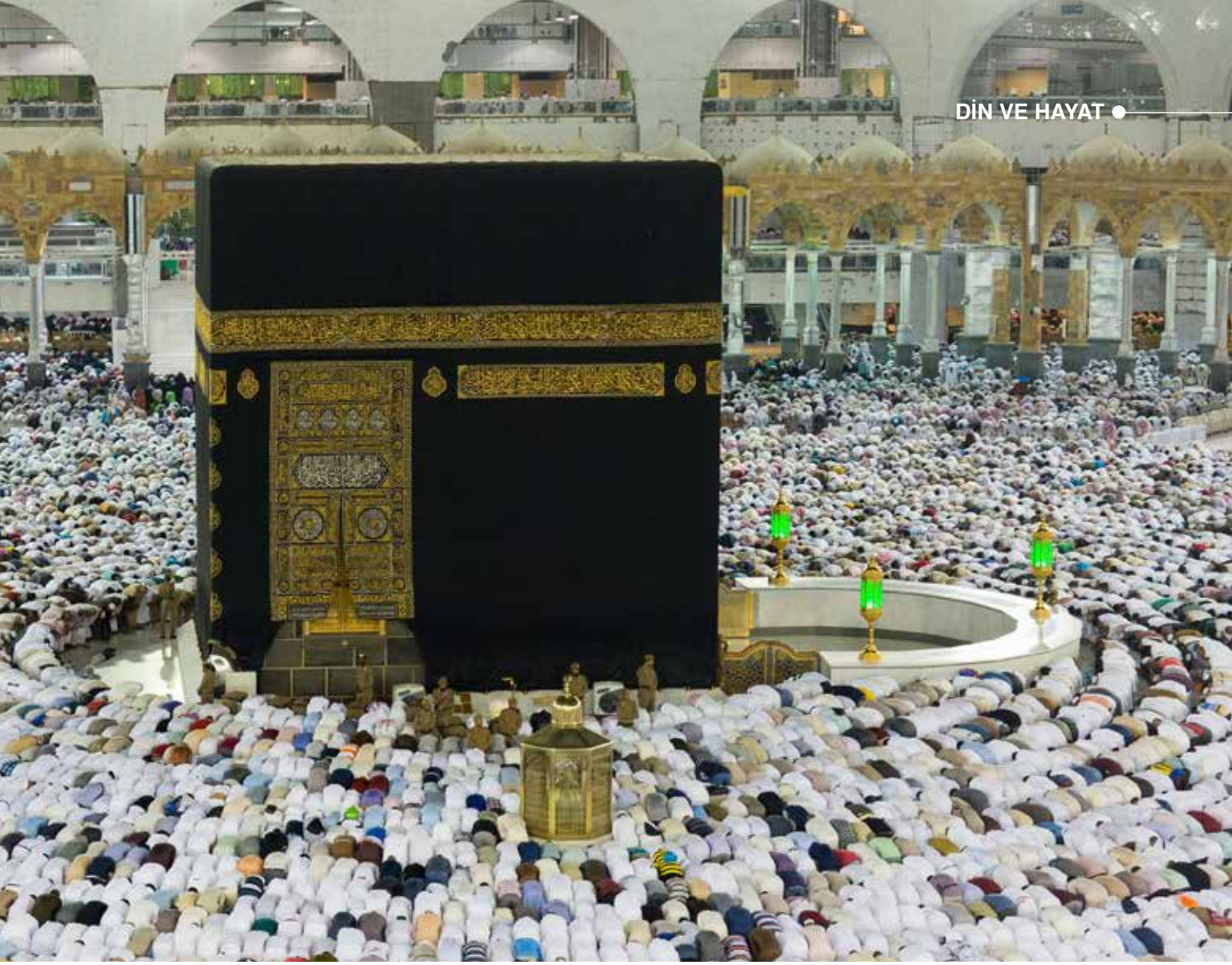
ALLAH (C.C.) İÇİN VAZGEÇMENİN BAYRAMI: KURBAN

| Kaan H. SÜLEYMANOĞLU

İnsanın eşyayla kurduğu münasebet, bir yandan onun var oluşunu bir yandan da ahlakını şekillendirir. Sahip olduğumuz her şeyin gizlice bize sahip olma; ruhumuzu, emellerimizi, hayallerimizi ele geçirme potansiyeli

vardır. Dünya hayatının fani olduğunu bilmek, kalple dünya arasına mesafe koymaya çoğu zaman yetmez. Mutasavvıflar kendi mesleklerini, kalbi dünyadan çözüp ahrete bağlamak, şeklinde özetlerken kalbin dünya ve içindekilere meyyal ka-

rakterine vurgu yapmış olurlar. Bazen insanları, dillerine pelesenk ettikleri fanilik söylemlerine muarız yaşarken görürüz. O yüzden değişmez kanundur: Söylemek başka, bilmek başka. Bildiğini yaşamak ise bambaşkadır.

Sevgili Peygamberimiz, insanın bir vadi dolusu altını olsa bununla yetinmeyip daha fazlasını isteyeceğini duyurarak, nefsin ihtiraslarına işaret etmiş, bizleri kendi istek ve arzularımıza karşı uyarmıştır. Gerçekte insanın imtihanı, dünyayla ahiret arasında gidip gelen sarsıntılı bir zemin üzerinde tezahür eder. Dış dünyadan gözlenmesi imkânsız olan bu mücadele ve mücahede alanı şüphesiz kalptir. Hz. Peygamber, insan kalbinin bıkarak hâlini, dinmek bilmez dalgalanmasını şu muhteşem hadisi şerifiyle bizlere hatırlatır: “Kalbe kalp denilmesinin sebebi onun çok değişken olmasıdır. Kalbin misali, çöldeki bir ağacın üzerinde asılı kalan

kuş tüyünün misali gibidir. Rüzgâr onu bir oraya bir buraya savurur.” (İbn Hanbel, IV, 409.)

İbadetler, ahlaki prensipler, nasihatler bize ebedi hayatta elde edilecek mükafatların yanında dünya malının ve çıkarlarının ne kadar anlamsız olduğunu talim ederler. Çünkü nefislerimizin durmadan dinlenmeden ruhumuzu çekiştirmesine karşın iyi biliriz ki insan ömrü bir asrın içinde başlayıp biter ve mezarlıklar bize tıpatıp benzeyen nice insanın, nice ihtirasın, nice arzusun kendimize yakıştıramadığımız ecel libasını giyip dünyadan el etek çektiğini anlatıp durur. Ne gariptir ki nefislerimiz de bu nasihati duyduğu hâlde dünyaya meyletmeye, dünyaya

kök salmaya, maddeye ve menfaate dört elle sarılmaya devam eder. Kurban ibadeti insanın bu akıl tutulmasına karşı bir şok tedavisi gibidir.

Hz. Âdem aleyhisselamdan beri Cenab-ı Hakk'ın inananları terbiye ettiği, sınıdığı, olgunlaştırdığı bir ibadet olarak kurban, tarihin ve toplumların hemen her yerinde karşımıza çıkar. Hak dinlerde ontolojik bir anlamı olan kurbanı, tahrif olmuş inançlarda, pagan kültürlerde bile rastlamak mümkündür. Bütün bunlar bize kurbanın ilk insanın yaratılışına kadar uzandığını gösterir. Kurban, Yaratıcısı karşısında insanın kendi yerini, haddini, hududunu bilmesinin ve buna uygun bilinç

geliştirmesinin usulüdür aynı zamanda. Vahiyle öğretilen kurban, insanoğlunun dünya ve içindekilerle kuracağı ilişkinin kıvamını belirler. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem ve Hz. İbrahim kıssalarında kurban ibadeti bir sınav şeklinde tezahür eder. Özellikle Hz. İbrahim'in gördüğü rüya vesilesiyle tabi tutulduğu imtihan, insanlık tarihinde eşine az rastlanır bir mana derinliği ihtiva eder ve Cenab-ı Allah karşısında bütün dünyevi bağların, sevgilerin, emellerin kurban edilmesine dönük mesajlar ihtiva eder.

Yalnızlığa şifa bayramlar

Bayramlar İslam dininde sosyal ibadetlerdir. Müslümanlar bayram vesilesiyle Cenab-ı Mevla'ya ve onun yarattıklarına aynı anda yönelirler. Kurban keserek manen Allah'a (c.c.) yönelen kişi, sıla-i rahim ve ikramlarla da ailesine, büyüklerine, çevresine ve topluma yaklaşmış olur. Gönül yaparak, küslükleri unutarak, hâl hatır sorarak, tebesüm ederek toplumsal bağların ve kardeşliğin pekişmesine katkıda bulunur. Böylece nefsin, kibrin, gururun bağlarını da kurban etmiş olur.

Bu yıl insanlık olarak yaşadığımız pandemi, modern dünyada insanın yalnızlığını maalesef artıran bir mahiyet arz etti. Covid 19 salgını sebebiyle Müslümanlar geçici bir dönem de olsa camilere gidemedi, Cuma namazlarını eda edemedi, hac ibadetini yerine getiremedi. Bizler biliyoruz ki başımıza gelen iyi ve kötü her şey imtihanımızın parçasıdır. İmtihanlar karşısında sabretmek, Allah'a sığınmak, insanlığın yararını

öncelemek müminin şiarıdır. Bu vesile ile, umuyoruz ve Allah Teâlâ'dan niyaz ediyoruz ki, insanlığın başına çöreklenen bu afet tez zamanda tümüyle bertaraf olur ve Müslümanlar yine Mekke-i Mükerreme'ye, Medine-i Münevvere'ye akın ederek tevhidin sembolü Beytullah'ın huzurunda münacaatlarını Rabbülalemine arz ederler. Çünkü hac bütün rükünleriyle, farzlarıyla ve sünnetleriyle bir arınma, bir araya gelme, yekvücut olma, Cenab-ı Hakk'ın ipine topluca sarılma ibadetidir. Hacda dünyanın dört bir yanından gelen müminler yeryüzünde hangi ümmetin parçası olduklarını görmüş, yalnızlıklarını gidermiş olurlar.

Şu var ki salgın süreci, buharlı makinenin keşfiyle dönmeye başlayan ağır sanayi çarkının, kendi aksamı ve istikbali için insanı hapsedmek istediği yalnız-

lığı neredeyse bir anda gerçekleştirebilir gibi oldu. İnsanoğlunun başına gelmiş ve gelebilecek bütün sosyal buhranların şifasını bağrında taşıyan İslamiyet, bayramlarda saklı sosyal yardımlaşma ve içtenlikli iletişim kodları sayesinde müminlerin ve hatta bütün insanlığın yalnızlığına merhem, gönüllerin nefes almasına imkân sağlar. Gönül deyip geçmemek gerekir. Materyalist hayat biçimlerinin en çok ezdiği, horladığı gönül olmuştur. Gönülün bir çerçevesi yoktur. Yazılı kaidesi yoktur. Standardı yoktur. O yüzden bu standardizasyon çağında en çok kırılan, yorulan, yıpranan hep gönül oluyor. İslam dini, bayramları bir gönül yapmak şölenine dönüştürerek söz, eylem ve edayı da içine alan ama asla bunlardan ibaret olmayan, gönülün gönle değmesi kabilinden içtimai bir kucaklaşmayı öngörür. Kırık gönül bazen evladının bir selamına hasret kalan anne, bazen mesafelerin inkıtaat uğrattığı dostluk, baba hasreti çeken yetim, bir mültecinin merhamet dilenen yüzü, bir gencin sükûnet arayan aklı olabilir. Gönüller yapıldığı zaman insanlığın geleceğine dair umutlar yeşerebilir, kasvet dağlır, çocukların dili çözülür, erlerin yüreği çatallanır, hanelerin bereketi artar, huzur pürüzsüz bir çarşaf gibi bütün bir Müslüman coğrafyaya yayılır. Çünkü gönül ele avuca sığmaz, fitrata giden gizli dehlizler ondadır. Her şeyden öte gönül, insanın maddeye karşı kaybettiği bütün mevzileri geri alabilecek nüveyi içinde taşır. Gönül yapmak, insanı modern dünyanın sürüklediği kurutucu yalnızlıktan kurtarmanın yegâne yoludur. ■

● **Hac bütün rükünleriyle farzlarıyla ve sünnetleriyle bir arınma, bir araya gelme, yekvücut olma, Cenab-ı Hakk'ın ipine topluca sarılma ibadetidir.**

BİZE ZAFERLER YAKIŞIR

| Selvigül KANDOĞMUŞ ŞAHİN

“Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz.

Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz;

Düşer mi tek taşı sandın harim-i namusun,

Meğerki harbe giden son nefer şehid olsun.

Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa,

Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa,

Bu altımızdaki yerden bütün yarıncadağlar

Taşıp da kaplasa âfakı bir kızıl sarsa”

(Mehmet Akif Ersoy)

Otağ kurduğumuz bu kutlu coğrafyada geçmişten günümüze yüzyıllardır kurtuluş ve var olma

mücadelesi veren bir millet olarak bize zaferler yakışır. Anadolu topraklarına ayak bastığımız Malazgirt Zaferi’nden bu yana kahraman ordumuzun, güçlü ve her anlamda birbirine kenetlenmiş, yüreğine yaslanmış milletimizin verdiği eşsiz mücadeleye şanlı bir tarih olarak yaşanmış ve yazılmıştır.

Yaşadığımız coğrafyada kurduğumuz devletlerle, oluşturduğumuz medeniyetle hami olmuş, yetimi korumuş, yoksula yardım etmiş, nice milleti bağrımızda besleyip büyütmüş ve Efendimizin (s.a.s.) duasına mazhar olan kahramanlar yetiştirmişiz.

“Değil mi cephemizin sinesinde iman bir;

Sevinme bir, acı bir, gaye aynı, vicdan bir;

Değil mi ortada bir sine çarpıyor, yılmaz,

Cihan yıkılsa emin ol bu cephe sarsılmaz!”

İstiklal şairimiz Mehmet Akif Ersoy nasıl da yürekten, nasıl da coşkulu seslenmiş yıllar öncesinden. Bu anlamlı mısralar hâlâ yüreklerimizde coşkulu bir yankı, derinden bir duyumsama ile bizi sarsar. Çünkü imanlı, istikamet üzere olan, vatanına milletine gönülden bağlı mümin bir yüreğin yazdığı coşkun mısralardır onun şiirleri.

Zor zamanlardan geçtik; savaştık, yendik, yenildik. Kutlu bir medeniyetin temsilcileri olarak yaşadığımız Kurtuluş Savaşı ile dillere destan bir mücadele verdik. Kurduğumuz devletlerin devamı olarak şehitlerimizin kanlarıyla sulanmış bu topraklarda yine yenilmeden, özgürlüğümüzü koruyarak, sömürgeleşmeden, alnımızın akıyla kurtuluş mücadelemizi verdik.

Türkiye Cumhuriyeti, geçmişten bu güne, bu topraklarda kurulmuş ve büyük bir medeniyet inşa etmiş olan milletimizin yegâne son devletidir. Ve bizler Malazgirt’ten bu yana bu coğrafyada, Alparslan’dan, Tuğrul Bey’den, Osman Gazi’den, Fatih Sultan Mehmet’ten, Yıldırım Beyazıt’tan, Abdülhamit Han’dan, Gazi Mustafa Kemal’den geriye kalan bu topraklarda, yine hami olarak, yine kahraman bir millet olarak varlığımızı sürdürmekteyiz. Denizleri göl eyleyen bir millet olarak tam da dünyanın merkezinde bir köprü gibi

kurulmuş olan memleketimiz şimdi bir kurtuluş köprüsü gibi dimdik ayakta.

Aylardan Ağustos... Ağustos demek şanlı tarihimize damga vuran Malazgirt Zaferi’ni anmak demek. Ağustos demek 30 Ağustos Zafer Bayramı demek. Ve bize zaferler yakışır. Gençlere miras kalacak olan bu coğrafya derin yaraları kuşanmış olduğu gibi güçlü umutları da bağrında büyütmüştür.

Suriye’de ibretlik bir savaş hemen yanı başımızda yaşandı. Bizim de yüreklerimiz dağıldı, tarihî binalara, kütüphanelere, kadim mescitlere bombalar yağarken. Suriye halkı büyük ve acımasız bir savaşın içinde buldu kendini. Tüm dünya gözlerini kapatmışken bu zulme, biz kapılarımızı muhacirlere açtık. “Ensar olmak nasıldır gösterin.” der gibi Rabbimiz bize mazlum, yıkılmış, savaşlarla pare pare olmuş, evini, şehrini, ülkesini kaybetmiş kardeşler gönderdi.

Ezelden beri hür yaşamış bir millet

"Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.

Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!

Kükremiş sel gibiyim: Bendimi çiğner, aşarım;

Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım."

"Allah bu millete bir daha İstiklal Marşı yazdırmasın." diyen büyük şair Mehmet Akif Ersoy ne güzel anlatmış İstiklal Marşımızda. Öylesine anlamlı, öylesine güçlü ki mısralar, hâlâ bizi derinden sarsıyor ve her çağa her döneme sesleniyor. Ezelden beridir hür yaşamış bir milleti kim durdurabilir. Büyük mücadelelerle bize miras bırakılmış olan bu eşsiz vatani koruma ruhunu, kahramanlık bilincini gençliğimize anlatmamız onlara aktarmamız gerekiyor.

"Bastığın yerleri «toprak!» diye-rek geçme, tanı!

Düşün altındaki binlerce kefen-siz yatani.

Sen şehîd oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:

Verme, dünyâları alsan da, bu cennet vatani."

Bize zaferler yakışır. 1071 yılının Ağustos ayında Malazgirt Ovası'nda, Sultan Alparslan kumandanlığında Bizans ordusuna karşı verilen destansı mücadele ve zafer ile Türklere Anadolu kapıları açılmıştır. 30 Ağustos 1922'de Gazi Mustafa Kemal kumandasında şanlı ordumuzun büyük mücadelesi ile gerçekleşen ve zaferle sonuçlanan, Dumlupınar'daki Büyük Taarruz da bu ruhla kazanılmıştır. Ağustos demek hem Malazgirt Meydan Muharebesi hem

de Başkomutanlık Meydan Muharebesi demektir.

Bize zaferler yakışır.

En son 15 Temmuz'da büyük bir ihanet senaryosu ile içeriden vuruldu kimimiz. İnkılabından çıktılar ve önce sesleriyle korkutmaya çalıştılar. İstanbul'un gümüş kubbeleri, göğe uzanan nazenin minarelerinin üstünde yankılandı kurşun sesleri... İstanbul'un tepesinde yankılandı; Medine'nin, Mekte'nin, Bağdat'ın, Kudüs'ün ve dahi Şam'ın kardeşi olan o kutlu şehrin semalarında yankılandı. Hacı Bayram Veli'de, Tacettin Dergâhı'nda, Ankara'nın kurşunlu şafaklarında çılgınca dolaşan o ses patlattı hain bombaları... Kulakları sağır eden, yürekle-

ri parçalayan bombalar yağdı Millet'in Meclisi'ne. Oysa bir asır önce Mehmet Akif, o vatanperver şair nasıl güzel dizmişti yüreğinden mısraları. Sanki bu günleri anlatırcasına:

"Üç buçuk soysuzun ardından zağarlık yapamam;

Hele hak namına haksızlığa ölsem tapamam."

Bize zaferler yakışır dostlar...

Şehit kanlarıyla sulanmış bu aziz vatanın her karış toprağı mukaddestir, mübarektir. Nice savaşlar, nice yıkımlar görmüş Anadolu insanının yüreğinde derin bir sevdâ gibi çöreklenmiştir vatan sevgisi. Bu uzun ve yoksul günlerin, nice mahrumiyetlerin, yıkıcı savaşların, yaşanan nice imtihanların yıkamadığı, yüreklerden atamadığı bir sevdâdır.

Dünyanın gelip geçmiş en büyük milletlerinden biri olarak kurduğu imparatorluktan geriye kalan, aşk mayası gibi Anadolu'nun aziz topraklarına mayalanmış bir güzide millet yaşıyor, ülkemde şimdi. Benim ülkem sıcak ve temiz bir imanı yüreğinde barındıran onca insanın nefes alıp verdiği güzide bir topraktır.

Rabbim dünyadaki zalimlerden kaçan mültecilere, Orta Doğu'nun, Arakan'ın Filistin'in, Gazze'nin gariplerine ve Kudüs'ün yetimlerine sığınak olan, son kale gibi dimdik ayakta durmaya çalışan, tüm iç ve dış güçlerin saldırılarından kendini korumaya çalışan Türkiye'ye her daim zafer ihsan eylesin... Rabbim düşmanlara fırsat vermesin.

Bize zaferler yakışır, başka tür-lüsünü düşünemeyiz... ■

● **Bizler Malazgirt'ten
bu yana bu
coğrafyada,
Alparslan'dan,
Tuğrul Bey'den,
Osman Gazi'den,
Fatih Sultan
Mehmet'ten,
Yıldırım Beyazıt'tan,
Abdülhamit
Han'dan, Gazi
Mustafa Kemal'den
geriye kalan bu
topraklarda, yine
hami olarak, yine
kahraman bir millet
olarak varlığımızı
sürdürmekteyiz.**

EVRENDE CANLILIK NASIL BAŞLADI?

Kafama takılan, evrende canlılığın oluşumu. Bakıldığında canlılık sadece dünyada. Hâlbuki evrende sayısını bilmediğimiz bir sürü galaksi, yıldız ve gezegen var. Şu ana kadar yapılan araştırmalar dünya dışında bir canlılığın olduğunu saptayamadı. Ateistler evrim teorisinden hareketle canlılığın tek hücreli yapılardan çok hücreli karmaşık yapılara doğru evrimleştiği iddiasında. Ancak sorun, ilk tek hücreli canlının nasıl oluştuğu?

Evet, yıllarca cevabı aranan soru bu. Anadolu deyimıyla “dananın kuyruğunun koptuğu yer.” Bing Bang teorisinin öncesi ve hangi nedenle meydana geldiği tam olarak açıklanamadığı gibi bu da öyle görünüyor. Büyük patlamaya konu olan ilk madde nerede, nasıl ve ne boyuttaydı? Bu ilk maddeyi patlamaya götüren neden neydi? Haydi, ilk madde vardı diyelim. Bu cansız maddeden canlı varlık nasıl ortaya çıktı? Kendiliğinden mi, yoksa dışarıdan bir etkiyle mi?

Dışarıdan etki denildiğinde dinlerin iddiası kabul edilmiş olur.

Tam da dediğin gibi. Çünkü dinler evrenin oluşumunu ve can-

lılığın meydana gelmesini dışardan etkiye yani Tanrı gücüne bağlamakta. Onlar için sorun yok. Burada zorlanan ateistler. Evrendeki her gelişmeyi zorunlu sebep sonuç ilişkisine bağlayan materyalistler evrenin varlığa gelişi ve ilk canlının ortaya çıkışı söz konusu olduğunda bu tezlerini bir yana bırakıyorlar.

Kendiliğinden olduğunu söyleyebilirler.

O takdirde evrenin kendi içinde bir güç barındırması gerek. Bu gücün de tanrısal güç gibi bir şey olması lazım. Eğer böyleyse o takdirde ateistler, panteistlerin tezini kabul etmiş olurlar. Yani tanrı-evren bütünlüğü fikrine gelmiş olurlar. Bu da tanrı olmadığına dair bütün tezlerinden vazgeçmeleri anlamına gelir.

Canlılığı izahta da aynı zorluk söz konusu.

Tabii ki öyle. Canlılığın ya kendiliğinden var olduğunu söyleyecekler ya da birtakım kimyasal tepkimeler sonucu meydana geldiğini iddia edecekler. Kendiliğinden meydana geldiğini söylemek nedensiz varlıkların olabileceğini kabul etmek demek. Bir nedeni olmadığı için mucize ve kerameti reddeden ateistlerin bunu kabul etmesi

yine kendileriyle ters düşmeleri anlamına gelir.

Öyleyse görünen bir neden bulmaları gerek.

Neden olarak kimyasal birtakım gelişmeleri alırlarsa bunu bir şekilde ispat etmeleri gerekecek. Mesela dün olan şeyin bugün de olması. Cansız varlıktan canlının kendiliğinden var olması. Laboratuvar ortamı ve insan müdahalesi de olmayacak. Kaldı ki insanın bunu gerçekleştirmesi imkânsız. Günümüzde yapılan, var olan birtakım canlıların genetiğiyle oynanarak yeni türler geliştirilmesi. Ancak o da tam kontrol edilemiyor ve istenmeyen problemler çıkıyor. O yüzden dünya devletlerinin birçoğu çeşitli hukuki, sosyal ve biyolojik zararlarını hesap ederek klonlama çalışmalarına pek sıcak bakmıyorlar. Sıcak bakanlar da sınırlı koşullarda izin veriyor.

Koronavirüs ile ilgili komplo teorilerine bakılırsa iş çok karmaşık.

Doğru, çok karmaşık. Bizler biyolog ve kimyager olmadığımız için işin o tarafını bilemeyiz. Komplo teorilerine de ihtiyatlı yaklaşmak gerek. Ama bu tür gelişmelerin ne gibi psikolojik ve sosyolojik sonuçlarının ola-

bileceğini bir ölçüde tahmin etmemiz mümkün. Ozon tabakasının delinmesi, türlerin tükenmesi, insan neslinin tehlikeye girmesi herkesi ilgilendiren ciddi gelişmeler. Bu gelişmelerde insanoğlunun canlı hayatına kontrolsüz ve doyum-suz müdahalesinin büyük payı olduğu da ortada.

İlk canlıya dönersek.

Bu konuda söylenenler bir belirsizliğe ve bilinmezliğe işaret ediyor. Üreme kabiliyeti bulunmayan yaşam biçimlerinden üreme kabiliyeti bulunan ilk canlı nasıl ortaya çıktı? Bu ilk canlıdan yine farklı üremeler nasıl gelişti? İlk üreme kabiliyeti bulunan canlıya yönelik yeterli bir açıklama getirilemiyor. İkincisi için de açıklama yok. Bu durumda evrim teorisi başlangıç itibarıyla bir belirsizlik ve bilinmezliği içinde barındırıyor. Üremenin maddi bir temelden doğal yollarla olabileceğine dair ortaya konulmuş tatmin edici bir açıklama yok. Çünkü hayat tek başına kimyasal tepkimelerden ibaret sayılamaz. Öte yandan tek başına hücre bile bir bilgi depolama, işleme ve kopyalama sistemi. Böyle bir yapının cansız madde tarafından oluşturulması veya kimyasal tepkimeler sonucu ortaya çıkması, açıklanması güç bir varsayım. Biyoloji uzmanı Andy Knoll "Bu konuda siyah bir camın arkasından baktığımı itiraf etmeliyim." diyor ve ekliyor: "Bu gezegende yaşamın nasıl ve hangi şartlar altında başladığını tam olarak bilmiyoruz." İlk genetik mekanizmanın nasıl geliştiği de tam olarak çözülmüş değil ve bu yüzden yaşamın kaynağını materyalist yoldan keşfetme asla gerçekleşmeyecek bir ütopya sanki. Üstelik maddenin

güdümlü, kendini çoğaltan canlı varlıklar üretmesini sağlayan bir doğa kanunu henüz saptanabilmiş değil. (Antony Flew, Yanılmışım Tanrı Varmış, İstanbul, 2019, Profil Kitap, s. 117-124.)

Öyleyse bu konuda ileri sürülen açıklamalar birer varsayım veya senaryodan ibaret.

Bu noktadan bakıldığında evrim teorisi bir varsayım ve senaryo gibi. Darwin, en eski dönemlerden itibaren insanların yabani hayvanları çiftleştirdiği ve evcilleştirdiği, bunun neticesinde söz konusu hayvanlarda fiziksel ve fizyolojik değişimler gözlemlendiği düşüncesinden hareketle tabiatda doğal bir evcilleştirme fikrine ulaşmış. Galapagos adalarında bitkiler ve hayvanlar üzerinde yaptığı araştırmalar sonucunda doğal seçim, çevreye uyum, kalıtım ve cinsel ayıklama gibi etkenler altında bütün canlı türlerinin az sayıdaki ilkel canlı şekillerinden türeyerek yeni türlerin ortaya çıktığını varsaymış. (Mehmet Bayraktar, "Tekamül Nazariyesi" DİA) Bu tür varsayım bin yıl önceki felsefecilerde de var. Makdisî bunu tarih kitabında nakleder. (Cağfer Karadaş, Kelam Düşüncesinde Evren ve İnsan, Bursa, 2011, Emin Yayınları, s. 104.) Bu varsayımlarda farklılıklar göz ardı edilip sadece benzerlikler dikkate alınıyor. İnsanla hayvanlar arasında birtakım benzerliklerin olduğu kesin. O yüzden ilaçlar ilk defa hayvanlarda deneniyor. Ancak insanla hayvan arasında başta bilinç olmak üzere ciddi farklılıkların olduğu da bir gerçek. Kaldı ki varsayılan dönüşüm tam kanıtlanmış değil. Kanıtlanması da zor görünüyor.

Dinlerin tezi nedir?

Çok açık. Evrendeki her şeyin varlığı ilim, irade ve kudret sa-

hibi bir tanrıya bağlı. Tasarlayan ve yapan bir tanrının varlığı, birçok şeyin akla yatkın açıklanmasını mümkün kılmakta. Ancak tanrıyla evren arasındaki farkı iyi anlamak gerek. Tanrı her şeyi meydana getirmiş ama kendisi evrenin tamamen dışında ve evrendekilere benzemez özellikte. Evreni yoktan yaratan, ona işleme kanunu koyan ve her türü kendi özellikleriyle var eden ilim ve kudret sahibi aşkın bir varlık. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.s.) kadar hepsinin bildirdiği ve varlığına inanmamızı söyledikleri Yüce Allah'tır. O'nun evrenin işleme ve düzenine yönelik iki tür kanunu var: Birincisi adettullah denilen doğa yasaları, ikincisi ise sünnetullah denilen toplumsal yasalar. Bu iki yasa çerçevesinde hem evrenin ve içindekilerin yaratılışı hem de işleyişi gerçekleşmekte.

İlk insan topraktan yaratılmış ya diğer canlılar?

İlk insanın topraktan yaratıldığı açıkça bildirilmiş. Ölüncü bedeninin yeniden toprağa dönüşmesi de buna işaret ediyor. Diğer canlılar da öldüklerinde çürüyüp toprağa dönüşüyor. Elimizde kesin veri olmamakla birlikte, onların cesetlerinin de toprağa dönüşmesinden yola çıkarak topraktan yaratıldıkları söylenebilir. Bu varsayım, en azından ilk canlının kendiliğinden meydana gelmesi veya birtakım kimyasal tepkimelerle oluşması varsayımından daha akla yatkın. Çünkü burada en azından ilim, irade, hikmet ve güç sahibi bir yaratıcının varlığı ve müdahillliği söz konusu. ■

FETHİN RUH MİMARİ: AKŞEMSEDDİN HAZRETLERİ

| Koray ŞERBETÇİ

Tarih felsefesine ait en çetrefilli ikilemlerden birisi de “Tarihi büyük insanlar mı yapar, yoksa büyük insanları tarih mi yapar?” sorusudur. Bu soruya ya/ya da basitliğine kaçmadan cevap vermek elbette mümkündür. Emile Durkheim bu sorunun yanıtını ararken tarihteki büyük adamları merceğe benzetir. Mercek nasıl ki güneşin yakıcı olmayan ışıklarını odaklayarak yakıcı bir hâle getirirse büyük adamlar da toplumda cevher hâlinde bulunan ve sistemleşmemiş ülküleri kendi şahıslarında odaklayarak sistemli bir hâle koyarlar. Böylece tarihin akışı üzerinde yön verici bir etkiye sahip olurlar. Demek ki büyük adamlar ortaya koydukları ideallerin mucitleri değil kâşiflerdir.

İşte bu büyük insanlardan birisi de Sultan II. Mehmet yani İs-

tanbul'un fethiyle birlikte Ebu'l-Feth, bizim bildiğimiz unvanı ile Fatih'tir.

Peki, Fatih Sultan Mehmet Türk-İslam tarihinde nasıl bir iz bırakmıştır?

Gregoryen takvime göre 1453 senesinde, Hicri takvime göre 857 senesinde o dönemki adıyla Konstantinapolis Osmanlıların eline geçti. Bu vakitten sonra Yahya Kemal'in ifadesiyle Konstantin'in şehri artık Türklerin Aziz İstanbul'u oldu.

Günümüzde Doğu Roma'nın Konstantinapolis şehrinin Türklerin Aziz İstanbul'u olma süreci neredeyse tüm askerî detaylarıyla biliniyor. Evet, İstanbul'un fethedilmesiyle ilgili pek çok teknik detay ve tarihî malumata sahibiz ama İstanbul'un fethinin tarihin büyük inkılaplarından birisi olduğunun farkında mıyız?

Oysa Fatih Sultan Mehmet'in fetihteki başarılarından söz edildiğinde birkaç askerî manevradan başka dile getirilen bir değerlendirmeye rastlanmamaktadır. Elbette bu askerî manevralar öyle basit hamleler değil deha çapında işlerdir: Gemilerin karadan yürütülmesi, kuşatma için muazzam topların döktürülmesi gibi. Gelgelelim mesele fetih sırasında uygulanan askerî taktiklerden öte tek başına İstanbul'un fethi bile değildir. Bu büyük fetih, bahsettiğimiz büyük inkılabın yani Osmanlı'nın yegâne ideolojisi Nizam-ı Âlem'i sağlama yönünde atılan bir adımdan ibaretti.

Ama asıl soru tam da burada sorulmalıdır. Sultan II. Mehmet'in Ebu'l-Feth'e dönüşmesini sağlayacak ruh kimyasını

kim kıvama getirdi? Onu bu yüksek ideal konusunda eğiten kimdi?

İşte hem Fatih Sultan Mehmet'i hem İstanbul'u hem de Osmanlı Devleti'nin yüksek devlet ideallerini anlamak için tarihimizin ruh mimarlarından birisine yani Akşemseddin hazretlerine yakından bakmak icap eder.

Tarihî bir kimlik olarak Akşemseddin

İsmi Şemseddin Muhammed b. Hamza'dır. Biz kendisini tarihte Akşemseddin veya kısaca Akşeyh adıyla biliriz. Takvimler 1390 yılını gösterdiğinde Şam'da gözlerini dünyaya açan Akşemseddin'in baba tarafından soyu Hz. Ebu Bekir'e kadar uzanmaktadır.

Böyle bir hanede yetişen Akşemseddin, yedi yaşına geldiğinde babasıyla birlikte Anadolu'ya geldi ve o zamanlarda

Amasya'ya bağlı olan Kavak ilçesine yerleşti. Sağlam bir dinî eğitim aldı. Kur'an-ı Kerim'i ezberlemesiyle başlayan bu kuvvetli dinî eğitimi onu sonraki yıllarda Osmancık Medresesi müderrisliğine taşıdı. Fakat ilim yolunda gayretli olan Akşemseddin dur durak bilmiyordu. Müderrisliği sırasında iyi de bir tıp tahsili yaptı.

Donanımlı bir âlim olmasının yanında yirmi beş yaşına geldiğinde tasavvufi ilimlere derin bir istek duydu ve kendisini irşat edecek bir mürşit aramaya koyuldu. O günün zor şartlarında İran ve Mâverâünnehir'e doğru yola çıktı. Bu zorlu uğraşları ona istediğini vermedi. Tabiri uygunsa eli boş yine Anadolu'ya döndü.

Oysaki aradığı bu topraklardaydı. Ama henüz vakti gelmediğinden mürşidine çok yakinken ulaşamadı. Şöhreti Anadolu'ya kadar yayılmış bulunan Zeynüddin el-Hâfî'ye intisap için Halep'e gitti.

Fakat gördüğü bir rüyadan sonra hemen Ankara'ya Hacı Bayram Veli Hazretleri'ne gitti. Akşemseddin sıkı bir riyazetten sonra kendisini takdir eden şeyhinden kısa zamanda hilâfet aldı.

Şeyhinden icazet alan Akşemseddin, âlim olması yanında artık bir arifti. Anadolu'da bir iki farklı yerde ikamet ettikten sonra yine Göynük'e yerleşti ve orada bir yandan çocuklarının, diğer yandan da dervişlerinin eğitimleriyle ilgilendi. Şeyhi Hacı Bayram Veli'nin vefatından sonra onun yerine irşat makamına geçti. Artık Akşemseddin bir mürşit idi.

● **Hem Fatih Sultan Mehmet'i hem İstanbul'u hem de Osmanlı Devleti'nin yüksek devlet ideallerini anlamak için tarihimizin ruh mimarlarından birisine yani Akşemseddin hazretlerine yakından bakmak icap eder.**

Akşemseddin ve Sultan II. Mehmet

Göynük'te yaşadığı dönemde Sultan II. Mehmet'in İstanbul'a bir hamle hazırlığında olduğunu duyan Akşemseddin, Edirne'ye doğru yola koyuldu. Daha önce, yani İstanbul'un fethinden önce iki defa Fatih'in yanına Edirne'ye giden Akşemseddin, ilkinde II. Murad'ın kazaskeri Çandarlıoğlu Süleyman Çelebi'yi, öbür defasında da Fatih'in kızlarından birini tedavi ederek iyileştirmişti. Ama bu kez yolculuğunun nedeni farklıydı. Tarihlerin kaydettiğine göre kuşatmanın başında II. Mehmet'in yanında olan Akşemseddin, süreç içinde İstanbul'un fethinin en önemli figürü oldu.

Akşemseddin'in bu süreçteki rolü, Samiha Ayverdi'nin değerlendirmesiyle şöyle tespit edilebilir:

Fatih Sultan Mehmet'in hükümdarlık sıfat ve sanatına formasyon vermiş ruhi terbiye ve dinamizmi, netice itibarıyla de deruni hayatı, hemen hiç de ele alınmamış dense revadır. Hâlbuki bizim için olduğu kadar dünya için de mühim olan, onun istila ve fütühatından ziyade, bu cihat ve gaza ruhunu şuurlandırıp planlı ve sistemli bir istikamete yöneltmiş olan gayesidir.

İstanbul'un fethinde Akşemseddin

1453 senesinde İstanbul, Osmanlılar tarafından kuşatılmıştı. Daha önce pek çok Müslüman hükümdarın kuşatıp alamadığı bu kentin karşısındaki ordunun başında şimdi genç bir hükümdar vardı. Fakat Orta Çağ şehirleri arasında en müs-

Akşemseddin, Sultan'a zaferin yakın olduğu müjdesini vererek sabredip gayret göstermesini söylemiş, Fatih'e yazdığı mektuplarla morallerin yeniden tazelenip fethin kısa zamanda gerçekleşmesinde etkili olmuştur.

tahkem surlara sahip ve bir yanı da doğal koruma olarak denize yaslanmış bu şehrin fethi kolay bir iş değildi.

Kuşatma sırasında şehrin savunma sisteminden dolayı sıkıntılar baş göstermeye başladı. Fatih Sultan Mehmet bir yandan ordusunu surlara sevk ediyor bir yandan da denizin getirdiği dezavantajı aşmaya çalışıyordu. Ama kuşatma uzadıkça huzursuzluk da artmaya başlamıştı. Çünkü başta Çandarlı Halil Paşa olmak üzere devlet adamları içinden bir grup kuşatmanın uzamasının devletin güvenliğini tehlikeye atacağını savunuyorlardı.

Tam bu sıkıntılı anlarda Akşemseddin, Sultan'a zaferin yakın olduğu müjdesini vererek sabredip gayret göstermesini söylemiş, Fatih'e yazdığı mektuplarla morallerin yeniden tazelenip fethin kısa zamanda gerçekleşmesinde etkili olmuştur.

Bu mektuplardan birinde Akşemseddin şöyle demektedir: "Düşman gemilerinin neden olduğu olay, yüreğimizde hayli kırılganlık ve kedere neden oldu, bir fırsat görünürdü, kaybolduğundan aykırı bazı durumlar kendini gösterdi. Birincisi, kâfirler sevinip şamata yaptılar... Bu durumda ne yapmalı: Her şeyden önce, görmezden gelme ve acımayı bir kenara bırakmak gerek. Bunun gibi ağır bir durum ortaya çıktığında iyi araştırılıp bu aykırılık ve gevşeklik kimden kaynaklanmıştır ortaya çıkarıp azletme ve ağır şekilde paylama (ta'zir) uygulanmalı... Bu arada hayret edilecek bir şey oldu: Kederle otururken Kur'an'dan tefe'ül ettik, seytler sultanı Cafer-i Sadık işaretini ile şu ayet geldi: "Varmayanların batını Müslüman değildir, hüküm-i münafikinde kâfirle cehennemde mukim olmakta beraberdir." demek işaretini düştü. Şimdi fetih için harekete geçmeyenler kalplerinde kamil Müslüman sayılmazlar. O hâlde işi şiddetlendirme durumu göründü."

İstanbul'a yapılacak son hücum öncesi durumu değerlendirmek için II. Mehmet bir savaş meclisi toplamıştır. Bu toplantıda Papa tarafından da desteklenen haçlı ordusu ve donanmasının yola çıkmak üzere olduğu haberleri üzerine ne yapılması gerektiği değerlendirilmiştir. Çandarlı Halil Paşa, bu tehlike karşısında kuşatmanın derhal kaldırılması gerektiğini ifade ederken, Zağanos Paşa bu fikre şiddetle karşı çıkmıştır. Bu tartışmada Zağanos Paşa'yı destekleyenler arasında Akşemseddin de görülmektedir. Buradan da anlaşılıyor ki Ak-

şemseddin, Çandarlı grubunun kuşatmanın sürmesine yaptıkları sert muhalefeti karşısında padişahın görüşüne destek vererek genel hücum kararının alınmasında etkili olmuştur.

Sonuçta 28 Mayıs'ı 29 Mayıs'a bağlayan gece başlayan hücum sonunda 29 Mayıs sabah saatlerinde şehir ele geçirilmiştir. Akşemseddin'in bu fethe katkısını takdir eden Fatih Sultan Mehmet, fetihten sonra Ayasofya'da kılınan ilk cuma namazında hutbeyi Akşemseddin'in okumasını isteyerek bu hürmetini göstermiştir.

Yine fetih sürecine Akşemseddin'in katkısı genel maneviyat açısından da büyüktür. Bu noktada en büyük hadise Hz. Ebu Eyyub El-Ensari'nin kabrinin keşfi olmuştur. Prof. Dr. Halil İnalcık'ın anlatımıyla durum şöyle gerçekleşmiştir: "İstanbul'un fethi sırasında dört düşman gemisi Haliç'e geleerek yardım getirdi. İstanbul'da halk, surlara çıkarak Türklere karşı gösteriler yaptı. Bizim asker arasında ümitsizlik doğdu, hatta bir kaynağımıza göre (Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın da kıskırtmasıyla) bazı askerî gruplar, 'Bu işin sonu yok.' diye kuşatmayı bırakıp gitmeye başladı. Çok nazik bir durum vardı. O zaman Akşemseddin, Fatih'in şeyhidir. Hacı Bayram tarikatındandır. Eyüp El

Ensari'nin mezarını bulmak için kolları sıvadı. Moralin düştüğü bir anda, Peygamberin sahabe-sinden olan Eyyub'un mezarını bularak askere moral vermek amacıyla padişah'tan müsaade istiyor. Bugünkü Eyüp mevkiinde kazı yapıyorlar, orada eskiden manastırlar vardı, toprak altında yazılı mermer parçalar buluyorlar. 'İşte mezar burası!' diye orduya ilan ediyorlar. Askere savaş için yeni bir şevk ve heyecan geliyor."

Bir âlim olarak Akşemseddin

İstanbul'u fetihten sonra Sultan Mehmet'in kendisine hürmeti daha da artmış ve tasavvufa olan eğiliminden dolayı Akşemseddin'in müridi olmayı talep etmiştir. Fatih'in bu talebini: "Sultanım sizin mâlik (idare eden) olmanız, sâlik (tasavvuf yoluna giren) olmanızdan evladır (iyidir)." diyerek hoş karşılamıştır.

Hatta Fatih Sultan Mehmet'in ısrarına rağmen İstanbul'da kalmak istememiş ve Göynük'e geri dönmüştür. Hayatını anlatan menakıpnameye göre ölümüne kadar geçen sürede ilim ve hayır işleriyle uğraşmıştır. Sultanın, gönlünü almak üzere arkasından gönderdiği hediyeleri geri çevirdiği gibi Göynük'te yaptırmak istediği cami ve tekkeyi de kabul etmeyerek sadece bir çeşme yapılmasına razı olmuştur.

Akşemseddin, din âlimi ve tasavvuf sahasında bir mürşit olmasının yanında bir tıp bilgini olarak da devrinin iyi hekimi sıfatıyla şöhret kazanmıştır. Tıp konusunda Kitabü't-Tıb (Tıp Kitabı) adlı eserinde Akşemseddin'in, tıp tarihinde ilk defa mikrop meselesini ortaya attığı ve hastalıkların bu yolla bulaştığı fikrini öne sürdüğü ve bu alanda kesin bilgiler veren Fracastor adlı İtalyan hekimden en az yüz yıl önce bu konuya ilk temas eden tabip olduğu kabul edilmektedir.

Bunun yanında dinî, tasavvufi ve felsefi eserler de kaleme almıştır. Menakıpname vefatına dair de ilginç bir hadise aktarmaktadır. Rivayete göre bir gün küçük oğlu Hamdi Çelebi ile ilgilenirken "Bu küçük oğlum yetim, zelil kalır; yoksa bu zahmeti, mihneti çok olan dünyadan göçerdim." demiştir. Bunu duyan hanımı da "Efendi! Göçerdim dersin yine göçmezsin." diye latife yapmıştır. Bunun üzerine hemen "Göçeyim." deyip mescide girmiş, evlatlarını toplamış, vasiyetini yazdırmıştır. Helalleşip veda etmiştir. Yasin suresi okunurken uzanmış ve ruhunu teslim etmiştir. Cenazesi Göynük'teki tarihî Süleyman Paşa Camii'nin bahçesine defnedilmiştir. Türbesi 1464 yılında yaptırılmış ve bir ziyaretgâh olmuştur.

Mutasavvıf, din âlimi ve tıp bilgini Akşemseddin, hem ilmî yönüyle hem de Fatih Sultan Mehmet gibi bir cihangirin ruhunu maneviyatla kıvamlandırması bakımından tarihimizin öncü şahsiyetlerinin başında gelmektedir. ■

Akşemseddin'in fethe katkısını takdir eden Fatih Sultan Mehmet, fetihten sonra Ayasofya'da kılınan ilk cuma namazında hutbeyi Akşemseddin'in okumasını isteyerek bu hürmetini göstermiştir.

OSMANLI'DA KIZ MESLEK OKULLARI

Nermin TAYLAN

Bilindiği üzere Osmanlı'da kız çocukları, maddi durumu iyi olan ailelerin kızlarına özel ders aldırma- larını sayacak olmazsak, sıbyan mektebi dışında yüksek eğitim almazlardı. Ancak Tanzimat ile birlikte kızlara ortaöğretim im- kânı ilk defa sağlanmış ve ilk kız rüştiyesi 6 Ocak 1859 tari- hinde İstanbul'un Sultanahmet semtinde açılmıştır. Bunun yanı sıra pek çok konuda olduğu gibi Osmanlı Batı'dan etkilenerik

ve Fransa'nın 1867 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Duruy Kanunu'dan yararlanarak 1869 tarihinde hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ile kızlar için öğretmen okulu açıl- ması ve rüştiyelerin sayılarının bazı esaslara bağlı kalarak artırılmasını kararlaştırmıştır. Biz- zat devlet eliyle yapılan bu dü- zenlemede kadınların kültürel anlamda geliştirilmesine çalı- şılmıştır. Rüştiyelerin ilk açıl-

dığı dönemde İstanbul dışına da çıkarılması planlansa da bu imkân Sultan II. Abdülhamid tahta çıkana kadar gerçekleş- memiştir.

Sultan II. Abdülhamid, 1876 yılında Osmanlı'nın en buhran- lı dönemlerinden birinde tahta oturmuş ve henüz padişahlığı- nın ilk yıllarında ülke çapında müthiş bir okullaşma projesi başlatmıştır. Eğitimin yal-

nızca İstanbul ağırlıklı olmaması gerektiğine inanan müşfik padişah ülkenin hemen her köşesine çeşitli isimler ve farklı amaçlarla okullar açmıştır. Ülke çapında okullaşma hareketi öyle hızlı olmuştur ki kız ve erkek öğrenci sayısında müthiş bir artış yaşanmıştır. Mezkûr okulların en başta gelenleri hiç şüphesiz rüştiyeler olmuş, gerek resmî gerekse özel rüştiyelerin sayısı artarken kız öğrenci sayıları da önceki yıllara göre ziyadesiyle fazlalaşmıştır. Okullara kızlara özgü dersler konularak onların hem iyi bir ev yöneticisi hem iyi bir eş ve anne olmaları amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra iş hayatına atılırlarsa zorluk yaşamamaları için bu doğrultuda çaba harcanmıştır. Kız okullarının ders programlarında din bilgisi, ahlak, nafia bilgisi, Osmanlıca, hesap, sülûs ve rika, Arapça, Farsça, imla, tarih, coğrafya, hıyâtet (terzilik) ve nakış gibi dersler bulunmaktadır.

Ders müfredatı zaman zaman değişikliğe uğrasa da kız rüştiyeleri genellikle İstanbul çevresinde yoğunlaşmış, kadın öğretmenlerin rüştiyelerde çalışması sağlanmıştır. Böylece kadınlar Osmanlı'da iş hayatına daha evvel özel teşebbüslerde yer almalarının haricinde devlet kademesinde de yer almaya başlamış ve Batı'dan farklı bir şekilde iş dünyasına öğretmen olarak girmiştir.

Hemen Meşrutiyet öncesinde, yani 1906-1907 yıllarında İstanbul'da 16 kız, 25 erkek, 16 karma olmak üzere toplam 57 rüştiye bulunmaktaydı. İstanbul dışında ise 69 kız, 380 erkek ve 9 karma rüştiye olduğunu resmî kayıtlardan görmekteyiz.

Sultan II. Abdülhamid dönemi- ne gelinceye kadar, İstanbul'da sadece 9 kız rüştiyesi varken, II. Abdülhamid'in 33 yıllık yönetiminde 76 yeni okul açılarak bu sayının 85'e yükselmesi Sultan II. Abdülhamid'in eğitim politikasındaki rolünün büyüklüğünü ve eğitime ne denli gönül verdiğini net bir şekilde ortaya çıkarmaktadır.

Bunun haricinde inas rüştiyeleri kurulmuş; kızları üretime katma amacıyla projeler üretilmiş ve bizzat padişahın emriyle kız sanayi mektebi açılmıştır.

İdadiler

Kızlar için ilk idadi yani lise seviyesindeki okul yine Sultan II. Abdülhamid döneminde 13 Mart 1880 tarihinde açılmıştır. Meşrutiyetin ilanında ülkede hâlâ bir kız idadisinin olmadığı-

nı gören Sultan II. Abdülhamid Meclis-i Mebusan reisi Ahmet Rıza Bey'in kendisine sunduğu teklifi kabul ederek Kandilli'de bulunan büyük halası Adile Sultan'ın Sarayını bu okul için bağışlamıştır. Açılan lisenin ders programıyla liseli kızların fen, sosyal, matematik dersleriyle birlikte, hayatta kullanabilecekleri dikiş, nakış, yemek, sağlık ve çocuk eğitimi bilgileriyle de donatıldıkları görülmektedir. Müfredatta bu okulda okuyacak olan kızların beden ve ruh sağlığı da ihmal edilmemiş, beden eğitimi ve müzik derslerine de yer verilmiştir.

Resmî kayıtlara göre 1906-1907 yılları arasında Manastır'da 1 özel kız idadisi, İstanbul'da ise karma eğitim veren toplam 3 idadi bulunmaktaydı. Bu kayıtlar bizlere Abdülhamid döneminde kızların lise seviyesinde eğitim aldığını göstermekle birlikte aynı tarihte gayrimüslimlerin 12, yabancıların ise 17 idadisinin olması, bahsi geçen sayının yetersizliğini de ifade eder.

Mesleki eğitim

Tanzimat döneminde eğitim ve sağlık alanında başlayan kızlar için mesleki eğitim dersleri Sultan II. Abdülhamid döneminde yoğunluk kazanmış, bunlara ek olarak da kızlar için sanayi dallarında eğitim kurumları açılmıştır.

Sağlık alanında kadınlara gereken bilgilendirmenin yapılabilmesi ve toplu olarak eğitilmesi için ilk olarak 1842 yılında Tıbbiye Mektebi Hekimbaşı tarafından ebelik kursları açılması adına hükümete bir tahrir verilmiş ve tahririn kabulünden

● **Tanzimat döneminde eğitim ve sağlık alanında başlayan kızlar için mesleki eğitim dersleri Sultan II. Abdülhamid döneminde yoğunluk kazanmış, bunlara ek olarak da kızlar için sanayi dallarında eğitim kurumları açılmıştır.**

birkaç ay sonra 1843 yılında kadınlar Tıbbiye Mektebi'nde ebelik eğitimine başlamışlardır. Müslüman kızların ilk defa erkek hocalardan ders aldıkları ebelik kursları, 1845 yılında ilk mezunlarını vermiş ve bu kızlar padişah huzurunda diplomalarını almışlardır.

İlk açıldığı yıllarda daha çok Hristiyan kızların ilgi gösterdiği ebelik kurslarına Sultan II. Abdülhamid döneminde Müslüman kızların ilgisi artmış ve öğrenci sayısı seneden seneye ziyadeleşmiştir. 1905 yılında askerî ve mülki tıbbiyeler Haydarpaşa'ya nakledilince boş kalan binada, Kadırga Velâdet-nâmesi adı altında Sultan II. Abdülhamid'in emri ile müstakil bir ebe mektebi ve bir de serîriyâtı (klinik) açılmıştır. Hâsılı ebe mektebi mezunları Osmanlı İmparatorluğu'nda mesleki eğitim gören ilk hanımlardır.

Kız sanayi mektepleri

Kız sanayi mektepleri ülkenin her anlamda zor durumda olduğu bir hengâmda hanımların el becerilerini geliştirmek ve bunlardan ekonomik kazanç elde etmek için açılan mekteplerdir. Ders programlarında nakış eğitimi bulunan rüştiyelerin açılış tarihi olan 1859 yılı hanımlara teknik eğitim verilmesinin başlangıcı olarak kabul edilse de Mithat Paşa'nın ordunun dikim ihtiyacını karşılamak üzere öksüz kızlar için açtığı ıslahhanenin 1864 olan tarihi bunun için daha doğru bir tarih olacaktır. ıslahhanenin ardından Tophane Nezareti tarafından Yedikule'de "dikimhane" niteliğinde bir kız sanayi mektebi kurulup daha sonra Ticaret

Nezareti'ne bağlanmış ancak 1884 yılında çeşitli sebeplerle kapanmıştır.

Meşrutiyetin ilân edildiği tarihte ülkede mevcut olan üç kız sanayi mektebi şunlardır: Leylî ve Neharî Kız Sanayi Mektebi (1881-82), Dersaadet Neharî Kız Sanayi Mektebi (1882-83), Üsküdar Kız Sanayi Mektebi (1884-85).

17 Mayıs 1884 tarihli nizamnameye göre kız sanayi mekteplerinin öğrenim süresi iptidai sınıflarıyla birlikte 5 yıldır. Okulda nakış, piyano, modistre, kanaviçe, dival, resim gibi dersler okutulduğu eldeki mevcut kaynaklardan ispatlanmakla birlikte dersler sabahları genel bilgiler, öğleden sonra da el işleri ve müzik gibi branşlar olmak üzere iki bölüme ayrılmaktaydı. Projeleri arasında eğitimin İstanbul dışına çıkarılması olan

Sultan II. Abdülhamid, özellikle geliri olmayan kadınları üretici duruma getirip bir meslek sahibi yapmak ve muhtaçlıktan kurtarmak adına Kastamonu ve Trablusgarp'ta ilkokul düzeyinde Hamidiye Sanayi Mektebi'ni açtırmış bunun yanı sıra İşkodra'da kimsesiz kızlar için ıslahhane inşa ettirmiştir.

Kız sanayi mekteplerine gösterilen ilgi ve alınan verimden sonra Maarif Nezareti 1900 yılında bu okulların programını genişleterek genel bilgi derslerini artırmış, öğrenim süresini de 7 yıla çıkarmıştır. Sultanî adını taşıyan ve mezunlarının yükseköğrenim hakkı bulunmayan Selçuk Hatun ve Kız Sanayi Sultanîleri, günümüzdeki kız meslek liselerinin öncüsü olarak kabul edilebilir.

Sultan II. Abdülhamid'in döneminde açılan Sultanî okullarının yanı sıra özel kız sanayi okulları da açılmaya başlanmış, ilk olarak 1909 yılında Osmanlı-Fransız Kız Sanayi Mektebi hizmete başlamıştır. Fransızların açtığı bu okul, tıpkı Osmanlı kız sanayi mektepleri gibi sabahları Türkçe, Fransızca, kıraat, yazı, hesap, tarih ve coğrafya, öğleden sonra el işleri ve sağlık, tababet ve eğitim derslerini müfredatına koymuştur. Kız çocuklarının iyi birer anne ve ev hanımı olarak yetişmesi, bunun yanı sıra üretime de katkı sağlaması adına açılan okullar arasında ikincisi aynı yıl Bakırköy'de açılan İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin himayesinde olan İnas İttihad-ı Osmanî Mektebi'dir. Özellikle Selanikli zengin ailelerin girişim ve yardımlarıyla açılan bu okulun amacı millî terbiyeye sahip,

● **İlk açıldığı yıllarda daha çok Hristiyan kızların ilgi gösterdiği ebelik kurslarına Sultan II. Abdülhamid döneminde Müslüman kızların ilgisi artmış ve öğrenci sayısı seneden seneye ziyadeleşmiştir.**

aklını iyi kullanan kişiler yetiştirmekti. Okul, kız çocuklarını iyi bir ev hanımı ve üretime katkısı olan bireyler olarak yetiştirmek amacıyla açılmıştır. Okulda sabah Türkçe, Fransızca, kıraat, yazı, hesap, tarih ve coğrafya; öğleden sonra el işleri, sağlık ve tababet dersleri vermek amaçlanmıştır. İrk ve mezhep fark etmeksizin tüm Osmanlı tebaası kızlarının okuduğu mektepte, bir adet çocuk bahçesi ile birlikte iptidai, rüşdi ve idadi sınıfları bulunmaktaydı. Derslerin haricinde el işi, makina, dikiş, jimnastik, biçki, dantela, çamaşır gibi el hünnerleri de gösterilen okulun öğrencilerinden kişi başı 30-40 kuruş ücret alınmaktaydı. Bunların haricinde Osmanlı İttihat ve Terakki İnas Sanayi Mektebi ve İptidai ve Rüşdi Kız Sanayi Mektebi adıyla iki ayrı okul daha açılmıştır.

Tahtta kaldığı 33 yıl boyunca sosyal devlet olmayı düstur

edinen ve ihtiyacı olan hemen herkese yardım eli uzatmasıyla “devlet baba” tabirini dilimize kazandıran Sultan II. Abdülhamid, kendi döneminde özellikle projelendirip hayata geçirdiği kız sanayi mekteplerini; öksüz kızlara el becerisi kazandırmak ve böylece onların kimseye muhtaç olmadan hayata tutunmalarını sağlamak amacıyla kurmuştur. Gündüzlü ve yatılı olarak faaliyet gösteren kız sanayi mekteplerinin tüm ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmıştır. Sultan II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesinin ardından ekonomik sıkıntılar gerekçe gösterilerek meşrutiyet döneminde kapatılsalar da ücret karşılığı ders veren özel kız sanayi mekteplerinin açılmasına izin verilmiş ve hemen her alanda özel teşebbüse önem veren İttihat ve Terakki tarafından yeni açılan okullarla eğitim devam etmiştir.

1911 yılından itibaren yeterli yer olmadığı gerekçesiyle bu okulların yatılı kısımları kaldırılıp İstanbul Özel İdaresi’ne devredilir. 1913’te 4 yıllık idadi ve 1 yıllık öğretmen yardımcılığı sınıfı olan 5 yıllık bir okul hâline getirilir. Sonraki yıllarda ilk bölümleri 9 yıla çıkartılıp Almanya’dan uzmanlar getirilerek okulların bir nevi islahına çalışılır. İstanbul Vilayeti Genel Meclisi, 1920 yılında bütçe darlığını gerekçe göstererek Özel İdare dışında bulunan bu okulları kaldırmaya karar verir. Bunun üzerine Maarif Nezareti, İnas Sanayi Sultanîsi adıyla ilkokula dayalı bir meslek okulu hâline getirerek bu okulları bütçeye dâhil eder. 1927 yılına kadar çeşitli meslek dersleri koyularak belli bir özellik kazandırılmaya çalışılan okullar, sonrasında kız sanat enstitüleri olarak teşkilatlandırılır. Bu okullar, günümüzde kız meslek liseleri olarak eğitim vermektedir. ■

GÖÇMEN KUŞLAR

Handan ERDOĞAN

Türkiye Diyanet Vakfı Sosyal İşler Görevlisi

Bir gün Ankara'nın Yenimahalle ilçesinde yaşayan bir aileyi ziyaret etmek üzere yola çıkmıştık. Ocak ayı olması sebebiyle hava dondurucu derecede soğuktu ve bu soğuk insanın kemiklerine işliyordu. Ziyarete gittiğimiz üç katlı binanın duvarları neredeyse karla

kaplanmış, ağaçlar bembeyaz dallarıyla görsel bir şölen yapıyor gibiydi. Küçük, gri kapıyı çaldığımızda karşımıza kimin çıkacağını bilmiyorduk. Kapı hafifçe aralandı, kocaman iki gözle karşılaştık. Kız çocuğunun üzerindeki kırmızı çiçekli elbise, yerlere kadar uzanıyordu. "Mamaaaa!" diye içeriye doğru ses-

lendi, annesinin kapıya gelmesiyle annesinden izin alarak biz de içeri girdik.

Ev o kadar soğuktu ki nefesimiz buharlar oluşturuyordu. Yere serilmiş küçük kilimin üzerinde kenarları şekil verilerek, özenle kesilmiş gazete kâğıdı duruyordu. Kâğıt tabaklar birkaç kez kullanılmaktan artık eğilmiş,

şekil değiştirmişti. Tabakların içindeki ekmeklerin üzerine biraz salça sürülmüş ve salçanın üzerine yuvarlak limon dilimleri yerleştirilmişti. Çay bardakları özenle kenara dizilmiş, belli ki bir yemek hazırlığı yapılmıştı.

Aile reisi Muhammed Bey, bizi sıcak bir gülümseme ile karşıladı. Hemen sohbete başladık.

Türkiye'ye nasıl geldiğinden, evi nasıl bulduğundan ve iş arama sürecinden bahsetti. "Ne iş yapıyorsunuz?" diye sordüğümüzde bize, inşaatta bekçilik yaptığını ve bunun geçici bir durum olduğunu ifade etti ve şu şekilde devam etti: "Ben burada inşaatta bekçilik yaparak geçimimi sağlıyorum. Şimdilik işim bu fakat yaptığım

en önemli şey çocuklarıma zor zamanlarda bir baba nasıl davranır, ailesini nasıl mutlu eder, nasıl bir arada tutar onu öğretmek. Bu paha biçilemez bir eğitim süreci. Sonuçta bizler bu dünyaya her şartta nasıl insan kalabiliriz, yaşama nasıl tutunabiliriz kaygısı ve göreviyle birlikte geliyoruz. Sahneler kalıcı değildir, sürekli değişir fakat

başrol olan babalık annelik ve evlatlık rolleri hiç değişmez. Benim çocuklarım savaşın çocukları. Peki ülkemizi neden terk ettik? Namusumuz ve şerefimiz için. En önemlisi de çocuklarımızın akıbeti tehlikede idi, onların geleceğini düşünmek zorundaydım. Vatanımızdan kısa bir süreliğine çıktık. Şu an kan kaybediyoruz ama bu süregelen olmayacak çünkü tekrar güçlenebilmek, cehaletin karanlığını bilgi ile yenebilmek, bize bunu yapanlara hesap sorabilmek, toparlanıp ayağa kalkabilmek için üzerimizde biriken tozları silkeleyecek kaybettiğimiz kanı ve gücü yeniden kazanacağız. Bir zamanlar eşimin ve benim binlerce öğrencimiz vardı. Bizler üniversitede bölüm başkanıydık. İkimiz de altı yabancı dil biliyoruz ve mütercim/tercüman sertifikamız var. Bu da insanın yaşamındaki sürpriz gelişmelerden biridir. Allah'tan hiçbir zaman umudumuzu kesmedik. Aile bütünlüğümüzü koruyarak zorlukların üstesinden gelmeye çalıştık. Kimi zaman işsiz, kimi zaman aşız kaldık ama küçücük midemizin açlığını ruhumuzdaki huzurla besleyebildik her zaman. Biz karanlık bir yoldayız. Eşim, bu süreçte tüm yetkileri devrettiğim yöneticimdir. O ne pişirir, önümüze ne koyarsa biz onu yeriz. Bizim ışığımız, annemizdir. Onun sevgileri, sevgisinin gücü, koruması, şefkati ve ilgisi bizim güç kaynağımız hatta reaktörümüzdür. Ne zaman sorunlardan bunalsak onun yanına gider; tüm sıkıntılarımıza çözüm getiren, gamımızı, kederimizi vakum gibi çeken enerjisine kendimizi bırakırız. Çocuklarımız bizim neşe kaynağımız. Bütün olum-

suzluklara rağmen çatımızın altında onların çocukça kahkahalarını, neşelerini duymak, güzel bir dünya oluşturdıkları oyunlarına şahit olmak ve çocuk ruhlarını diri tutmak, bu sayede mutluluğumuzu daim kılmak istiyorum. Biz her gün yavrularımıza sorarız: 'Bugün hangi sorunla başa çıktın ve en önemlisi yaşadığın sorunlar senin için ne kadar önemliydi?' Bizler, sağlıklıysak, inanıyor, şükrediyor ve zikrediyorsak, olmayana gam beslemiyorsak 'güçlüyüz' demektir. Bu, bizim hayata tutunma, hayattan keyif alma yaşamız ve mirasımızdır. Çocuklarımıza bunu öğretir ve hiçbir zaman unutmamalarını tembih ederiz. İşte bu günlerde biz böyleyiz. Gurbetin mutfağında sabır pişirip iman gücü ile yiyoruz, güzel günler yakında biliyoruz."

Peygamber Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde "Yeryüzündekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin." (Tirmizi, Birr ve Sila, 16; Buhari, Edeb, 13.) buyurmaktadır. Bizler bazen

Bizler, sağlıklıysak, inanıyor, şükrediyor ve zikrediyorsak, olmayana gam beslemiyorsak 'güçlüyüz' demektir. Bu, bizim hayata tutunma, hayattan keyif alma yaşamız ve mirasımızdır.

sevince bazen kedere şahitlik yapıyoruz. Anlık çözümler üretebilmek, bu insanları, topluma ve insanlığa kazandırabilmek adına çabalıyoruz. Umutlarının tükendiği yerde beklenen olmak ve karşındaki muhatabın "Seni bekliyorum." sözü bizi gayretlendiren en önemli nokta oluyor.

Diyanet Vakfımız sayesinde birçok insanla tanıştım, evlere ziyarete gittim. Dillerinde tek dua "Allah razı olsun." İşte tüm yorgunlukların ve zorlukların ilacı! İslam'ın en güzel yanı yardımlaşma ve değer vermedir. Faydalananlar ve fayda sağlayanlar adına Vakfımızı en güzel şekilde temsil etmek, bize emanet edilen yardımların en doğru yere gitmesini sağlamaktır yol haritamız. Bu meslekte tatil kavramınız yok, iyiliğe yol vermeliyiz. Elimizden geldiğince çok insana ulaşmaya çalışmalıyız.

Aslında dünyanın en büyük kalp nakli operasyonu bizde. Bazen bir yaşlı teyzenin kalbini bazen de bir çocuğun kalbini alır kendi kalbimizi ona veririz. Her alışverişte bir iz kalır bizde. Bu da kelimeler ile anlatılamaz ve ancak yaşanır bir his. Birçok yaşam hikâyesi var bu süreçte karşımıza çıkan. Bu hikâyelerin kimi derin izler bırakır kimi gülümsetir, bazısı da derdiniz kederiniz olur. Bizler için beklenen olmak aslında sanıldığı kadar kolay değil.

Yüce Yaratan, inşallah hepimizin kalbine merhamet hissi koyar. Dilerim bizler de birer ensar olup yardıma muhtaç muhacir kardeşlerimizin yaralarına Asr-ı Saadet'teki gibi derman oluruz. ■

DIYANETE SORALIM

BİR NAMAZ HEM KAZA HEM SÜNNET NİYETİ İLE KILINABİLİR Mİ?

Bir namaz, hem kaza hem de sünnet niyetiyle kılınmaz. Kılınacak namazın ne olduğu kesin olarak tayin edilerek ona niyetlenilmesi gerekir. Hem kaza namazına hem de vaktin sünnetine birlikte niyet edilirse bu namaz, kaza namazı olur. Hem kaza namazı hem de vaktin sünneti kılınmış olmaz. (el-Fetâva'l-Hindiyye, I, 73.)

KAZA NAMAZI BORCU OLAN KİMSE SÜNNET NAMAZLARINI KILABİLİR Mİ?

Hanefî mezhebine göre kazaya kalmış namazları bulunan kimseler farz namazların öncesinde ve sonrasında kılınan (revâtib) sünnetleri de kılarlar. Vaktinde kılamadıkları namazları da ilk fırsatta kılmaya çalışırlar. Şâfiî mezhebine göre üzerinde kaza namazı olan kimse, geçmiş namazlarının hepsini kaza etmeden bayram ve vitir namazı da dâhil sünnet-i müekkede olsun, gayrimüekkede olsun hiçbir nafîle namaz kılamaz. Üzerinde kaza namazı bulunan kimsenin, bütün zamanını bu namazları kaza etmeye ayırması gerekir. Hatta uyku, evin geçimi gibi terk edilmesi güç olan önemli bir iş hariç bütün vakitlerini kazaya kalan namazlarını kılmakla geçirmesi gerektiğinden nafîle ile meşgul olması caiz değildir. (Dimyâtî, Hâşiyetü i'âneti't-tâlibîn, I, 39-40.)

GUSLEDERKEN SUYUN KÜPE DELİKLERİNE ULAŞMASI ŞART MIDIR?

Yıkanmasında güçlük ve zahmet olan göz, kaplanmış küpe deliği gibi yerleri yıkamak farz değildir. (İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, I, 285-286.) Gusül esnasında, küpelerin ve dar olan yüzüğün oynatılması gerekir. Bu konuda vesveseye kapılarak aşırıya gitmeye gerek yoktur, küpe deliklerinin ovuşturulması guslün geçerli olması için yeterlidir. (İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, I, 288-289.)

“

YEĞENİNİ EVLAT EDİKEN VE RESMİYETTE TEK VARİS OLARAK ONU BIRAKAN KİMSENİN VEFATINDAN SONRA ÖLENİN KARDEŞLERİ DİNEN BU MALDAN HAK ALABİLİRLER Mİ?

Dinimizde hukuki birtakım sonuçlar doğuran bir evlatlık müessesesi yoktur. Kur'an-ı Kerim'e göre evlatlıklar öz çocuk gibi olmayıp (Ahzab, 33/4.), evlatlık olarak büyütülen çocukla, evlat edinenler arasında birbirlerine mirasçı olma hakkı da söz konusu değildir. (Kurtubî, el-Câmî', XVII, 57.) Dolayısıyla bu durumdaki bir kimse öldüğünde onun dinen gerçek mirasçıları kardeşleridir. Ancak taraflar birbirlerine hibe ve mal varlığının üçte birinden fazla olmamak şartıyla vasiyet yolu ile mal bırakabilirler. (Buhari, Vesâyâ, 3.)

”

“

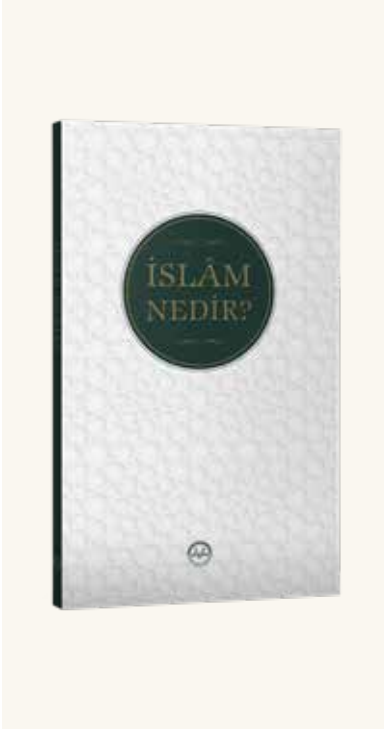
SABAH NAMAZI İMSAK VAKTİNİN GİRMESİYLE KILINABİLİR Mİ?

Sabah namazının vakti, tan yerinin ağarması demek olan ikinci fecrin doğmasından başlayarak güneşin doğmasına kadar devam eder. Buna göre imsak vakti, başka bir deyişle oruç yasaklarının başlama vakti, fecr-i sâdıkın oluşması, yani tan yerinin ağarmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de, “Artık (ramazan gecelerinde) eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için takdir ettiklerini isteyin. Şafağın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyecek, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın.” (Bakara, 2/187.) buyrulmaktadır. İmsak ile birlikte sabah namazının vakti girdiğine göre bu vakitte sabah namazı kılınabilir. Bununla birlikte, konuyla ilgili bazı rivayetlere dayanan Hanefîler, biraz geciktirilerek (isfar vaktinde) kılınmasını daha uygun (müstehab) bulmuşlardır. (İbnü'l-Hümâm, Feth, I, 227; İbn Kudâme, el-Muğnî, II, 29-30; Zeylaî, Tebyîn, I, 82.) Nitekim Peygamber Efendimiz de (s.a.s.) bunu tavsiye etmiştir. (Timizi, Salât, 5.) Sabah namazının vakti, güneşin doğmasına kadar devam eder. Zira Cebrail'in Hz. Peygamber'e (s.a.s.) imamlık ettiğine ilişkin hadise göre Cebrail sabah namazını birinci günde tan yeri ağardığında, ikinci günde de ortalık aydınlanıp güneş doğmasına yakın bir vakitte kıldırması ve “Bu iki vaktin arası, senin ve senin ümmetin için sabah namazının vaktidir.” (Timizi, Salât, 1; Nesâî, Mevâkit, 5,9; Muvatta, Vükût, 3.) demiştir.

”

İSLAM NEDİR?

Güllü AKSA

Prof. Dr. Huriye Martı tarafından hazırlanan *İslam Nedir?* adlı eser, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarından çıktı. Çalışmada İslam'ın temel ibadet ve ahlak esasları anlaşılır bir dil ve kuşatıcı bir içerikle ortaya konuluyor.

İslam Nedir? sorusu İman Esasları, İbadet Esasları ve Ahlak Esasları olmak üzere üç kısımdan oluşuyor. Her birinin alt unsurları müstakil başlıklarla

teker teker açıklanıyor. Ele alınan mesele, ilgili bir ayet yahut hadis ile başlayarak anlatılıyor. İslam'ın kaidelerinin en temelinden ve mümkün olduğunca sade bir dille anlatıldığı çalışma, Hadislerle İslam, İslam İlmihi, TDV İslam Ansiklopedisi ve Kur'an Yolu Tefsiri gibi kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmış.

İnsanın yaratılışı ile başlayan "İman Esasları" bölümü, dinin açıklaması ile devam ediyor. Dine ihtiyaç duymanın gerekçeleri sıralandıktan sonra İslam başlığında İslam ve Müslüman kelimelerinin tanımları veriliyor. İman etmek ve imanın altı esası; Allah'a iman, meleklerle iman, kitaplara iman, peygamberlere iman, ahirete iman ve kadere iman müstakil kısımlarda ayrı ayrı açıklanıyor.

"İbadet Esasları" adlı ikinci kısımda ilk olarak ibadet bilinci; ibadet etme ve kul olma arasındaki ilişki ele alınıyor. Ardından kelime-i şehadet inceleniyor; ne manaya geldiği ve aslında neyi ifade ettiği ortaya konuluyor. Bölümün üçüncü kısmında temizlik ve İslam'ın temizliğe verdiği kıymet konu ediliyor; maddi temizliğin yanında manevi temizliğin önemine ve yönetime değiniliyor. Abdest ve

gusül, namaz, oruç, zekât ve sadaka, hac, kurban ve dua konuları önce anlamları, sonra usulleriyle ele alınarak İslam'ın temel kaideleri hususunda kısa ve öz bilgiler veriliyor.

"Ahlak Esasları" bölümü kitabın üçüncü kısmını teşkil ediyor. Güzel ahlakın İslam düşüncesinde nereye konulduğu anlatıldıktan sonra adalet, ilim ve hikmet, nezaket ve merhamet kavramlarının dinimizde ihtiva ettiği önem açıklanıyor. Sonraki başlıklarda İslam'ın Müslüman'da bulunmasını beklediği niteliklerden, bir Müslüman'ın sahip olması gereken kişilik özelliklerinden bahsediliyor. Müslüman'ın sorumluluk sahibi, ailesine iyi davranan, çevresiyle dost, zulmetmeyen, doğru ve dürüst sözlü, şükreden, hata yaptığından af dileyen, cennete götüren yolları arayan, cehenneme götüren yollardan uzak duran biri olması beklediği anlatılıyor.

Eserde, Allah'a iman eden ve O'nun katında tek din olan İslam'a inanan insanın, iman etmekle aslında neyi nasıl kabul ettiği açıklanıyor. Daha sonra imanın gerekliliği olan salih amel ve güzel ahlaka vurgu yapılarak Müslüman kişiliğinin çerçevesi çiziliyor. ■

YAYINLARIMIZ

İlk Müslüman filozof Kindî'nin alanında uzman isimlerce çeşitli yönlerden ele alındığı bu çalışma, onun felsefeci yönünü ve Müslüman bir felsefeci olarak düşüncelerini anlayabilmek için kıymetli bir başvuru kaynağı olarak okuyucuya sunuluyor.

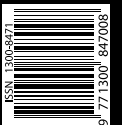

www.yayinsatis.diyagnet.gov.tr

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden, yurt dışında müşavirlik ve ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

“Allah’ın mescitlerini, ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur.”

(Tevbe, 9/18.)

FİYATI: 6 TL